શાન્તમૂર્તિ, સદ્‌ગુણાનુરાગી, ચારિત્રશીળ મહારાજ

શ્રીશ્રી શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી સન્મિત્ર કપૂરવિજયજી મહારાજ.

શાંત મૂર્તિ, સદ્દગુણાનુરાગી, ચારિત્ર શીલ, સન્મિત્ર પરમ
પૂજ્ય મુનિ મહારાજશ્રીશ્રી - ૧૦૦૮ **શ્રી કર્પૂરવિજયજી**
મહારાજશ્રીની પરમ પવિત્ર સેવામાં

ભકિત નિવેદન—

ભક્તિબહુમાનપૂર્વક સમર્પિત કરવામાં આવેલું આ પુસ્તક,
વીતરાગ ધર્મના આરાધકોમાંના આપના કર કમળના
સ્પર્શથી સમ્યગ્ દર્શન જ્ઞાન અને ચારિત્રનો
સંસ્કાર પામી, અન્ય આત્મબંધુઓને સમ્યગ
દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર અર્થાત્-સામાયિક
ધર્મરૂપ વીતરાગ ધર્મની પ્રાપ્ત થઇ
ઉત્તરોત્તર નિર્વાણ પ્રાપ્ત થવામાં
સહાયક થાઓ. એવી ઇચ્છા
અને આશા ધરાવનાર—

સેવક—
પ્રભુદાસ બેચરદાસની
૧૦૦૮ વાર વંદના
સ્વીકારશોજી.

પ્રસ્તાવના.

" નમોક્કાર અને કરેમિ ભન્તે ! "—એ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થયા પછી તેના તરફની લોકરુચિ ઉપરથી નમોક્કાર વિના એજ પુસ્તક આજે જુદાજ સ્વરૂપમાં વાચક મહાશયોના હસ્તકમળમાં સાદર રજુ થાય છે.

કરેમિભન્તે વિષેની મારી વિચારશ્રેણિ ક્રમસર વિકસી છે. પ્રથમ સામાન્ય મહત્વ સમજાયેલું. ને વખત જતાં સાથે કેવું સ્વરૂપ લીધું છે, ને કેમ, તે આ પુસ્તક અને ભૂમિકા વાંચવાથી સમજી શકાશે.

પુસ્તકના નામ વિષે એક નાનકડું વિવરણ થવા જાય છેઃ—કરેમિ ભન્તે ! સૂત્ર, દ્વાદશાંગોપનિષદ્, શ્રીમહાવીર જીવનરહસ્ય, શ્રીમહાવીરનું સામાયિક, આદર્શ સામાયિક, જૈનગીતા, જૈનધર્મોપનિષદ્, સામાયિક સૂત્ર, સામાયિક ધર્મ, શ્રીમહાવીરની પ્રતિજ્ઞા, જૈનધર્મ બીજક, મહાદંડક સૂત્ર, જૈનઆદર્શ, આદર્શજૈનજીવન, સમતાયોગ, મહાવશ્યક, [illegible] આવશ્યક અનુષ્ઠાન, પ્રધાનાવશ્યક, મુખ્ય આવશ્યક, પ્રથમ આવશ્યક અધ્યયન, વિગેરે વિગેરે. આમાંથી [illegible] નામ સૂચક કહું નામ [illegible] એ વિચારણીય [illegible] પ્રશ્ન હતું. છેવટ—મૂળ પુસ્તક [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હાલ તેજ [illegible] હજુ તેમ. [illegible] ઉચિત ફેરફાર કરી શકાશે.

"કરેમિભન્તે [illegible] મુખ્ય ઉદ્દેશ એ છે [illegible] એમ સામાન્ય રીતે વધારે [illegible] આવશ્યક [illegible] માન્ય છે. [illegible] પરંતુ માટે [illegible] જીવનલક્ષી [illegible] [illegible] જીવનનો

ઉપયોગ તો પ્રાસંગિક જ છે. ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીના જીવનચરિત્રને મુખ્ય રાખીને આ સૂત્ર સમજાવવા જતાં સૂત્રની ખુબી ગૌણ પડી જાય છે. અને કરેલી આ વ્યવસ્થાથી સૂત્રની ખૂબી વાચકોની સામે બરાબર રજુ થશે, એમ લાગે છે. "એક સૂત્રમાં આટલી બધી ખુબી છે? તો સમગ્ર જૈન શાસ્ત્રોની ખુબી કેવી વિચિત્ર હશે?" એવો ખ્યાલ આપવાનો પણ ગર્ભિત ઉદ્દેશ છે. પ્રાચીન શોધ ખોળની દૃષ્ટિથી–આ સૂત્ર ભગવાન્ મહાવીર પ્રભુએ ઉચ્ચારિત છે, માટે તેટલું તો પ્રાચીનજ છે. તથા તે સકળ દ્વાદશાંગીનું બીજ છે, તેથી આ સૂત્ર જગત્માં જ્યાં જ્યાં જૈનત્વ છે, તે સઘળાનું કેન્દ્ર છે. આગળ વધીને કહેવાની હિમ્મત કરીયે તો શેષ તીર્થંકરોએ પણ દિક્ષા વખતે આ સૂત્રનો ઉચ્ચાર કરેલો છે. માટે ભગવાન્ મહાવીર કરતાં પણ જૈન દર્શનમાં આ સૂત્ર વધારે વ્યાપક વસ્તુ છે. તે સમજાવવાનો પણ ગર્ભિત ઉદ્દેશ છે. [પ્રાચીન શોધ કરનારાઓને જૈન ઇતિહાસ લખતી વખતે આ સૂત્ર કેટલું ઉપકારક થશે તેની તો આજથી કલ્પનાજ શી કરી શકાય? ગુંચવાઇ ગયેલા કોકડામાંથી છેડો હાથ કરવાનું મન થાય છે. તે વિના કોકડું ઉકેલી શકાતું નથી. તેમ જૈનધર્મ અને જૈન દર્શનની કોઇપણ ગુંચ ઉકેલતી વખતે આ કેન્દ્રને વળગી રહીને વિચાર શ્રેણી ચલાવવાથીજ આડે રસ્તે ન ઉતરી જતાં અનેકવિધ સત્ તત્ત્વો હાથ લાગવાનો સંભવ છે. યદ્યપિ આ મુદ્દો પૂર્વાચાર્યોના ધ્યાનમાં તો બરાબર રહેલોજ છે. અને ઠામ ઠામ એજ દૃષ્ટિબિંદુથી તેમણે ધર્મ અને દર્શનની વ્યવસ્થા સાધી છે. એમ નજરે પડે છે. પરંતુ આધુનિક લોકોના ખ્યાલમાં એ છે કે કેમ? તે વિષે મને સંશય છે.] તથા "એક પ્રાચીન સૂત્રના સંબંધમાં શોધ ખોળ ચાલે છે" એવો પણ ખ્યાલ વાંચકોના ધ્યાનમાં બેસે. માટે સૂત્રની મુખ્યતાએ મુખ્ય નામ રાખવું વધારે ઉચિત લાગ્યું છે. "તો, સામાયિક સૂત્ર નામ રાખો. કરેમિ ભંતે! સૂત્ર૦ એવું વિચિત્ર નામ શિષ્ટ લોકોને પસંદ પડે તેવું નથી લાગતું." એમ કદાચ હશે. પરંતુ

સામાયિક સૂત્ર કરતાં બાળકો અને સ્ત્રીઓને " કરેમિ ભંતે ! સૂત્ર " એ શબ્દો વધારે પરિચિત છે, એ શબ્દો કાને પડતાંની સાથે તેનો ખ્યાલ જશે કે " આ સૂત્ર મને આવડે છે "—અને ચટ ચટ તે બોલી પણ જશે. " તેને વિષે આ વિવેચન છે ? " એવી જીજ્ઞાસા જાગૃત થતાં વાંચશે. અર્થાત્ તેની જીજ્ઞાસા પ્રેરાશે. આમ જાણીતા ઉપરથી અજાણ્યા ઉપર જવાનો શિક્ષણનો હેતુ સચવાય છે. છતાં આમાં વિચારને અવકાશ હોવાથી કોઈ ભાઈ વધારે લાયક નામ સૂચવશે તો તે રાખવામાં જરાયે આગ્રહ નથી.

મનન વધતાં તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્રની વૃત્તિમાંથી "મયત્લદ્વાદશાઙ્ગોપનિષદ્ભૂતસામાયિકસૂત્રવત્ " એ વાક્ય વાંચ્યું ત્યારે તો ઘણોજ આનંદ થયો, વધારે ઉત્સાહ જાગૃત થયો, તેમજ સંકલનામાં ચોકસાઈ અને મર્યાદા વધતાં ગયાં.

ભાષા—સૌથી મુખ્ય બાબત આ પુસ્તકની ભાષા વિષે ઘણી ફરીઆદ થવા સંભવ છે. આ રીતની ભાષા રાખવા તરફ હું કેમ દોરાયો ? તેનો ખુલાસો કરી દેવાથી વિદ્વાનો મને ક્ષમા આપશે. આ પ્રબંધ. [illegible] કરેમિ ભંતે સૂત્ર વિષેજ લખવાનો ઉદ્દેશ છે, નહીં કે ભગવાન મહાવીર દેવના ચરિત્ર વિષે. જ્યાં પ્રસંગોપાત મુખ્યપણે [illegible] જીવનના પ્રસંગો લેવામાં આવ્યા છે. ભગવાન મહાવીરદેવ જેવા [illegible] મહા[illegible]નો વાતચીતવ્યવહાર ઘણોજ મહિમ, ગંભીર અને [illegible] હોય [illegible] કલ્પવું વધારે યોગ્ય છે. [illegible] અર્થ સૂચક હોય છે. [illegible] શબ્દોમાં અને મર્યાદ [illegible] તેનો પરિચય પણ [illegible] આ [illegible] નમને મુનિઓ જે શબ્દો [illegible], તેથી આજુબાજુનો [illegible] એવી પ્રૌઢ ભાષા [illegible] મહાવીર વિષેની

વિસ્તૃત વાક્યરચનાથી લખતાં ગ્રંથ બહુજ મોટો થવા સંભવ હતો. એજ અર્થવિસ્તારને ટુંકી વાક્ય રચનામાં લખવા જતાં આ રીતે ભાષાની રચના રાખવી પડી છે. તેથી રચના જુદીજ ઢબ ઉપર લખાઇ ગઇ છે. એટલે મારી ભલામણ છે કે—

જેમ બને તેમ જુસ્સાથી અને વાક્યના ધ્વનિ પ્રમાણે તે તે શબ્દો ઉપર ભાર દઈને, તે તે રસને છાજતી ઢબથી વાંચન કરવાથી વાંચનાર તથા સાંભળનારને પ્રત્યેક વાક્ય આનંદ આપશે.

જો કે આ પુસ્તકના આશયો સમજાવવા એક ટીપ્પણની આવશ્યકતા રહે છે. પરંતુ અવકાશને અભાવે તે આવશ્યકતા હાલ પુરી કરી શકાઈ નથી. એટલે સામાન્ય વાચકો કે બાળકો કરતાં વિશિષ્ટ સમજદાર વ્યક્તિઓને કે ઉચ્ચ કક્ષાના વિદ્યાર્થીઓને જરૂર કંઇક જૈન ધર્મ વિષે નવીન બોધ આપશેજ. એમ લાગે છે. નાના બાળકો માટે આ પુસ્તકના પ્રકરણોમાંથી ટુંકાટુંકા પાઠો રચી કાઢીને પ્રવેશિકા બનાવી લેવામાં આવે તો પણ તે અર્થ સરે ખરો.

પ્રસંગને વિશેષ સ્પષ્ટ કરવા સ્વયંનિર્મિત ને બે અન્ય નિર્મિત સામાન્ય પદ્યો આપવાની ચપળતા કરી છે. તેમાંની ભૂલચૂક સુધારીને વાંચવા વિનંતિ છે.

કેટલાક પાત્રો તો જાણીતા છે. અને વિષય સમજવો રહેલો પડે માટે સંવાદ પદ્ધતિ લાવવા કલ્પિત પાત્રોનો યે ઉમેરો કર્યો છે. પરંતુ ઐતિહાસિક પાત્રોમાં યશોદા રાણી વિષે અહીં થોડો ખુલાસો કરૂં— ભગવાન્ મહાવીર દેવની દિક્ષા વખતે તે વિદ્યમાન હતા કે નહીં ? આ પ્રશ્ન છે. બન્ને પક્ષોના કોઇ ચોક્કસપુરાવા નથી. વિદ્યમાનના પ્રમાણોથી સાબિત થાય તો બરાબર છે. અને જો અવિદ્યમાનતા સાબીત થાય તો પછી આ પુસ્તકમાં આપેલો તેમની સાથેનો સંવાદ બોધક જાણીને પાત્ર બાદ રાખી તેનું રહસ્ય સમજવું.

છઠ્ઠું પ્રકરણ.

છઠ્ઠા પ્રકરણમાં તીર્થ પૂર્વાપરની આપણી કેવી સંસ્થા છે ? તેનો સ્થૂળ ખ્યાલ આપેલો છે. જૈનધર્મ અને તેનું વિજ્ઞાન એ માત્ર વિજ્ઞાન રૂપેજ નથી. પરંતુ તેના નિયમો જીવનમાં ઉતારનાર એક ચોક્કસ વર્ગ છે. અને તે વર્ગના સમુહને કાયદા-કાનુનો અને બંધારણથી મૂળથીજ વ્યવસ્થિત કરવામાં આવેલો છે. તેજ વ્યવસ્થા હજી ચાલતી આવે છે. નવી સંસ્થાઓ તેની પેટા સંસ્થા તરીકે ગણાય. અહીં તીર્થ-સંઘ-સંસ્થાને લગતા મૂળ મૂળ નિયમો આપ્યા છે. તેનો સંક્ષિપ્ત વિગતવાર નિબંધ જુદો તૈયાર કર્યો છે. એ અનુસાર સંપૂર્ણ સાંગોપાંગ બંધારણ લખાય તો એક હજાર પુસ્તક થાય. [illegible] અને ઉપર [illegible]માંથી તેમજ ચાલુ સ્થિતિમાં જ્યાં તેના અવશેષો હોય તેનો ફરીને સંગ્રહ કરી કાયદા-કાનુનો તારવા જોઈએ.

આ તીર્થ સંસ્થા અવિચ્છિન્ન વર્ષોથી ચાલતી આવે છે. અને આજની [illegible] છે. તેનું કારણ—તેનું મહત્વનું બંધારણ પણ છે. [illegible] બંધારણથી કોઈપણ સંસ્થા હજારો વર્ષ [illegible] ન કરી શકે. માટે જેઓ મહાવીરના ભક્ત હોય, તેમનું [illegible] આગળ ચાલે તેવું ઇચ્છતા હોય, તેમણે અભિનિવેશ [illegible] દૂર નાખીને એ બંધારણની પુનર્વ્યવસ્થા કરી [illegible] પ્રયત્ન કરવા જોઈએ. નહીં કે બીજી કેટલીક [illegible] તે બંધારણને છિન્ન ભિન્ન કરવાને આશીર્વાદ [illegible]

[illegible] તીર્થના [illegible] તેમ [illegible] મહાપુરુષોનું અપમાન અને [illegible] નિર્ણય છે. તેની [illegible] સિદ્ધિ છે.

પરંતુ જેઓ તીર્થ અને ધર્મ સાથે સાપેક્ષ વૃત્તિવાળા છે, તેઓએ બંધારણને સાપેક્ષ રહેવામાંજ પોતાની સાધ્યસિદ્ધિ ને આરાધના છે.

જૈન ધર્મના પ્રમાણભૂત સાહિત્યના અંતર્ ભાગમાં આ પુસ્તકને સ્થાન મળવાની આશા રાખવી, એ "ભિખારીના રાજ-સિંહાસન પર બેસવાના" મનોરથ જેવી છે. પરંતુ તેના બહિર્ભૂત-પ્રચારકઅંગમાં છેલ્લા નંબરનું યે સ્થાન મળવાનું ભાગ્ય પ્રાપ્ત થાય તોયે યથાકથંચિત્ શ્રુત-ભક્તિ કર્યાનું ફળ પ્રાપ્ત થાય. તેટલાપરથી કૃતકૃત્ય થઇને એવી આશા રાખી શકાય કે ઉત્તરોત્તર શ્રુત-ભક્તિ કરવાના સુપ્રસંગો મને સદા પ્રાપ્ત થાઓ!!! અસ્તુ.

નવા ભાગો છપાવવાની આશાથી આ પુસ્તક અમે તદ્દન ભેટ આપી શક્યા નથી. છતાં કિંમત ઘણીજ જુજ રાખવામાં આવી છે. સામટી લેનારાઓને તેથી પણ જુજ કિંમતે આપીશું. કારણ કે અમારો આશય વિશેષ પ્રચાર કરવાનો છે.

આ પુસ્તકની આખી રચના સ્વયં અભ્યાસની દૃષ્ટિથી ને તદ્દન સ્વતંત્ર છે. એટલે તેમાં ઘણીજ ભૂલો થવાનો સંભવ છે. તથા છપાતાં ધાર્યા કરતાં ઘણો લાંબો વખત થયો છે. ઘણા વાચકોને બહુજ રાહ જોવી પડી છે. એવી બીજી પણ ઘણી સ્ખલનાઓ માટે સજ્જનો તરફથી ક્ષમા યાચી વિરમું છું.

રાધનપુર. કડીયાવાસ. અશાડ શુદ ૮ ૧૯૮૪.	સેવક, પ્રભુદાસ બેચરદાસ પારેખ. યોજક ને પ્રકાશક.

ભૂમિકા

૧. "ઇચ્છાકારિ ભગવાન્ પસાય કરી સામાયિક દંડક ઉચ્ચરાવોજી!" આ વિનંતિ પછી વડીલ 'કરેમિ ભંતે!' સૂત્ર સંભળાવે છે. એ હકીકત પ્રત્યેક જૈન બાળકને લગભગ અત્યંત વિદિતજ છે. પરંતુ તે દંડકસૂત્ર સમગ્ર જૈનત્વનું કેન્દ્ર છે, મૂળ છે, બીજ છે, સાધન છે, તેની તો ભાગ્યેજ હાલની જૈન જનતાને માલૂમ હશે. તે કેન્દ્ર કેવી રીતે છે? તે સમજાવવાનો આ પુસ્તકમાં પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. અહીં એ સ્પષ્ટ કરવાની જરૂર છે કે—આ પુસ્તકમાં ભગવાન્ મહાવીરદેવના જીવનના પ્રસંગો આપવામાં આવ્યા છે, તે માત્ર પ્રાસંગિકજ છે.

૨. મહા અભિનિષ્ક્રમણ વખતે ભગવાન્ મહાવીર દેવે આ મહાદંડક સૂત્રનો ઉચ્ચાર કરી અભિગ્રહ ધારણ કર્યો હતો. અને તેજ અભિગ્રહના પાલન ખાતર સાડાબાર વર્ષ સુધી ઘોર પરિષહોની સામે [illegible] હતા. પરિણામે કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી એજ અભિગ્રહ ધારણ કરવાનો જગતને ઉપદેશ આપ્યો છે, અને તે ઉપદેશના પ્રચાર [illegible] વ્યવસ્થા કરી છે.

૩. આ પ્રતિજ્ઞાસૂત્રનો ઉચ્ચાર ભગવાન્ મહાવીર દેવે કેવી પૂર્વ [illegible] સાથે તેમની ગૃહસ્થાવાસ [illegible] પરિસ્થિતિ હતી? તેનો ટૂંક [illegible] આવ્યા છે. બાકીના [illegible] તે ગ્રંથ વાંચવાથી [illegible]

૪. [illegible] ઉચ્ચારેલું પ્રતિજ્ઞાવાક્ય જ [illegible] અનુયાયીઓ [illegible] જૈન અનુયાયીઓમાં [illegible]

સૂત્રનું મહત્વ સમજનારજ જૈન આગમોની સંગતિ અને એકવાકયતા સમજી શકશે.

૫. ભગવાન્ મહાવીરદેવે ઉચ્ચારેલું પ્રતિજ્ઞાવાકય ગણધર ભગવંતોએ દ્વાદશાંગીમાં દાખલ કરી, તીર્થનું અંગ બનાવ્યું, માટેજ તે ગણધરકૃત ગણાયું, અને સર્વ પ્રકારના સમ્યગ્ દર્શનીઓના ઉપયોગને માટે જાહેરમાં મૂકયું, એટલે તે અંગબાહ્યશ્રુત પણ ગણાયું. છતાં આવશ્યક નિર્યુક્તિના એક વાકય ઉપરથી કરવામાં આવેલું મારૂં અનુમાન સાચું હોય તો શેષ બાવીશ તીર્થંકરોએ પણ કેટલાક ફેરફાર સાથે આ જ પ્રતિજ્ઞાવાકય ઉચ્ચારેલું, અને ખુદ આદિતીર્થપતિ ઋષભદેવ પ્રભુએ પણ. તેમાં પ્રમાણ તરીકે જૈનશાસ્ત્રોમાંના ઉલ્લેખો અને સૂત્રની સાદાઇ-સામાયિક, અને સાવદ્ય યોગનું પ્રત્યાખ્યાનઃ એ સાદા વાકયોથી પ્રતિજ્ઞાસૂત્રનું સ્વાભાવિકપણું-ગણાવી શકાય. તોપણ ભગવાન્ મહાવીરદેવના જેટલી આ સૂત્રની પ્રાચીનતા સાબીત કરવામાં તો કોઇપણ બાધક પ્રમાણ નથી જ.

૬. બાકીના પાંચ આવશ્યકના સૂત્રો આ સૂત્રના વિસ્તાર રૂપજ છે, એમ કહીએ તોપણ ચાલે, એટલુંજ નહીં પરંતુ સમગ્ર જૈન વાઙ્મય પણ આ સૂત્રના અર્થવિસ્તાર રૂપ જ છે.

૭. પૂર્વાચાર્યોએ આ સૂત્ર ઉપર ઘણુંજ લખ્યું છે. છએ આવશ્યકની વ્યાખ્યારૂપ ચતુર્દશ પૂર્વધર પરમપૂજ્ય શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીકૃત આવશ્યક નિર્યુક્તિ સૌથી પ્રાચીન અને મૂળભૂત વ્યાખ્યા છે. તેના ઉપર આવશ્યક ચૂર્ણિ, ભાષ્ય, મુલાવશ્યક ટીકા [પ્રાકૃતમાં] તથા શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરિની નાની અને મોટી [જે મળતી નથી] એ વ્યાખ્યાઓ. તથા બીજી કેટલીક અવચૂરિ રૂપ લઘુ ટીકાઓ. એ બધુ સાહિત્ય બરાબર ઉપલબ્ધ હોય તો છએ આવશ્યક ઉપર લખાયેલા ગ્રંથ સંગ્રહનું શ્લોક પ્રમાણ લાખ દોઢ લાખ ઉપરાંત જાય.

૮. તેમાં પણ માત્ર " કરેમિ ભંતે ! " સૂત્ર ઉપર એક હજાર ગાથા લગભગ નિર્યુક્તિ છે. ચૂર્ણિ ભાષ્ય અને હારિભદ્રી વૃત્તિ, ઉપ-

૧૨. આ ચાર ભાગ બરાબર સાંગોપાંગ રીતે પ્ર
મુદ્દાસર જેમ બને તેમ સંક્ષેપમાં લખાય તો જરૂર સંક્ષિપ્ત
મહાશયોને જૈનધર્મ વિષે ખ્યાલ બાંધવાને અને તેનું રહસ્ય
વાને ઘણીજ સગવડ થાય. જૈનધર્મ અને તેના બંધારણ
મુદ્દાસર અને પરસ્પર એક બીજા સાથેના સંબંધોનો ખ્યાલ
અસ્તવ્યસ્ત મુદ્દાઓ ઉપરથી જેમ તેમ સાચા ખોટા અભિપ્રાયો
વાને કારણ ન મળે.

૧૩. આ મહાસૂત્ર વિષે જેટલું લખાય તેટલું ઓછું છે.
જેમ વિચાર કરવામાં આવે છે, તેમ તેમ તેની અગાધતા એટલી
લાગે છે કે છેવટે મુગ્ધ થઈ એ પરમ શ્રુતને—એ મહાદંડક
ભક્તિથી નમસ્કાર કર્યા સિવાય—શ્રદ્ધાભક્તિથી નમ્યા સિવાય [illegible]
નથી તેમાં રહેલા અર્થગાંભીર્યનો સાક્ષાત્કાર શી રીતે કરવો!
[illegible] પડે છે. છેવટે અમે તેટલા વિચારો
[illegible] અગમ્યતા માટે શ્રદ્ધાથી નમવુંજ પડે છે. મને
[illegible] અનેક બુદ્ધિમાન વ્યક્તિઓની બુદ્ધિ શક્તિ આ સૂ
[illegible] કેમ? એ વિષે તો શંકાજ લાગે છે.

૧૪. [illegible] આ પ્રકાશ નિકળ્યો છે, જે
[illegible] અહર્નિશ અનુભવ કર્યો છે, અને જે તે
[illegible] તે મહાનિ અંત કરણથી ભક્તિપૂર્વક વં

લી૦ યોજક

अध्यात्म-विद्या-प्रकाश-रश्मि १

(જૈન તત્ત્વજ્ઞાન)

૨

[ચરણાનુયોગ]

કરેમિ ભંતે !-સૂત્ર

અથવા

શ્રી દ્વાદશાઙ્ગોપનિષદ્

(શ્રી મહાવીરપ્રભુ જીવન રહસ્ય)

" सकलद्वादशाङ्गोपनिषद्भूतसामायिकसूत्रवद्०-"

શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય.

તત્ત્વાર્થ ટીકા ૧-૧.

યોજક.

પ્રભુદાસ બેચરદાસ પારેખ.

મંગળ.

मङ्गलं भगवान् श्रीवीरः

એકત્રિસા સવૈયા.

(૧)

ભારતભૂમિમાં જ્યારે માગધ દેશ હતો સૌનો સરદાર,
આર્ય પ્રજાનું આર્યત્વ જ્યાં વ્હેતું'તું અસ્ખલિતજ ધાર,
પ્રજાજીવનના પણ મોભાનો કોઇ ન તેજોવધ કરનાર,
સુંદર સમયે જન્મ ધરે જે વીર નમું તે વાર હજાર.

(૨)

ધર્મનિષ્ઠ, આચારક જીવનનો [illegible] પણ પૂર્ણ વિકાસ,
દેશ વિદેશનું કેન્દ્ર [illegible] ગંગા-સાગર દ્વારા [illegible],
વિજ્ઞાન, [illegible] સંસ્કૃતિની પ્રગતિમાં [illegible] નરનાર,
[illegible] સ્વાભાવિક [illegible] વીર નમું તે વાર હજાર.

[illegible] [illegible] [illegible] ભગવાનના જ્યાંથી [illegible],
[illegible] [illegible] જીવનના [illegible] થાય,
[illegible] [illegible] જીવનને [illegible] કરનાર,
[illegible] વીર નમું તે વાર હજાર

[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] નમું તે [illegible]

૧

તૈયારી.

શ્રી વર્ધમાનકુમાર પાંસુ ઢાળી ઉઠ્યા હતા, સ્વચ્છ જળથી મ્હોંપર પાણી છાંટી નિદ્રાની અસર ઉડાડતા હતા. તુરત શય્યાપાલિકાએ દૂધના ફીણ જેવો રૂમાલ ધર્યો, તે લેઈ મ્હોં લૂચ્છ્યું. ચામર ગ્રાહિણીએ ચામર હાથ લીધું. તામ્બુલ વાહિનીએ પાનનું બીડું હાથમાં મૂક્યું. કપૂરમિશ્રિત પાન વર્ધમાનકુમારે મ્હોંમાં મૂક્યું.

સદા શાંત અને ભવ્ય મુખમુદ્રાવાળા વર્ધમાનકુમાર આજે સ્હેજ વિચાર વ્યગ્ર જણાતા હતા. પલંગ છોડી ભદ્રાસન પર કેસરીની માફક શોભતા હતા.

સર્વ પરિજન હાજર હતો. સૌ સેવાના કાર્યમાં

સુંથાઈ ગયા હતા. કંચુકીઓ હાથની સંજ્ઞાથી ને નાક પર આંગળી મૂકી ગડબડ, ને ગણગણાટ અટકાવી શાંતિ પાથરતા હતા. સૌ દ્વારપાલિકાઓ પોતપોતાના અધિકાર પર હાજર હતી.

વર્ધમાનકુમાર શાંતપણે બેઠા હતા. કેટલોક વખત એમ જ ગયો. "ચિત્તને આરામ અને આનંદ મળશે, ને નિદ્રાની સુસ્તી ઉડશે" એમ સમજી વીણાવાદકોએ વીણા હાથ ધરી. તેના સૂર મેળવવાની શરૂઆત કરતાંજ શ્રી વર્ધમાનકુમારે હાથની સંજ્ઞાથી અટકાવ્યા. એટલે તેઓએ પોતપોતાનો સાજ સભાનપૂર્વક સૌ સૌની જગ્યાએ મૂકી છાંડ્યો.

વળી થોડીક સુમસામ શાંતિ પ્રસરી રહી. સૌ પોતપોતાના સ્થાને હતા. પણ ચિત્તમાં "હવે શું થાય છે ?" કોઈ આતુરતા સૌને થતી હતી. એમ દરેકના ચહેરા ને [illegible] પણ [illegible] હતું

[illegible]

[illegible] હતી [illegible] ઘર [illegible]
[illegible] સુમસામ [illegible] ગુપી [illegible] નમાલી [illegible] ઉંચા [illegible]
[illegible] અનેકાન્ત [illegible] નિવાઈ છે ?

" જી! આપની આજ્ઞા પ્રમાણેજ–" કહી, ચાર–છ ડગલાં પાછે પગે ચાલી, પ્રણામ કરી, કલહંસક પવન વેગે ઓરડા બહાર જઈ રાજમહેલના બીજા ભાગ તરફ ચાલ્યો ગયો.

વળી શાંતિ પથરાઈ રહી, સૌ પ્રસંગની ગંભીરતા કળી ગયા હતા. માત્ર અનિમેષનયને શ્રીવર્ધમાનકુમારનું વ્યક્તિત્વ નિહાળી રહી, હવે " શું થાય છે ? " તેની આતુરનયને રાહ જોતા હતા. સૌની નજર ખુદ વર્ધમાનકુમાર પરજ હતી. તે વખતે વર્ધમાનકુમાર કંઇક બોલતા હતા કે કેવળ વિચાર કરતા હતા ? તે કંઇ કહી શકાતું નથી, પરંતુ દરેકને નીચે પ્રમાણે ભાસ થયો—

" હજી, માતા–પિતાના સ્વર્ગગમનને બહુ દિવસો વિત્યા નથી. એટલે વડિલ બંધુનો શોક હજુ જોઇએ તેવો શમ્યો ન ગણાય. તોપણ જોઉં છું–શું થાય છે ? "

" અહા ! માતા–પિતાનું સ્વર્ગગમન !!! શું એઓનું વાત્સલ્ય ! પણ તે દિવસો તો વહી ગયા ! ! એ વ્હાલી માતા ! તમારા સ્નેહપાશેજ મને જકડ્યો હતો. કેવો સ્નેહ ! જાણે, અમૃતના સહસ્રસમુદ્રનું મંથન કરીને, તેમાંથી ઉતારી કાઢેલ માખણથી વિલેપન કરેલો હાથ અંગે અડતો હતો, ત્યારે મારા જેવાનું વજ્રસાર હૃદય પણ ક્ષણવાર આંચકો ખાઈ જતું હતું. માતુશ્રી ! માતુશ્રી ! મને યાદ છે–એ જ કમ્મપર્ણની નામમાળ અનરથી જ આપ મને

પરણાવી શકયા હતા. " બેટા ! આટલું માની જા "
એટલાજ માત્ર શબ્દો ઉચ્ચારી માતા ! મારી પીઠ પર
તમે હાથ મૂક્યો હતો, તે વિસર્યો કેમ વિસરાય ? પરંતુ
હા ! માતા ! તમારૂં સ્વર્ગગમન ! ઓ દેહ ! દેહ !! તારી
ક્ષણભંગુરતા હું બરાબર પિછાણું છું. તેનું ઔષધ– "

એકાએક કલહંસક પ્રવેશ કરી–ઘુંટણીએ પડી બે
હાથ ઉંચા કરી–

" જય જય ભર્તૃદારક ! "

" કેમ ભાઈ ? શી હકીકત છે ? "

" જી, વડિલશ્રી મંત્રણા મંદિરમાં બિરાજે છે. મિત્રો
તથા શ્રેષ્ઠી સામંતો પણ ત્યાંજ આવશે, એમ જણાય છે.
પછી યથારુચિ આપની. "

*

અહો ! જુઓ ! સામેજ શ્રી નંદિવર્ધનદેવ સપરિવાર
બિરાજે છે ને. બાજુમાં છે, તે મંત્રિરાજ અને કેટલાક
મિત્ર રાજકુમારો. હજુ બીજા પણ કેટલાક મિત્રો, સામંતો,
સરદારો, ગૃહસ્થો તેમજ મુખ્ય મુખ્ય રાજકર્મચારિઓ
આવતા જાય છે. ચાલો, આપણે પણ સર્વ સામાન્ય આસન
પર જ બેસી જઇએ

૨. ચાલો

* * * *

"માન્યવર સિંહાસનાધિષ્ઠિતભૂપાલોના સર્વે રાજપુત્રો! શ્રેષ્ઠીપુત્રો ! સામંતો અને ગૃહસ્થો ! આજની રાજસભા આસ્થાન મંડપમાં નહીં રાખતાં અહીંજ–દેવશ્રીના એકાન્તાવાસની નજીક જ મંત્રણામંદિરમાં રાખવામાં આવી છે. આપ સર્વ જાણો છો, કે–રાજપિતા, શ્રી સિદ્ધાર્થ દેવ, તથા રાજમાતા વૈદેહીજી શ્રી ત્રિશલાદેવી : પ્રજાવાત્સલ્યની મૂર્તિમંત પ્રતિમાઓ જેવા એ. જેના નામોચ્ચારથીજ નહીં, પરંતુ સ્મરણમાત્રથી જ આપણા મસ્તક નમે છે, અને હૈયાં દ્રવે છે. તેઓના સ્વર્ગગમનને હજુ તો બહુ દહાડા વીત્યા યે નથી. અને અલ્પ સમયથીજ મૂર્ધાભિષિક્ત, પૂર્ણકળાવાન્ ચંદ્રસમાન છતાં શોક–રાહુથી ઘેરાયેલા. આ પિતૃભક્ત આપણા મહારાજા આયુષ્માન્ શ્રી નંદિવર્ધન દેવ.

હજુ તેઓશ્રીનો શોકાવેશ પણ બળવત્તર છે. તેથી આપ સર્વેને મારી વિનંતિ છે કે–વિનોદો, પ્રાસંગિક વાર્તાલાપ વિગેરે તે આપ સર્વ એવાંજ પસંદ કરશો; કે જેથી કરી, મહારાજશ્રીનો શોકરજુકો કંઇક શાંત થાય.

મહારાજશ્રીની ઇચ્છાનો લેશમાત્ર ઈંગિત પરથી જાણીને, અત્રે પધારેલા ગાયક મંડળને પણ શોક દૂર કરે એવી કોઇ સુંદર વસ્તુનો આરંભ કરવાને વિનંતિ કરૂં છું."

મુખ્ય મંત્રિશ્રીની વિજ્ઞપ્તિ પરથી સંગીતાચાર્યોએ

...ઓના સૂર મેળવવા માંડ્યા.

...જ રાજે અહો-ઋ‥તુરાજ વસંત   આ‥જ રાજે
અહો-ઋ‥તુરાજ વસંત   વ‥ને-વન
વન રાજી ખૂબ વિકસંત   વ‥ને-વન
વન રાજી ખૂબ વિકસંત   મ‥ધુકર
માલતી પુષ્પે ગુંજ—રવ કરતા વિરાજે
માલતી પુષ્પે ગુંજ—રવ કરતા વિરાજે
લતાઓ કુસુમ હાસ હસંત આ‥જ રાજે
લતાઓ કુસુમ હાસ હસંત આ‥જ રાજે
અહો-ઋ‥તુરાજ વસંત આ‥જ રાજે
અહો-ઋ‥તુરાજ વસંત આ‥જ રાજે   ૧

વા‥યુ—મલ-
યાચલનો વહે ઉલસંત વા‥યુ   મલ-
યાચલનો વહે ઉલસંત ટ‥હુકંતી
કોયલડીનો મધુ—ર પંચમ રાગ ગાજે
કોયલડીનો મધુ—ર પંચમ રાગ ગાજે
કેસુડાં કે કેસરી વિલસંત આ‥જ રાજે
કેસુડા રે કેસરી વિલસંત આ‥જ રાજે   ૨

અહો ઋતુરાજ વસંત વ‥ને વન વન રાજી ખૂબ વિ
કસંત મધુકર માલતી પુષ્પે ગુંજારવ કરતા વિરાજે
લતાઓ કુસુમ હાસ હસંત આજ રાજે

આ··જ રાજે આ······આ···આ···આ····

આ··જ રાજે આ······આ···આ···આ···

આ··જ રાજે આ··આ··આ··આ···આ···આ····

આ··જ રાજે આ··આ··આ··આ···આ···આ····

આ··જ રાજે આ···આ···આ···આ···આ····

આ··જ રાજે આ···આ···આ···આ···આ····

આ··જ રાજે આ··આ··આ···આ··આ···આ····

આ··જ રાજે આ··આ··આ···આ··આ···આ····

આ··જ રાજે આ···આ···આ···આ···આ····

આ··જ રાજે આ···આ···આ ···આ···——

મહારાજાએ હાથની સંજ્ઞાથી સંગીન ગાયકોને નિવાર્યા. એકાએક આલાપ ને વાદ્યોના સૂર બંધ પડ્યા.

નર્મ સચીવ–"મિત્ર! શું આ સંગીન પણ આપને આનંદ ન આપી શકયું ? હજુ આપ આમ શોકોદ્વિગ્ન કેમ

ભાલ અર્ધ ચંદ્ર માનું, પૂર્ણ ચંદ્ર મ્હોંજ છે.
અંગ અંગ દીપતા પ્રકાશનો જ હોજ છે.

વર્ધમાનકુમારે સભામાં પ્રવેશ કર્યો અને કવિએ વર્ણન આગળ ચલાવ્યું:—

૨

ધરતા પાય ધરણી પર કેસરી યાદ કરાવે.
ધીર લલિત આ ગમન પણ દ્વિરદપતિ સમરાવે.
કરી પ્રવેશ નિસ્તેજ સભામાં નવચેતનતા લાવે.
સુંદરતા રે! સારા જગની આ ને કેમ ધરાવે?

સૌ સભ્યો બાજુ સંભાળી સ્વસ્થ થઈ બેસવા લાગ્યા.

" જય વિજય હો પૂજ્ય આર્યનો "

" અહો વત્સ વર્ધમાન ! ! આવ, ભદ્ર ! આવ. " એકદમ મહારાજાએ સિંહાસન પરથી જ ભેટવા હાથ લાંબા કર્યા. ત્યાં તો શ્રી વર્ધમાન્ ચરણ તરફ જ ઢળ્યા. ને મહારાજ મસ્તક પર હાથ મુકી " દીર્ઘાયુષી હો " એમ બોલતા બોલતા ઉભા કરી બે હાથે ભેટી પડી બાજુમાં જ બેસાડવા લાગ્યા.

" અનુગ્રહ આપ વડિલનો " એમ કહી સિંહાસન પર બેસતાં બેસતાં આખી સભા પર એક પ્રસન્નતાભરી દૃષ્ટિ વિસ્તારી.

મંત્રિરાજ વિગેરે સર્વ સભાસદોએ પણ " જય વિજય શ્રી યુવરાજનો " કહી શ્રી વર્ધમાનને જય વિજય શબ્દોથી વધાવ્યા.

" અનુગ્રહ આપ સર્વ આર્યોનો. "

દોહા.

પ્રથમ કવિ—અરે શું આ—

> અશ્વિની કુમારો તણી, ગરજ સોમ ગણાય !
> શારદા ને લક્ષ્મી કેરા હાસ્ય પ્રવાદ મનાય ! ૧

બીજો કવિ—નહીં, નહીં. એ તો—

> રાજસિદ્ધારથ કેરા તણો જશ પરતાપ જણાય !
> ત્રિશલા માતા પ્રેમ ને વત્સલતા વખણાય ! ૨

" પ્રિય વર્ધમાન ! શરીર સુખાકારી તો આનંદ-પ્રમોદમાં વૃદ્ધિ કરે તેવી જ છે ને ? " પીઠ પર હાથ ફેરવતાં ફેરવતાં શ્રી નંદીવર્ધન દેવે આરોગ્ય સુખવાર્તા વિષે પૂછ્યું.

" શરીરસુખાકારી તો આપના હર્ષ–પ્રહર્ષમાં સર્વથા આનંદની વૃદ્ધિ કરે તેવી જ છે આર્ય ! "

" રાજકુમારોચિત વિવિધભોગવિલાસ સુખ તો અવ્યાબાધ પ્રવર્તે છે ને ? "

" તેમાં યે આપ પૂજ્યની કૃપા તો પરમ કોટિએ

પહોંચી ચૂકી છે. "

" કળા, વિજ્ઞાન, સાહિત્ય, ચિત્ર, સંગીત, વિગેરે સુશિક્ષિતવિદગ્ધજનોચિત પ્રવૃત્તિઓમાં પણ પ્રાપ્તપરમ-પ્રકર્ષ આયુષ્માનને આગળ વધવામાં અને તેનો રસાસ્વાદ લેવામાં હાલ વિશેષ કયા કયા સાધનોની અપેક્ષા રહે છે? "

" સાધનસંપત્તિની વિપુલતા પણ આપના વાત્સલ્ય-યુક્ત હૃદયની સાથે જ અગાધ છે. એટલે મનથી પણ તેની ગણત્રી અગમ્ય છે. "

" તો–અન્ય કાર્યાન્તરોનો ત્યાગ કરી, શોકદાવાનળની અસહ્ય વેદના અનુભવતા આ દગ્ધહૃદયને સુધાવર્ષી મુખ-ચંદ્રની શીતળતાથી શાંત કરવાનો આયાસ, આજે કયા વિશિષ્ટ સુમહોજ્જ્વલ કાર્યને ઉદ્દેશીને આયુષ્માને સેવ્યો છે?"

" પ્રથમ તો–આપના મુખચંદ્રની ચંદ્રિકાના સદા યે અતૃપ્તપિપાસુ આ બે નયનચકોરોની, અને પરમ પૂજ્યોના ચરણારવિન્દ સ્પર્શમાં ટેવાઇ ગયેલા આ ક્ષુદ્ર દેહની લાલસાને વશ થઈ આપની સેવામાં હાજર થયો છું "

" હં. પણ બીજું ? "

" બીજું તો એ કે–એક અનુમતિ લેવા આવ્યો છું. "

" આયુષ્માનના દરેક કાર્યમાં અમારી અનુમતિ જ છે ને ? "

" એ આપનો મહાન્ અનુગ્રહ. તોપણ ખાસ પ્રસંગમાં પુનઃ સ્પષ્ટ અનુમતિ લેવી જોઇએ. એ અનિવાર્ય કર્તવ્ય છે. "

" એવી તે શી ખાસ બાબત છે એ ? શું અપરિમેય-પરાક્રમી આયુષ્માન્ વિજીગીષુ વીરની માફક વિજય યાત્રાએ નિ-કળવા ઇચ્છે છે ? યદ્યપિ મનસ્વી રાજકુમારોને તો તે ઉચિત જ છે. પરંતુ હાલ વિજયયાત્રા માટે તો યથાયોગ્ય સમય નથી જ. તેનું બીજું પણ એક કારણ એ છે કે–આજુબાજુના તમામ રાજ્યો–જેવાં કેઃ–વૈશાલી, કૌશાંબી, શ્રાવસ્તી, ચંપા, ઉજ્જયિ-ની, મથુરા, રાજગૃહ વિગેરે–તેમાંના ઘણાખરા આપણા સગાં સંબંધીઓ અને ઇષ્ટમિત્રો છે. તેમ જ કેટલાક તો ભારે સમૃદ્ધ તથા સત્તાસંપન્ન છે. એટલે પુરેપુરી તૈયારી વિના તેઓની સામે બાથ ભીડવી હાલ તો ઉચિત નથી જ.

વળી જ્યાંથી આયુષ્માનના સમાચાર ઘણા જ મોડા મળે તેવા દૂરના પ્રદેશોમાં મોકલવાને અમારૂં શોકવિહ્વળ હૃદય હાલ શી રીતે હિમ્મત કરી શકે ?

તો પણ અમારા દિલમાં એક ઇચ્છા હમેશ રહ્યા કરે છે જે–પ્રથમ તો પિતાશ્રીનું આ લગભગ સમૃદ્ધ રાજ્ય આયુષ્માને સંભાળી લેવું, અને અંતર્ગત સંપૂર્ણ વ્યવ-સ્થા કરી દેવી, પછીથી ચક્રવર્તિલક્ષણલક્ષિત સર્વાંગસુંદર આયુ-ષ્માન જ્યારે અખિલ ભારતવર્ષમાં વિજયયાત્રા માટે ફરવા નીકળો, ત્યારે ર આયુષ્માનના પ્રતાપાગ્નિની આંચમાંથી

પસાર થઈ, સુધાધવળ યશ–સાગરમાં સ્નાન કરતા જગતને જોઇ હર્ષ વડે પરમપુલકિતદેહે અપૂર્વ રસાસ્વાદમય એકાન્ત નિવૃત્તિ સુખ અમે અનુભવીએ તો કેવું સારૂં ! તેમ છતાં અવન્ધ્ય-પ્રયત્નશીળ આયુષ્માનની કોઈ પણ પ્રકારની મનોવાગ્-છના પૂર્ણ થયેલી જ જોવા અમે ઇચ્છીએ છીએ. કહો વારૂ ! શી એ મનોવાગ્-છના છે આયુષ્માનની ? ”

“ નહીં, નહીં, રાજ્યની ધુરાને વહન કરવાને આપ જ સર્વથા સમર્થ અને યોગ્યજ છો. મારે માટે તો આપની ચરણ સેવા જ વધારે સુયોગ્ય છે. વિજયયાત્રાની તો મારે ઇચ્છા જ નથી. રાજ્યવ્યવસ્થા અને પ્રજાપાલનની યોગ્ય રાજનીતિમાં તો આ દેશના તમામ રાજકુમારો આજકાલ સિદ્ધહસ્ત જ છે. તેમાં વળી વિશેષ પ્રગતિ કરવા ઘણાખરા ઉત્સાહભેર મચેલા જ છે. તેથી હું વિશેષ શી પ્રગતિ કરવાનો હતો ? ”

“ તમામ રાજ્યો–એટલે આખા દેશની રાજ્ય-વ્યવસ્થા એકજ તંત્ર નીચે આવે, તેને શું આપ યુવરાજ યોગ્ય અને ઇચ્છવાયોગ્ય નથી ગણતા ? ”

“ જો કે હું યોગ્ય ગણું છું. તોપણ વિવિધતા છતાં મને તો આ દેશમાં એક જ તંત્ર જણાય છે–દાખલા તરીકે–આર્ય પ્રજા એક અખંડ પ્રજા છે. તેની સંસ્કૃતિ પણ પૂર્વાપરથી એક જ ચાલી આવે છે. વ્યવહારોની શાસ્ત્રીય ભાષા પણ

એક જ છે. સંસ્કૃતિનું ધ્યેય નિવૃત્તિ છે. તે સર્વ આર્યોને સમ્મત છે. દરેક પ્રદેશોમાં પ્રજાએ પોતામાંથી જ રાજા નીમેલ છે. અર્થાત્ આર્ય પ્રજાનું શાસન કરનાર અનાર્ય કે વિદેશી કોઇ વ્યક્તિ જ નથી. કોઇ કોઈ સ્થળે પ્રજાના અગ્રેસરો મળીને એકાદ મુખ્ય પુરુષની સલાહથી યે શાસન ચલાવે છે. જ્યાં રાજા તરીકે ખાસ એક વ્યક્તિના હાથમાં તંત્ર છે, તેનું ધ્યેય પણ પ્રજાને રીઝવવાનું અને પૂર્વજોની કીર્તિને અવિચળ કરવાનું, ને તે ખાતર જ જીવવાનું છે.

પ્રજાના હિતચિંતકો જ નહીં, પણ પ્રજાના હિતને માટે મથીમરનારા મહાજનોની ઇચ્છા વિરુદ્ધ રાજા કે રાજાને મદદ કરનાર અધિકારી વર્ગથી જઈ શકાતું જ નથી. પ્રજામાં ધાર્મિકતા, પવિત્રતા કેમ વધે ? તેની જ પેરવીમાં નાનાથી મોટા સૌ કર્મચારિઓ લાગેલા છે. દરેકની પ્રવૃત્તિનું પરિણામ એક જ શુભ મહાપરિણામ તરફ વળી રહ્યું છે, તે ફરીથી કહેવાની જરૂર નથીજ.

દેશની સંપત્તિની ન્યાયસંપન્ન ઉત્પત્તિ અને વહેંચણી પણ પ્રજાકીય પવિત્રતાની પોષક કેમ બને તેને માટે જ અર્થચિંતકો સદા જાગૃત રહેતા જણાય છે. સજ્જનપુરુષોનું યથાર્થ પાલન થાય છે. જેમ જેમ દેશની સંપત્તિ વધતી જાય તેમ તેમ પ્રજા વિલાસ, ને મોજશોખમાં દોરાઈ ન જાય. પ્રજામાં વાસનાવૃદ્ધિનાં તત્વો દાખલ થાય, ને પ્રજા પતિત થઇ કદી નાશ ન પામે, તેને માટે

દરેક સંયમી વર્ગ જેવાં કે-બ્રાહ્મણો, શ્રમણો, ઋષિઓ અને તપસ્વીઓ: સંયમમાં વધુ ને વધુ દૃઢ બની પ્રજાની સામે હમ્મેશ સંયમનો આદર્શ રાખ્યે જ જાય છે. એટલે એકંદર રીતે જોતાં સૌ આર્યો એક જ વાતની સિદ્ધિમાં લાગતા આવ્યા છે, અને આજે પણ તેમાં બરાબર દૃઢ ચિત્તે સૌ લાગી રહેલા છે.

તોપણ, એટલું તો ખરૂં છે કે-હજારો વર્ષથી પ્રયત્ન કરતી આ મહાપ્રજામાં એક જાતનો જાણે થાક લાગ્યો હોય તેવી સ્હેજ મંદતા આવી છે. આ વાત સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી નિહાળનારને જ જણાય તેમ છે. આ મંદતા ધીમે ધીમે લાંબે કાળે આ પ્રજાને ભેદી નાંખશે કે શું ? એમ મને લાગ્યા કરે છે. જ્યારે કોઈ પણ પ્રજામાં જાગૃતિ કમી થતી જાય છે, ત્યારે ધીમે ધીમે કલ્મષ પ્રવેશ કરે એ અનિવાર્ય છે. કોણ જાણે કેવાં યે ઉલટસુલટ વિતર્કો વિતશે તેની તો આજથી શી કલ્પના જ કરી શકાય? તોપણ વચ્ચે વચ્ચે એવા પુરુષો પાકયા જ કરશે કે જેઓ કંઇક ટેકો મૂકીને સંસ્કૃતિને ધરી રાખશે. હજુ એવું અનેક પ્રકારનું ઓજસ્ આ પ્રજામાં હું જોઉં છું. મંત્રીશ્વરજી ! સામ્રાજ્ય હોય, અરાજ્ય હોય, કે નાના નાના રાજ્યો હોય, પણ આબાદી અને સુખનો આધાર માનવ પ્રજાના મનોરાજ્ય ઉપર જ છે. પ્રજાનું મનોરાજ્ય જેટલું પવિત્ર અને ઉદાત્ત તેટલું જ વ્યક્તિગત અને સમાજગત સુખ, સુધારો

કે વિકાસ ખરા ગણવા. એટલે મને અત્યારે સામ્રાજ્ય મેળવવા મથવાની અગત્યતા તો જણાતી'જ નથી. અથવા તે કામને માટે, અનેક આર્યકુમારો પ્રયત્ન સેવી રહ્યા છે. તેમાંથી કોઈ પણ વખતે કદાચ એ પ્રયત્ન સિદ્ધ થઈ જાય. ધારો કે-સામ્રાજ્યની જરૂરિયાત હોય, તોપણ મારી તે તરફ વૃત્તિ જ નથી-ઉદાસિનતા જ છે. મારા ચિત્તનું વલણ એ તરફ તો બિલકુલ નથી જ, એ આપ ખચિત માનશોજી. પ્રજાની માનસિક ઉજ્વળતામાં ઓર પ્રકાશ આણવાની જેટલી અગત્યતા છે, તેટલી અગત્યતા બીજી કોઈ પ્રવૃત્તિની મને જણાતી જ નથી.

વળી, મંત્રીશ્વરજી ? આ આર્ય પ્રજા : કે જેના સાધનો સાંગોપાંગ મજબૂત અને વિસ્તૃત છે, તેણે કદી કોઇના સ્વાતંત્ર્ય પર અયોગ્ય હુમલો કર્યો હોય એવું જાણ્યામાં નથી. વ્યક્તિગત તેવો કોઇ અયોગ્ય પ્રયત્ન થયો હોય છતાં તેને સમસ્ત પ્રજાનો ન ગણી શકાય, એ મારો ઉપરના કથનનો આશય છે.

છતાં જ્યારે જ્યારે પોતાની ઉપર [illegible] થયા છે, ત્યારે ત્યારે તેને પાછા વાળવા; અને [illegible] ર્યાદાપૂર્વક પ્રયત્ન કર્યો છે; અને તે [illegible]
સાધનોથી. સામ, દામ, દંડ [illegible]
યોગ પણ આં[illegible]

કર્યો છે. પાડોશીને સુધારી લેવા તે પણ સ્વરક્ષાજ છે. કદી તેનું પડાવી લેવા પ્રયત્ન કર્યોજ નથી. તેઓનું પણ કલ્યાણજ ઇછયું છે.

હું ખાત્રીપૂર્વક કહું છું કે આ **મહા પ્રજાની** બરાબરી કરી શકે એવી એક પણ પ્રજા આ ભૂપૃષ્ઠ પર અત્યારે વિદ્યમાન નથી. તેની આ અગાધ અને મહાશક્તિના પ્રવાહનો દુરુપયોગ થઇ જગતની બીજી પ્રજાને કચરવામાં નથી વ્હેતો, તેનું માત્ર એકજ કારણ છે; અને તે એ કે–સાધેજ આધ્યાત્મિક આદર્શ આ પ્રજાના જીવનમાં વણાયેલો છે. અર્થાત્ પ્રજાને ઉપયોગી જીવન–વ્યવહારોની સમસ્ત વ્યવસ્થામાં રોકાઇ ગયેલી શક્તિ ઉપરાંત વધી પડતા સામર્થ્યના પ્રવાહનો દુરુપયોગ ન થતાં આ પવિત્ર અધ્યાત્મ માર્ગે એ પ્રવાહ વહે છે. જો એકજ એ માત્રા દૂરંદેશીપણાથી પૂર્વના મહાપુરુષોએ ન ગોઠવી હોતે તો આર્યોના આર્યત્વની કશી કિંમત ન્હોતી; તેમાંજ આર્યત્વ સમાયેલું છે એમ મારૂં માનવું છે; અને જ્યાંસુધી આર્યોમાં યથાસ્થાને શુદ્ધ સ્વરૂપે આધ્યાત્મિક બળની વીર્યવતી માત્રા ચમકતી રહેશે, ત્યાંસુધી તે જગત્પૂજ્ય પ્રજા સદાને માટે વિજયવતી જ છે, એમ દરેક મહાપુરુષોનું માનવું છે. આ માત્રાની જો સ્થાનભ્રષ્ટતા, વિકૃત સ્વરૂપ કે નાશ થાય ત્યારેજ આ આર્ય પ્રજાની પણ સાધેજ સ્થાનભ્રષ્ટતા, વિકૃત સ્વરૂપ કે નાશ માની લેવો. ભારતના આર્ય ચક્રવર્તિ ભૂપતિનું

કેમ બિ મ ને !

ચક્રવર્તિપણું પણ છેવટે એમાંજ પ
પોતપોતાના અધિકાર ઉપર રહેવા .
એક સૂત્રણા ઉત્પન્ન કરીને તે, આ
સેવા કરે છે, ને સાથે સાથે આંતર
પ્રજાની શક્તિ બચાવી દઇને આધ્યાત્
સબળ કરી દે છે. આ રીતે છેવટે ચક્રવ
મહારાજ્ય-ધર્મરાજ્યનોજ એક ભક્ત "

આર્ય સંસ્કૃતિની એક ખુબી એ
અને કામ એ ત્રિવર્ગની અને તેના અં
ધનોની એવી રચના કરી છે કે-તમામ મ
હોય છે; અને તેથીજ વ્યવહારનાં
પણ ધર્મજ ગણાય છે. અર્થ અને ક
પણ ત્યારેજ ગણાય છે કે, ધા
જીવન સુવ્યવસ્થિત હોય તો. ધાર્મિક જીવ
વ્યવસ્થિત હોય કે અર્થ અને કામ
સામાન્ય પ્રજાજીવનની અપેક્ષાએ, ત્રણેની
ઉન્નતિ, બાકીની અવનતિ. તેથી ધર્મ રાજ્ય
મન મુખ્ય વસ્તુ છે; અને તેની વ્યવસ્થામાં
વ્યવસ્થાઓનો સમાવેશ છે. તેથી ધર્મ રાજ્ય
સુવ્યવસ્થિત રહે તે માટેજ પ્રયત્ન કરવો એ પ્રામ
તદ્યોગ્ય તત્વોનો પ્રકાશ કરવો, અને તેમાં
લાવવી એજ સર્વ કર્તવ્યોનો સારાંશ છે. "

આ વાત સાંભળી રાજગૃહના રાજકુમાર શ્રેણીકે ઉજ્જયનીના રાજકુમાર પ્રદ્યોતની સામે નજર કરી. બન્ને આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થયા હતા ! ! શ્રેણીકે પૂછયું—

" શું આપ પ્રસન્નમુખકુમારશ્રી ! ચક્રવર્તિ થવાની બિલકુલ ઇચ્છા જ નથી રાખતા ? તો પછી આપ આપના જીવનમાં શો પુરુષાર્થ કરીને અનેક શુભ કાર્યસૂચક લક્ષણો, ગુણો અને સામર્થ્યનો ઉપયોગ કરવા ધારો છો ? અથવા શું એ ગુણો એમ ને એમ વ્યર્થ ગુમાવવા ધાર્યા છે ? જો આપ મહાન્ સમ્રાટ્ બનવા ન ચાહતા હો, તો કોઈ કળા, વિજ્ઞાન, સાહિત્ય વિગેરેમાં કંઈ ને કંઇ અપૂર્વ પ્રગતિ કરો. અને પૂર્વ પુરુષોએ સ્થાપેલી આ વ્યવહાર મર્યાદાઓમાં અને તેના કોઇ પણ અંગપ્રત્યંગમાં પ્રગતિ કરી નવું તેજ–નવો પ્રકાશ–નવો વિકાસ લાવો. આપને કંઇ પણ દુર્ઘટ હોય એમ અમને તો ભાસતું જ નથી. "

" પ્રિય મિત્ર શ્રેણિક ! કળા અને વિજ્ઞાનના સર્વ અંગો પ્રજાજનોની જરૂરીઆત અને યોગ્ય રુચિ પ્રમાણે અત્યારે ખીલી રહ્યાં છે. અનેક મહાનુભાવોએ પોતાના જીવન સર્વસ્વનો પ્રવાહ તે તે દિશામાં વહેવડાવી દીધો છે. હું ચોક્કસ ખાત્રીપૂર્વક કહું છું કે–અત્યારનો આ શાંત છતાં જુસ્સાદાર ઉત્સાહનો પ્રવાહ નજીકનાજ ભવિષ્યમાં અનેક મહાન મહાન કળાકોવિદો, શાસ્ત્રપ્રણેતાઓ, ધુરંધર ધર્મી-

પદેશો, મહાન મહાન સુન્દરીઓ અને રાજ્યવિસ્તારો ઉન્નત કરી દેશે.

ધન ધાન્યની વિપુલ સંપત્તિ, સુંદર આરોગ્ય, દીર્ઘ આયુષ્ય, સુદ્દઢ બાંધાના પશુ અને માનવો, સુસંગઠિત સમાજો-મંડળો, સુવ્યવસ્થિત રાજ્યો, દીર્ઘદ્દષ્ટિવાળા બુદ્ધિ પુંગવો, અને તત્ત્વાન્વેષી આચાર્યો: આ વિપુલ સામગ્રીના જોરથી, અવકાશ અને સાધનોની બિનડખલ અનુકૂળતાને લીધે બુદ્ધિ વૈભવી અનેક નર-નારીઓ ધીમે ધીમે પણ પૂર્ણ મક્કમતાથી એવા તો આગળ ધપી રહ્યા છે કે—આજની આ તૈયારી સૈંકડો નહીં, પરંતુ હજારો વર્ષ સુધી આર્ય સંસ્કૃતિનો, અને પ્રજાના વ્યક્તિત્વનો દીપક નિઃસંશય દીપતો રાખશેજ. તો પછી મિત્ર ! તમારો શું એવોજ અભિપ્રાય છે કે-મારે પણ એજ વિષયોમાં ગતાનુગતિકતા જ કર્યે જવી ? ”

“ વાહ ! વાહ ! ! ધન્ય કુમાર ! ધન્ય ! ! ” આ ઉદ્ગાર એકાએક સભાજનોના મુખમાંથી સરી પડ્યો.

“ પ્રિય વર્ધમાન ! કઇ અગમ્ય સાધનાના મનોરથો તમારા ચિત્તને આટલું દર્પણ જેવું અવદાત બનાવી રહ્યા છે ? બહુ વિચારને અંતે પણ તે લેશમાત્ર અમે કળી શક્યા નથી. તમારી વિશદાક્ષરી મધુર વાણી દ્વારા સ્પષ્ટીકરણ જાણવા ઉતાવળું મન તલપી રહ્યું છે. ” મહારાજ નંદિવર્ધને આશ્ચર્યથી પ્રશ્ન કર્યો.

શ્રી વર્ધમાનકુમારે ક્ષણ વાર મૌન ધર્યું. ચક્ષુઓ બંધ કરી પ્રણિધાનભરી એક દ્રષ્ટિ અંતરમાં ફેંકી. ચક્ષુઓ ઉઘાડી, આશ્ચર્યચકિત સ્તંભિત જેવા ઉત્સુક સભાજનો તરફ એક દૃષ્ટિ ફેંકી, અને બીજી, વડિલ ભ્રાતાની ઉદ્વિગ્ન મુખમુદ્રા તરફ પણ વિનય નમ્ર, દૃઢતાસૂચક, દયામય, પ્રસન્નતાભરી અને ગંભીર દૃષ્ટિ ફેંકી. ફરી મૌન ધારણ કર્યું, અને પછી ધીમે ધીમે નીચેના અક્ષરો મુખમાંથી સેરવ્યા.

" આર્ય ! માતા–પિતાના સ્વર્ગગમન સાથેજ મારા નિશ્ચયનો અવધિ આવી પહોંચ્યો છે. "

" શી બાબતનો નિશ્ચય ? વ્હાલા ! "

" સર્વસ્વના પરિત્યાગનો– "

એકાએક દેવશ્રી નંદીવર્ધનની આંખમાંથી અશ્રુ-પ્રવાહ ચાલ્યો. એકાએક મૂર્છિત જેવા થઈ ગયા.

" શાંત થાઓ ! મહારાજ ! શાંત થાઓ. " શ્રી વર્ધમાનકુમારે સ્વહસ્તેજ ઉત્તરીય પલ્લવથી વાયુ વીંજ્યો.

થોડી વારે ચેનના વળી એટલે એકાએક કુમારશ્રીને મહારાજ ભેટી પડ્યા. મસ્તક પર હાથ ફેરવતાં ફેરવતાં માત્ર મહાકષ્ટે નીચેના—

" કુમાર ! શો આ દાઝ્યા ઉપર ડામ ! ! " એ શબ્દો ઉચ્ચાર્યા કે સભાજનોની પણ આંખમાં ઝાકળનાં બિંદુઓ ફૂટ્યાં.

પદેશકો, મહાન મહાન મુત્સદ્દીઓ અને રાજાધિરાજાઓ ઉત્પન્ન કરી દેશે.

ધન ધાન્યની વિપુલ સંપત્તિ, સુંદર આરોગ્ય, દીર્ઘ આયુષ્ય, સુદૃઢ બાંધાના પશુ અને માનવો, સુસંગઠિત સમાજો-મંડળો, સુવ્યવસ્થિત રાજ્યો, દીર્ઘદૃષ્ટિવાળા મુનિ-પુંગવો, અને તત્વાન્વેષી આચાર્યો : આ વિપુલ સામગ્રીના જોરથી, અવકાશ અને સાધનોની બિનડખલ અનુકૂળતાને લીધે બુદ્ધિ વૈભવી અનેક નર-નારીઓ ધીમે ધીમે પણ પૂર્ણ મક્કમતાથી એવા તો આગળ ધપી રહ્યા છે કે— આજની આ તૈયારી સેંકડો નહીં, પરંતુ હજારો વર્ષ સુધી આર્ય સંસ્કૃતિનો, અને પ્રજાના વ્યક્તિત્વનો દીપક નિઃસંશય દીપતો રાખશેજ. તો પછી મિત્ર ! તમારો શું એવોજ અભિપ્રાય છે કે-મારે પણ એજ વિષયોમાં ગતાનુગતિકતા જ કર્યે જવી ? ”

“ વાહ ! વાહ !! ધન્ય કુમાર ! ધન્ય !! ” આ ઉદ્ગાર એકાએક સભાજનોના મુખમાંથી સરી પડ્યો.

“ પ્રિય વર્ધમાન ! કઇ અગમ્ય સાધનાના મનોરથો તમારા ચિત્તને આટલું દર્પણ જેવું અવદાત બનાવી રહ્યા છે ? બહુ વિચારને અંતે પણ તે લેશમાત્ર અમે કળી શકયા નથી. તમારી વિશદાક્ષરી મધુર વાણી દ્વારા સ્પષ્ટીકરણ જાણવા ઉતાવળું મન તલ્પી રહ્યું છે. ” મહારાજ નંદિવર્ધને આશ્ચર્યથી પ્રશ્ન કર્યો.

૨

તુલના.

" અહો! પરિચારકો અને પરિચારિકાઓ! સાવધાન જુઓ, ચોઘડીયાં સંભળાય છે. મંત્રણા મંદિરની સભા વિસર્જન થઈ જણાય છે. કુમારશ્રી હમણાંજ પધાર્યા સમજો. સાંધ્ય કૃત્યોચિત સર્વ સેવા સામગ્રીની તૈયારીમાં લાગી જાઓ " વૃદ્ધ કંચુકીએ આજ્ઞા ફરમાવી. તાલીમબદ્ધ પરિચારકગણ પોતપોતાને કામે લાગી ગયો.

* * * * *

" પધારિયે કુમારશ્રી ' આ સર્વ સામગ્રીથી સજ્જ

આપણા રાજમ્હેલની ચિત્રશાળા. ” આગળ આગળ ચાલતા કલહંસકે નિવેદન કર્યું.

“ જય જય ભદ્ર ! ચિરંનંદ ! ” પરિચારકોએ જયઘોષ કર્યો.

શ્રી વર્ધમાનકુમારે ઇષદ્ હાસ્યથી સર્વની સંભવના કરી પ્રસન્નતા બતાવી.

“ પ્રફુલ્લક ! અસીમ ગામ્ભીર્યના સાગર અને સમયોચિત સર્વ વ્યવહારમાં કુશળ કુમારશ્રીની મનોદશા કળવી મહા મુશ્કેલ છે; પરંતુ કહે કે ન કહે–આજે હમ્મેશ કરતાં કંઈક પરિવર્તન અવશ્ય જણાય છે. મધ્યાહ્ન સમયે પણ એવાંજ કંઈક ચિહ્નો જણાયા હતા. ખરૂં કે નહીં ? ” પ્રિયંવદકે પ્રફુલ્લકના કાનમાં ધીમે ધીમે આટલા અક્ષર કહ્યા ન કહ્યા, તે પહેલાં તો શ્રી વર્ધમાનકુમાર ભદ્રાસન પર બિરાજી ચૂકયા હતા.

*   *   *   *   *

ત્યાર પછી સર્વ સાંધ્ય કૃત્યોથી નિયમ પ્રમાણે પરવારી, સર્વ પરિજનોને એકઠા કરવાની કલહંસકને આજ્ઞા કરી.

કલહંસકે સંજ્ઞા કરી, કે એકાએક સૌ પોતપોતાના કામકાજ છોડી કરી એકઠા થઈ ગયા ! !

“ શું છે ? શું હશે ? આજે વળી આ શું ? શું

થશે ? કોણ જાણે શું યે થશે ? ચાલોને, જોઇએ તો ખરા, શું થાય છે ? જે થવાનું હશે તે થશે. શું વળી થઇ જશે ? " આમ પરસ્પર છાના છાના ગણગણતા, એક બીજાના મ્હોં સામું જોતા જોતા છેવટે 'શ્રી વર્ધમાનકુમાર શું કહેવાના છે ?' તે સાંભળવાને ઉત્સુક ચિત્તે શાંતપણે વિનય નમ્ર ચ્હેરે સૌ ઉભા રહ્યા.

" કલહંસક વિગેરે સર્વ પરિજન ગણ ! પરિજન શબ્દ મારી દૃષ્ટિમાં વ્યવહાર માત્ર જ છે. મેં કદી કોઇને વસ્તુતઃ પરિજન માન્યા જ નથી. સર્વ સત્ત્વોમાં સદા જાગતી સમનતાબુદ્ધિ એમ શી રીતે માનવા જ દે ? તોપણ આજ સુધીનો આપણો બાહ્ય વ્યવહાર સેવ્ય-સેવક તરીકેનો રહેતો આવ્યો છે. તેમાંથી પણ આજથી તમને સર્વને મુક્ત કરૂં છું. એટલે કે—ન હું સેવ્ય, ન તમે સેવકો— " ત્યાં તો એકાએક—

" નયનામૃત કુમારશ્રી ! અમે પણ નથી જાણ્યું કે– સેવ્ય તથા સેવક એટલે શું ? કડકડતી ઠંડીમાં અગ્નિની માફક આપના સહવાસની હુંફમાં રહી માત્ર આત્માને કૃતાર્થ કરીએ છીએ. ચંદ્રની ચંદ્રિકા જોઈ કુમુદની માફક પ્રફુલ્લ રહીએ છીએ. આપની અમૃતમય પ્રસન્ન દૃષ્ટિથી સદા છંટાતા અમે અન્ય સર્વ ભાવોને ભૂલી, કેવળ આપમાં જ તન્મય બની રહીએ છીએ.

આપશ્રીજ અમે સદા સનાથતા, સબંધુતા, સસુખાભાવ

અનુભવિએ છીએ ! પરંતુ, નાથ ! શો અપરાધ ? શેણે આમ એકાએક પરિત્યાગ ? ” સર્વેની વતી કલહંસકે આમ વિનવ્યું, ને જવાબની આશાએ અંજલિ જોડી કુમારશ્રીના મુખ–ચંદ્ર સામે ચકોરની માફક દષ્ટિ સમર્પીને ઉભો રહ્યો.

“ નહિં, નહિં, કલહંસક ! તમારો જ માત્ર પરિત્યાગ કરવાનો છે, એમ ન સમજજો, પણ સર્વસ્વનો પરિત્યાગ મને ઇષ્ટ છે.

અથવા, પ્રેમની ક્ષેત્ર મર્યાદાનો વિસ્તારજ માત્ર કરવા ઇચ્છું છું, એમ કહું તોપણ ચાલે. આજે કુટુંબ કબીલો અને પરિજનોમાં જ જે પ્રેમ મર્યાદિત થઇ રહ્યો છે, તેને સમસ્ત પ્રાણિ વર્ગ સાથે બંધુભાવ અનુભવવા ને નિરવધિ–વિશ્વ-વ્યાપિ બનાવવા ઇચ્છું છું.

પરંતુ, કલહંસક ! આ અમારા મનોરથો હજુ વડિલ બંધુશ્રીના અનુરોધથી માત્ર મનોરથો જ છે. તોપણ આવતી કાલથીજ વનમાં પ્રસ્થિતને યોગ્ય જીવનનો અનુભવ લેવાને એકાંત સેવવાની શરૂઆત કરવાનો અમે ત્યાંસુધી દઢ નિશ્ચય કર્યો છે, કે જ્યાંસુધી અમારા મનોરથોને અતિપ્રતિબંધકપણે વડિલ બંધુશ્રીની મનોવૃત્તિનું વલણ ન રહે. ”

“ શું અમારી સ્વામિની યશોમતી દેવીનો, અને પ્રિય-પુત્રી પ્રિયદર્શના સુદ્ધાંનો પરિત્યાગ કુમારશ્રીને સુશકય છે ? ”

“ અમારો પ્રયત્ન તે પરિત્યાગને પણ તદ્દન સુશકય

કરી મૂકે તેવો જ છે. મંદારિકે ! તું તેઓને આ અમારી પ્રવૃત્તિ સંભાળપૂર્વક વિવેકથી નિવેદન કરી શકે છે. "

" સ્વામિન્ ! શો આ ઉત્પાન ? " કહી મંદારિકા ચાલી ગઈ.

" આ ઉત્પાત નથી મંદારિકે ! પરંતુ અમારા જીવનની એ તો સ્વાભાવિક સ્થિતિ છે. "

" એ સ્વાભાવિક સ્થિતિ માણવાને કુમારશ્રી ! અમારૂં યે મન તલ્સે છે; નહીં કે પ્રાણાંતે પણ આપનો સહચાર છોડવાને. "

" કલહંસક ! બાપુ ! અતિ વિકટ માર્ગ છે એ. અતિ સમર્થ પુરુષોનાં યે હૃદયો, એ કંપાવી નાંખે છે.

આ મ્હેલવાસી રાજકુટુંબીજનોનો સહચાર એજ હજુ તમારે યોગ્ય કર્તવ્ય છે, ને હમ્મેશની માફક હજુ પણ તેજ બજાવ્યે જાઓ. "

" આપનું એકાન્ત નિવાસસ્થાન પણ આ જ મ્હેલ રહેશે કે ? " આશ્વાસન પામી કલહંસકે પૂછ્યું.

" નહીં, નહીં. આને એકાન્ત સ્થાન કેમ કહી શકાય ? અમારો એકાન્ત વાસ તો રાજગઢના અંત પ્રાંત ભાગના વિરલ જન પ્રચારવાળા કોઈ મકાનમાંજ નક્કી કરી લેવામાં આવશે. જ્યાં કોઈ પરિજનની પણ અપેક્ષા નહિ રહે "

" તો પછી અમારે અહીં રહી શું કરવું ? "

" તમારે રાજકુટુંબ અને રાજમાન્ય આપ્તજનો જે ઇચ્છે તે કરવું. અમારી તો માત્ર દૂરથીજ સંભાવના કરવી."

" છતાં આપની કંઇક તો અમારે સેવા કરવી જ જોઇશે. માત્ર તેનો પ્રકાર જણાવવાની આપ કૃપા કરશો. "

" અમારો જીવન ક્રમજ જુદી જાતનો હશે. જેમાં સહાયક વર્ગની કશી અગત્ય જ નહીં રહેવાની. સ્વયમેવ સ્વામી અને સ્વયમેવ સેવક, અર્થાત્ પ્રવૃત્તિઓનોજ સંકોચ રહેવાનો. આવશ્યક પ્રવૃત્તિ પણ સ્વયં જ કરી લેવાની. કલ્પ્ય આહાર અને પ્રાશુક જલાદિનો યોગ્ય યોગ જાતે જ મેળવી લેવાનો રહેશે. વખતનો ઘણો ભાગ મૌન અને ધ્યાનાવસ્થામાંજ વીતશે, એટલે વિનોદાદિકને અવકાશ પણ ક્યાં રહ્યો ? કોણ કોનો પરિજન ? પરિજન બુદ્ધિજ વિલય પામ્યા પછી પરિજનની શી જરૂર ? કલહંસક ! "

" સ્વામિન્ ! શું સાંભળીએ છીએ; અને આ બધું શું થઇ રહ્યું છે ? તેમાંનું કશું અમે કળી શકતાજ નથી. શું કરીએ ? ક્યાં જઇએ ? કોને કહીએ ? સર્વથા નિરૂપાય બની હતાશ થઇ જઇએ છીએ.

આપની આજ્ઞા અમૃત સિંચન તુલ્ય જણાય છે. ત્યારે આપના સહવાસનો ત્યાગ બીજું મૃત્યુ લાગે છે. નાથ ! અમે અનાથો કોને શરણે જઇશું ? આપના મનોરથો સાં-

ભણી અમારાં મુખ નિર્વાક્ થઇ ગયાં છે, પરંતુ માનસિક રણઝણાટ હજારો પોકારો ઉઠાવી રહ્યો છે !

આપના ઉદ્ધારક ચરણોને વળગી પડીએ ? કે એ ચરણોમાં બાળકની માફક આળોટી પડીએ ? કે આપના મુખ–ચંદ્રની જ્યોત્સ્નાનું ચકોરની માફક સામે બેસીને પાનજ કર્યા કરીએ ? શું કરીએ ? કશું સુઝતું નથી. આટલી હદ સુધી અમૃત પીરસી હવે એકાએક— ”

“ કલહંસક ! ખેદ પામવાની કશી જરૂર નથી. જગત્‌માં સંયોગ–વિયોગ અનિવાર્ય છે. આવા પ્રસંગોમાં મનોવૃત્તિનું સમતોલપણું જ ફાયદાકારક છે. તેથી તેનો જ આશ્રય લેવાની મારી સલાહ છે; અને સર્વ પરિજન વર્ગને છેવટે એટલું જ કહેવાનું છે કે—

ગમે તેવા ઉલટસુલટ જીવનના પ્રસંગોમાં મનોવૃત્તિનું સમતોલપણું ન તજવું અમે પણ કદી કોઇના પ્રત્યે સ્વામિત્વના અભિમાનથી, પ્રમાદથી કે બીજા કોઇ પણ કારણથી મનનું સમતોલપણું ખોઇ બેઠા હોઇએ; અને કદી કોઇના મન રૂપી સ્વચ્છ આકાશમાં કલુષતાની કાળી વાદળી છાઇ હોય, તેને વરસાવી વિખેરી નાખજો. ”

“ અહો ! સ્વામિન ! સૂર્યમાંથી અંધકારનો વરસાદ કેવો ? ચન્દ્રમાંથી આતાપની ઉત્પત્તિ કેમ થાય ? ”

(સવૈયા–એકત્રીસા)

દિવસે ઉછળ્યા જન સાગરને નિદ્રા દેવી શાંત કરે;
ચંદ્રિકાની ભભકભર્યું આ વિશ્વ–નિવાસ એકાંત બને;
માત્ર સુધાકર ગગને ચડિયો, સ્વતંત્રપણે જ વિહાર કરે;
ચંદ્રકવાણું અંબર ધરતી નિશા વધૂ પણ સાથ ફરે.

" અહો ! શું શયન વેળા થવા આવી ? ચાલો. સૌ પોતપોતાના કામમાંથી પરવારીને સુઈ જાઓ. " કલહંસકે આજ્ઞા કરી.

" અરે ! આજે ઉંઘવાની તો વાતજ કેવી ? " એમ બોલતા બોલતા, સૌ પોતપોતાનું કામ કરીને ચાલ્યા જવા લાગ્યા. શય્યાપાલિકાઓએ શયનીય સ્થાનની સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા કરીને ' અહો ! દેવી યશોમતી યે પધાર્યા. ' એમ બોલતી બોલતી પોતપોતાને સ્થાને ચાલી ગઈ.

" કેમ પ્રફુલ્લક ! આજ સાંજનું મારૂં અનુમાન બરાબર હતું કે નહીં ? "

" બરાબર હતું ભાઈ ! " પ્રફુલ્લકે જવાબ આપ્યો, અને બન્ને વાતો કરતા કરતા ધીમે ધીમે ચાલતા થયા.

*   *   *   *   *

" જય ! જય ! આર્યપુત્ર ! " બોલતા દેવીએ વિલાસભવનમાં પગ મૂકયો.

" દેવીને સ્વાગત. " કહી શ્રી વર્ધમાનકુમારે હાથ લંબાવ્યો. એટલે બાજુએ સામે પડેલા ભદ્રાસન પર દેવીએ આસન લીધું.

હસ્ત સંજ્ઞાથી આજ્ઞા થતાં અવદાતિકા પણ લગભગ રાણીની સામે જ ભોંય પર બેઠી.

ક્ષણવાર શાંત મૌન વિસ્તરી રહ્યું.

થોડી વારે અવદાતિકા બોલી—

" સ્વામિન્ ! દેવી અત્યન્ત અસ્વસ્થ દશામાં છે. અંતઃપુરમાં ચર્ચાતી આપના સર્વસ્વ ત્યાગની વાત સાંભળી, હારી જતા હૈયાને ' મહારાજ નંદીવર્ધન દેવના અનુરોધથી આપે વિલંબ કર્યો છે. ' એટલા આશ્વાસન માત્રથી જ ધારી રાખ્યું છે. "

" હા અવદાતિકા, અમારા સર્વસ્વ પરિત્યાગ અને પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારને હજુ વિલંબ છે. છતાં ત્યાગી યોગ્ય જીવનની શરૂઆત તો અમે આવતી કાલથી જ કરવાના છીએ. આ સમાચાર પણ મંદારિકા દ્વારા દેવીને પહોંચ્યા જ હશે. "

" આર્યપુત્ર ! કમલિનીવને શી આ વ–જ્ર–પ્ર–હા–ર–ની ચે–ષ્ટા–આ— ? " બોલતા બોલતા દેવીને અસ્વસ્થતા જણાવા લાગી.

અવદાતિકાએ ઉભા થઇ વસ્ત્રાંચળથી પવન નાંખ્યો.

" હર્ષસ્થાને શો આ દેવીનો ખેદાવેશ ? શું આ ઉચિત છે દેવિ ! ઉત્કૃષ્ટ આર્યત્વવતી આર્ય બાળાને ? જગત્‌માં આર્યત્વના વિશ્વવ્યાપી વિજય માટે થતા ઉજ્જ્વળ પ્રયત્નોમાં વિજયી અને પ્રખર આર્યો સાથે પ્રાણને તૃણ સમાન પણ ન ગણતી આર્યરમણીઓની તેજસ્વિતાને દેવિ ! તમે યાદ કરો. " શ્રીવર્ધમાનકુમારે ગંભીર અને ઉત્સાહપ્રેરક તેજસ્વી વાણી દ્વારા સ્વસ્થચિત્તે દેવીના ખેદાવેશની હવા ઉડાડવા માંડી.

" આર્યપુત્ર ! આપની સાથે રહીને તો હું કંઇ પણ કરવાને તૈયાર જ છું. શી આજ્ઞા છે આપની ? "

" આ આજ્ઞા માગવામાં દેવીનો મુખ્ય શો આશય છે ? તે પ્રશ્ન રહે છે.

કોઇ પણ સાહસ ખેડવું, એ આશય મુખ્ય છે કે, ગમે તે જોખમ ખેડીને અમારો સહવાસ ન છોડવો, એ ? પ્રથમ પક્ષ જો મુખ્ય હોય, તો પ્રતિબંધ ન કરતાં તેમાં ઉત્તેજન આપવા જ અમારે પ્રયત્ન કરવો જોઇએ.

જો બીજો પક્ષ મુખ્ય હોય, તો અમે સલાહ આપીએ છીએ કે એ સાહસ દેવીએ હાલ ન ખેડવું. જે માર્ગે અમારે જવાનું છે, તે અતિવિકટ અને મહાસાત્વિક પુરુષોને પણ દુઃસાધ્ય છે. તે માર્ગમાં અમારી સાથે આવતાં લાંબો વખત

ટકી રહેવું ભારે મુશ્કેલ છે. એટલું જ નહીં, પણ ઉલટ પક્ષે વિચાર કરતા, અમારા માર્ગમાં વિઘ્નભૂત થઇ પડવાનો વિશેષ સંભવ રહે છે. "

" આપના સહવાસથી પ્રથમપક્ષની અમારી તૈયારી સુદૃઢ થશે; અને આપને, આપના પ્રયત્નોમાં આગળ વધવામાં વ્યવહારૂ અનુકુળતાઓ કરી આપવી, એ પણ અમારૂં મુખ્ય કામ રહેશે. "

" પ્રથમપક્ષનો દેવીનો તૈયારીની ભાવનાને અમે પ્રશંસીએ છીએ, પરંતુ હાલ તેને મુલતવી રાખવી, એમ અમારી સલાહ છે. યોગ્ય અવસર આવ્યે, એક ક્ષણનો પણ વિલંબ કર્યા વિના દેવીએ એ માર્ગનું અવલંબન જરૂર કરવું. આજે યોગ્ય અવસર નથી. પહેલા અમે માર્ગ તૈયાર કરીએ, પછી દેવીએ તે માર્ગે ચાલવું "

" અમે પણ સાથે સાથે જ અમારો માર્ગ તૈયાર કરવાની શરૂઆત કરીએ તો શું ખોટું ? આર્યપુત્ર ! "

" કશું ખોટું નથી. પરંતુ દેવિ ! આ માર્ગ વ્યક્તિગત તૈયારીનો છે. તેમા કોઈ કોઇને સહાય ન કરી શકે. વ્યક્તિની જેટલી પૂર્ણ તૈયારી અને ઉત્કટ સ્વતંત્ર પ્રયત્ન, તેટલા પુરતું જ તે આગળ વધી શકે છે. સમુદ્ર ભર્યો હોય, છતાં જેવડું પાત્ર, તેટલું જ પાણી ભરી શકાય, એ સીધી વાત છે.

એટલે અમે આપને સહાય ન કરી શકીએ, તમે

અમને સહાય ન કરો. એમ તટસ્થતા જાળવવામાં આવે, છતાં જો બન્નેની સમાન યોગ્યતા ન હોય, તો આગળ જતાં અંતર વધતું જ જાય; અને છેવટે સાથ તો છોડવો જ પડે દેવિ ! ”

“ અમે સ્ત્રીજાત કશું નજ કરી શકીએ. અમારામાં કશી યોગ્યતા જ નથી. એવો શું આપનો અભિપ્રાય છે ?”

“ નહીં નહીં દેવિ, સર્વ પ્રાણીઓમાં અનંત શક્તિનો ભંડાર ભર્યો છે, તેથી સર્વમાં સર્વ જાતની યોગ્યતા હોય છે; પરંતુ તેની ખીલવટ ક્રમે થઇ શકે છે. તમારી ખીલવટ ઘણે અંશે ચોક્કસ થઇ છે; પરંતુ એ વિકટ માર્ગમાં અત્યારે પ્રવેશ કરવા જેટલી ખીલવટ ન ગણી શકાય. જ્યારે તદ્યોગ્ય ખીલવટ થશે, ત્યારે એક ક્ષણનો પણ વિલંબ કર્યા વિના, અને અમારા સહવાસની પરવા કર્યા વિના જ દેવિ આ માર્ગે વેગબંધ તમે આગળ વધશો જ વધશો. એ પણ ક્ષણ જરૂર આવશે. ”

“ ત્યાંસુધી નાની મોટી વ્યવહારૂ અનુકુળતાઓ કરી આપી, આપનો માર્ગ વધારે સરળ બનાવી અમારી યોગ્યતા કેળવવાનું સદ્ભાગ્ય ઇચ્છીએ છીએ. ”

“ દેવિ ! એવી અનુકુળતાઓની એ માર્ગમાં કશી કિંમત નથી, એટલું જ નહીં, પણ તેનો ત્યાગઃ એ જ એ માર્ગની સાધનાનું સ્વયંસિદ્ધ સાધન છે.

કરેમિ ભંતે !-સૂત્ર

અમારા માર્ગમાં અનુકૂળતા જ કરવા જો દેવી ઇચ્છતાં હોય, તો હાલ અમારા સહવાસની જ વાત છોડી દેવી. એટલો સંયમ કેળવવાથી યે અમારા માર્ગમાં દેવીકૃત-અનુકૂળતા જરૂર થાય છે.

આર્ય પ્રજાની મહાન્ મહાનસાધનાઓમાં આર્ય રમણીઓનો અસાધારણ ફાળો છે, એ કયાં દેવીથી અજાણ્યું છે ?

એક આર્ય રમણી તરીકે તમને હું કહું છું, કે દેવિ ! વિચાર કરો. જગતકલ્યાણીની આ આર્ય પ્રજાની મહાન સાધનાઓમાં આગળ વધવા, વ્યક્તિગત ફાળામાંથી આજે એક પણ આર્ય પુંગવ અને આર્ય બાળા પાછી પાની કરે તેમ છે ? જો નથી, તો આ મુખ્ય ધ્યેયની તુલનામાં કૌટુંબિક પ્રેમ કે જીવનની વ્યાવહારિક જરૂરીયાતોનો શો હિસાબ છે ?

પ્રસિદ્ધઆર્યકુલોત્પન્ને દેવિ ! તમારૂં ધ્યેય એ નથી, એમ કોણ કહી શકે તેમ છે ?

એ ધ્યેયને જીવનસર્વસ્વ ગણનાર આર્ય રમણીઓમાંના એક ' ઓ ' દેવિ ' આવો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય, એ હર્ષનો વિષય છે કે ખેદનો ? આવા પ્રસંગને વધાવી લેવો જોઇએ કે જતો કરવો જોઇએ ? અમારી સાધના એવી જ કોઇ ભવ્ય સાધના હોય, તો આ પ્રસંગને હસતે મ્હોડે વધાવી લેવાનો. અને તે ખાતર બીજા પણ જે જે સંજોગો આવી પડે તેને સ્વીકારી લેવાનો. દેવિ ! તમારી જ સ્વાર્થસિદ્ધિ

છે–તમારી જ સાધના છે. નહીં કે અમારી અનુકુળતા ખાતર એ કષ્ટ સહન છે. ” શ્રી વર્ધમાનકુમારે આબાદ-સફળ અને વાસ્તવિક આ છેવટની દલિલ, એવી તો સચોટતાથી આગળ કરી, કે દેવીના અંતરમાં પ્રકાશ પડ્યો. ખેદાવેશનો અંધકાર એકાએક નાસવા લાગ્યો. મ્હોં પર પ્રસન્નતાનો અરુણોદય પ્રકાશવા લાગ્યો.

“ સર્વશક્તિસંપન્ન ! આર્યપુત્ર ! આપની સામે વાણીના વિલાસમાં અમારા શો ભાર ? પરંતુ ત્યાગ શબ્દ-માત્રના શ્રવણ ક્ષણથી જ ઝણઝણી ઉઠેલી રોમરાજીમાંનું એક પણ રોમ હજુ રણરણાટનો આવેગ ઓછો કરવા તૈયાર જ નથી. ”

“ દેવિ ! આ કેવળ વાણીવિલાસ નથી. વાણીના વિલાસ માત્રથી હું તમને આંજી નાંખવા નથી માગતો, વાસ્તવિક વિચાર કરવાને તમારે માટે માર્ગ ખુલ્લો કરૂં છું.

પરંતુ દેવિ ! હું જાણું છું, એ તમારો સ્નેહાવેગ છે; પ્રેમપરવશતા છે. પરંતુ કર્તવ્યપાલન ખાતર સ્નેહનો ભોગ આપવાને પ્રસંગે જરા યે પાછી પાની ન કરવી, એ પ્રત્યેક માનવનો નહીં, પણ પ્રત્યેક પ્રાણીનો વાસ્તવિક ધર્મ છે. આ ધર્મ ન બજાવી જાણનારના જીવનમાં શો સારાંશ હોઈ શકે ?

દેવિ ! સર્વસ્વ પરિત્યાગને માટે આ ક્ષણેજ અમારી સર્વથા તૈયારી હોવા છતાંયે વડિલ બંધુશ્રીના આગ્રહથી કંઇક

વિલંબ કર્યો છે. ત્યાંસુધી હું પણ મારી પ્રત્યેક ક્ષણનો ઉપયોગ એકાન્તાવાસમાં કરી મારી ભવિષ્યની સાધનાની પૂર્વે સાધનામાં લાગવાનો છું. આ મહેલ અને સર્વ વૈભવ સામગ્રીનો તો ત્યાગ થશે જ, છતાં રાજકુળનો ત્યાગ હાલ તુરત તો નહીં જ કરવામાં આવે, એટલે હવેથી તમારો કલ્પ એ રહેશે કે–અમારી સંભાવના દૂરથી જ કરવી, નહીં કે નિકટ સંસર્ગથી. કર્તવ્યમાં વધતા જતા અમારા ઉત્સાહ બળથી જ શરીરની આરોગ્ય વાર્તા અનુમાનથી જાણી લેવી, નહીં કે પરિજન મોકલીને. અમારા આહારાદિકને માટે વ્યવસાયાત્મિકા બુદ્ધિનો પણ દેવીએ ત્યાગ જ કરવો. કારણ કે–કલ્પ્ય એવાં તે, અમે અમારી–બાહ્ય દૃષ્ટિથી અનિયમિત છતાં નિયમિત–જરૂરયાત પ્રસંગે જાતેજ મેળવી લેઇશું ”

“ સ્વામિન ! આપની શરણાગતવત્સલ્યના કેમ વખાણે ? ”

“ નહીં નહીં દેવિ ! હજુ તમારો આ સ્નેહાવેશ છે. હૃદયના ઉંડાણમાં વિવેક પ્રદીપ પ્રદીપ્ત કરો. તત્ત્વ અને પરિણામનો વિચાર કરો. ”

“ આપના અનુગ્રહથી આર્યપુત્ર ! ગુશક્ય છે એ અમારે. ”

“ અવદાતિકે ! દેવીની સંભાવના કર. અમે ઉપરની અગાશી પર જવા ઇચ્છીએ છીએ ”

" પધારિયે, સ્વામિન્ ! આ રસ્તે. "

*　　*　　*　　*　　*

" અહા ! આ ક્ષત્રિયકુંડગ્રામ, પેલું ભારતવર્ષ, આ જ્યોતિષ્ચક્ર અને પેલું સમસ્ત જગત્,–જે સદા ગતિશીળ છે !

આ રાત્રિ ! જેમાં પ્રાણીઓ નિદ્રાધીન છે !

આ વિધુ ! ચંદ્રમા ! ઔષધિપતિ ! સર્વત્ર સુધા વર્ષાવી રહ્યો છે !

પરંતુ, અરે ! હા ! આ કાળ સર્વનો કોળીયો કરી રહ્યો છે ! !

અહા ! સર્વ અશરણ છે !

અરે આ ચીસો કોની ? શું મને કોઇ બોલાવે છે ? !

હા. અશરણ જગત્ શરણ માટે બોલાવે છે.

બસ, તૈયાર જ છું.

અરે ! આ ધમ્ધમાટ કોનો ?

વિસ્તૃત રાજ્યસંપત્તિનો.

શા માટે ?

રાજ્ય કરવા લલચાવે છે.

બસ, નહીં જોઇએ.

પણ આ કરુણાક્રંદનો શો અર્થ ?

એ તો કુટુંબીજનોના વિલાપો છે.

શા માટે ?

તમારો વિયોગ અસહ્ય થાય છે, તેથી.

એ સ્થિતિ અનિવાર્ય છે.

આટલો શોરબકોર શો ?

મોહરાજના સૈન્યની તમારા પર ચ્હડાઇ છે.

ઠીક છે, જોઈ લેવાશે.

હું કોણ ?

શુદ્ધ, બુદ્ધ, નિરંજન, પરમાત્મા, જગત્પ્રકાશ, જ્યોતિ-સ્વરુપ ! અનન્ત બળ–વીર્યશાળી, અચ્છેદ્ય, અભેદ્ય, ચૈતન્ય-સ્વરુપ છું.

ત્યારે આ શું ? શરીર !

તેને શો સંબંધ ?

તેનો અંતિમ–ત્યાગ, એજ મારી સ્વાભાવિક સ્થિતિ છે.

તે શી રીતે સાધ્ય થાય ? પરમત્યાગથી.

પરંતુ, હા ! વડીલ બધુનો અનુરોધ આડે આવે છે !!

પણ સ્વજનને અનુરોધ શો ?

લોકસ્થિતિનું યે પાલન તો થવું જોઇએ ને ? અસ્તુ

શું કરવું ?

બસ, એ જ ! આ સમયક્ષણથી માંડીને ત્યાગીયોગ્ય અવસ્થામાંજ રહેવું. પેલા અંતપ્રાંત શાંત અને એકાંત નિર્જન નિવાસ સ્થળમાં નિવાસ કરવો. મૌનસ્થ, ધ્યાનસ્થ અને સ્થાનસ્થ રહેવું. સર્વ પરિચયનાં પ્રસંગોનો પરિત્યાગ કરવો. વડિલ બંધુની સમ્મતિના પ્રસંગની રાહ જોવી. તક મળ્યે કાર્ય સાધવા બહાર પડી જવું. બસ, એ જ નિશ્ચ–"

" કુમારશ્રી ! પ્રાતઃકાળ સમય નજીક આવી રહ્યો છે. નિદ્રા વેળા વીતી રહી છે. ક્ષણવાર આપ પર્યંકે પધારશો ? ઉન્નિદ્રતાથી વ્યાકુળ દેવી પણ નિદ્રાસુખ અનુભવવા શયનીય તરફ જાય. "

" અવદાતિકે ! શું દેવી હજુ પણ પર્યાકુળ સ્થિતિમાં છે ? અમારા કાર્યક્રમ સાથે હવે દેવીના કાર્યક્રમનો શો મેળ બેસવાનો છે ? જા. કહે–" દેવી ! નિદ્રાધીન થાઓ. હું પણ ક્ષણવાર નિદ્રા અનુભવું છું. "

" તેજ પ્રમાણે નિવેદન કરૂં છું, સ્વામિન્ ! ! જય જય ! કુમાર ! "

* * * * *

થોડીવાર પછી મંગળપાઠકોએ પ્રાતઃમાંગલિક ગાયું–

ભૈરવી.

જાગો રે !—

નિદ્રા ત્યાગો ખોલો દ્વાર.

કરેમિ ભંતે !–સૂત્ર

જાગો રે—

અરુણનો ઉદય થયો
ભુવનમાં,
ભાનુ ઉદયને કાજ.

જાગો રે— ૧

પૂર્વે ચળકાટ થયો
ગગનમાં,
પુરે પ્રકાશની ધાર.

જાગો રે— ૨

પદ્મ વિકસે કુમુદ
સંકોચાયે,
નાસી પુરે અંધકાર.

જાગો રે— ૩

પંખી કલરવ કરે
વન વિષે,
ગુંજ કરે છે ઝંકાર

જાગો રે— ૪

જાગો રે ! જાગો તેજને
જગતમાં
[illegible]

જાગો રે— ૫

૩

પ્રતિજ્ઞા અને પ્રસ્થાન.

ભાઈ ! હવે જરા ઉતાવળા ચાલો.

કેમ ? વખત થવા આવ્યો છે કે શું ?

હા, હા, જુઓને, સૂર્ય કેટલો ચઢ્યો છે ? મોડા પહોંચીશું તો જોવાની મઝા નહીં રહે.

હાં હાં, ચાલો, ત્યારે જલ્દી ચાલીયે.

જુઓ ! પેલું દેખાય તે ક્ષત્રિયકુંડ નગર. હવે ઘણું દૂર નથી હો !

* * * * *

આપણે દરવાજે તો આવીજ પહોંચ્યા. વાહ ! દિશાઓ તો જાણે ખુશ ખુશ થઇ આપણી સામે મ્હોં મલકાવી રહી છે ! આ પ્રાતઃકાળનો દિવ્યપરિમલવાહી પવન ઝાડોને ધીમે ધીમે ગલગલીયાં કરી આનંદમાં નચાવે છે. સૂર્યમંડળને પણ જાણે આજનો દિવસ અહીંજ ગાળવાનું મન થતું હોય તેમ ધીમે ધીમે ચંક્રમણ કરી રહ્યું છે ! ! વાહ ! શી કુદરતની પ્રસન્નતા ! ! ! શી નિસર્ગ–સુંદરતા ! ! !

અહા ! લોકોની ચપળતા તો જુઓ ! ઝપાટાબંધ જાય છે, ને આવે છે. જાણે કેટલી બધી તૈયારીઓમાં ગુંથાઈ ગયા હોય તેમ જણાય છે ! શહેરને તો શણગારીને જુદું જ બનાવી દીધું છે ! કે જાણે આ પ્રથમનું ક્ષત્રિયકુંડ જ ન હોય. દેશ દેશાંતરના રાજા મહારાજાઓ, ને કુમારોના રસાલાઓથી ચીકાર ચીકાર ભરાઇ ગયું લાગે છે.

ભાઈ ! આપણે આ દરવાજે થોડીવાર વિસામો લેઇએ.

ભલે, લેઇએ. એ કે બેઠા. ઉડી દૂરને ગામડેથી ઉતાવળા ઉતાવળા આવ્યા છીએ; છતાં કેટલો પંથ કાપ્યો, તે જણાયું જ નથી. તોપણ બેસો.

•　　　　•　　　　•

સાંભળ્યો, સાંભળ્યો, સુરીલાં વાદ્યાં અને દુંદુભિનાદ. જયજય રવ સાંભળો છો કે ?

હા, હા, કેમ નહીં ? એ વાજાં રાજગઢની પાસે જ
ં હોય તેમ જણાય છે.

પણ હવે અવાજ ધીમે ધીમે વધારે સ્પષ્ટ થતો જાય છે.

હા. એ ! ઇંદ્રધ્વજ આવ્યો ! !

હેં, આવ્યો ? ક્યાં ?

એ દેખાય.

હા, હા. ચાલો ઉભા થઇ જાઓ. હમણાંજ બધા અહીં
ી પહોંચશે.

* * *

આહાહા ! શો સાજ શણગાર્યો છે ?

અરે ! ભાઈ ! જરા આગળ વધવા દો. જોવાનું તો
ુ હવે બાકી છે. સાંભળો—

" જય જય નંદા, જય જય ભદ્દા.
જય જય નંદા, જય જય ભદ્દા. "

જુઓ, આ મોટી જબરજસ્ત પાલખી આવે. શું
ની શોભા ? તેની વચ્ચે બિરાજ્યા છે, તેજ " શ્રી
ર્ધમાનકુમાર. "

વાહ, ધન્ય ધન્ય રાજકુમાર ! ધન્ય છે ! !

ચાલો હવે આપણે અહીંથીજ સૌની સાથે સાથે જઇએ.

હા. એ ઠીક છે.

કરેમિ ભંતે !–સૂત્ર

*　*　*

રાજકુટુંબની રમણીઓ, સાંભળો તો, કેવા અર્થગંભીર ગીતો ગાય છે !!

એઓની આંખે આંસુ ને મ્હોંએ ગીત છે ! !—

૧ જાયા! તમ વિણ સુની છે નગરી.
સુનાં દેવાં છે નંદીવર્ધન રા...જ.
સુનાં રે! છે મંદિર ને માળીયાં.
સુનાં યશોદાનાં દિન રા...ત......જાયા તમ૦

૨ જાયા! તમે વડભાગી ! ને સૌભાગી !
દીધો હૃદયે પ્રેમેરો ઘા...વ.
છોડી રે! જતાં દેવાં કેમ ચાલે?
કહેવાના ઘણા છે હજુ ક્હા...વ..... જાયા તમે૦

૩ જાયા! રાજ તમારા અમર લોકમાં.
અમર તમે છો હો ! રા...જ!
[illegible]
[illegible] ...જાયા રાજ૦

૪ જાયા [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] જાયા [illegible]

૫ જાયા ! તમે રમનાં'તા રંગ મ્હેલમાં.
શોભતા'તા પંડિતોની સભા...જ.
ધડકતાં હૈયાં રે ! શત્રુઓના.
નામ તમારા દશ દિશ વિખ્યા...ત......જાયા તમે૦

૬ જાયા ! બબ્બે વરસથી તપ તો આદર્યાં.
તમે દીધાં છે રે ! વરસી દા...ન.
માત પિતા સ્વર્ગે સિધાવિયાં,
હવે લો છો સંયમ ભા...ર......જાયા બબ્બે૦

૭ જાયા ! છૂપા ન્હાસે લાગી જીવડા,
પણ તમ અમ આ સહકા...ર;
શાબાશી તેમાં અમને ઘટે ! કે–
એ તે તમ દિલના છે રણુગા...ર !......જાયા છુપા૦

૮ જાયા ! મનોરથ છે જગ કલ્યાણનાં,
તો કરજો જગતનું કલ્યા...ણ.
જુગ જુગ જીવો રે ! રાજવી !
એ છે અમ દિલડાંની આ...શ......જાયા મનોરથ૦

"વાહ ! શ્રી વર્ધમાનકુમારનું મહત્વ ! કુટુંબીજનોના પ્રેમ, ને સમર્પણ ! આપણાં યે હૈયાં દ્રવી (પીગળી) જાય છે !!"

"શ્રી વર્ધમાનકુમારની મહત્તા એકજ વાકયમાં કહું ?"

"અરે ! તમે શું કહેશો ? હું યે સમજું છું કે—આ જમાનામાં માનવીની સંસારી સંપૂર્ણતામાં એનો જોટો

નથી. રૂપ, ગુણ, જ્ઞાન, ઉચ્ચ જીવન, અપૂર્વ વ્યક્તિત્વ વિગેરે કોઈ પણ બાબતનો વિચાર કરી લ્યો. ખરેખર, ભારતભૂમિ અમૂલ્યરત્ના છે.

"બસ, બસ, હું પણ એજ કહેવાનો હતો. છતાં આશ્ચર્ય તો એ થાય છે કે–આટલી પૂર્ણતા છતાં શ્રી વર્ધમાનકુમારે જગતમાં તેનો ઉપયોગ કેમ નહીં કર્યો હોય ? રાજમહેલોમાં ને સાદા પ્રસંગોમાં જ માત્ર આમ ને આમ જીવન કેમ ગુજાર્યું હશે ? "

"ભાઇ ! તમારી સમજ ભૂલભરેલી છે. મોટાનાં મનોરાજ્ય ને મહાત્વાકાંક્ષા પણ મોટાં હોય; તેઓની ગંભીરતા આપણાથી કેમ મપાય ?

દરેક દુન્યવી માણસ પોતાની શક્તિ વહેવડાવે છે, તેવા સાંસારિક પ્રસંગોમાં ન વેડફાવતાં, તેઓશ્રીએ તેનો સંગ્રહ જ કરી રાખ્યો છે. જગતના ચાલુ પ્રવાહમાં ભળીને વહી જનારા ઘણા હોય છે. ખરેખર તેમાંથી આવા વિરલ પુરૂષોએ તો બચીજ જવું જોઇએ, અને સંચય કરી પોતાની શક્તિ જગતને કોઈ ખાસ માર્ગે વાળવામાં જ વાપરવી જોઇએ."

"એ વાત ખરી પરન્તુ તેમનું જે કહ્યું તો એમણે કંઇ જે કર્યું નહિ."

"—ના,જી જ હવે તેઓશ્રીના [illegible]

આત થાય છે. એટલે ચોખુંટ ધરતીમાં દિગંત વ્યાપી પોતાની વિજય પતાકાઓ કેવી રીતે રોપે છે, તે હવે જ જોવાનું છે. બીજી પણ કઇ કઇ શક્તિઓ ધરાવે છે, તેનો પરિચય પણ દુનિયાને હજુ હવે જ મળશે ! ! ”

* * *

“અહાહા ! ભારે મોટો વરઘોડો ! મધ્યાહ્ન તો ક્યારના યે વીતી ગયા. શીયાળો છે. (માગસર વદી ૧૦ [કારતક વદી ૧૦ હાલની]) એટલે તાપ બહુ ન લાગ્યો, ને સાંજ પણ હમણાં જ પડશે.

હવે આપણે બધા જ્ઞાતખંડ નામના વનખંડ પાસે તો આવી પહોંચ્યા છીએ. જુઓને-ઓ પેલું દેખાય.

વરઘોડાની આગળની કક્ષાઓ હવે વેરાતી જાય છે, ને વનમાં ચારે તરફ યોગ્ય યોગ્ય સ્થળે વાહનો વિગેરેની ઠઠ જામતી જાય છે. ચાલો, આપણે જરા આગળ પહોંચી જઇએ, ઠેઠ થી વર્ધમાનકુમારની પાસે જ. હં, વધો આગળ. ”

* * *

“ હાશ. ભાઇ, જરા વિસામો લેવા દો, બહુ ભીડ; મુશ્કેલીએ આવી પહોંચ્યા ! ઉભા રહો, હવે શું થાય છે, તે જોઇએ. ”

કરેમિ ભંતે !–સૂત્ર

"અહાહા ! શી મેદની !! સહસ્ર કિરણો વચ્ચે–વાદળાંએ અનાવૃત–સૂર્યમંડળ જેવા, વસ્ત્રાલંકાર રહિત શ્રી વર્ધમાનકુમાર આ મેદનીમાં કેવા શોભે છે ! ! !

જુઓ, જુઓ, પંચમુષ્ટિ લોચ પણ સ્વહસ્તે જ કરી નાંખ્યો ! અહાહા ! ! અરે એ તે હસે છે કે શોકમાં છે ? ઉત્સાહમાં છે કે ચિંતામાં ? કાંઈ જણાય છે ? કેવી અપૂર્વ ગંભીરતા ? ! એણે શું ધાર્યું હશે ? આ મહા પુરુષ જગતમાં કેવો ભાગ ભજવશે ? ખરેખર કંઇ કલ્પી શકાતું જ નથી. "

" અરે ! પણ તમે શા વિચારમાં પડ્યા છો ? "

" કેમ શું છે ? હું તો આ મહાપુરુષની અગાધતાનું માપ કાઢવા મથું છું. "

"અરે શું. ' શું છે ? ' તેઓ કાંઇ બોલવાની તૈયારી કરતા હોય એવો ભાસ થાય છે. સાંભળો, બરાબર ધ્યાનથી સાંભળો. જુઓ, આખી મેદની તો શાંત થઇ ગઇ. એ મહા ગંભીર પુરુષનો એકેએક શબ્દ નિશ્ચય મારે અર્થસૂચક હોવો જોઇએ. માટે બરાબર સાંભળો !!"

" હા, બરાબર આમ ઉંચી આંગળી કરીને ઉંચે હાથ કરી સાંભળો, સાંભળો, તેઓશ્રી કાંઈ બોલે છે."

करेमि भंते ! सूत्र

अथवा

भगवान महावीरनी महाप्रतिज्ञा.

" नमो सिद्धाणं "

"(१) 'करेमि सामाइयं.' (३) 'जावज्जीवाए पज्जुवासामि'
(२) 'सावज्जजोगं पच्चक्खामि–
–तिविहं तिविहेणं—
–[मणेणं, वायाए, कायेणं;
न करेमि,
न कारवेमि,
करंतं पि अन्नं न समणुजाणेमि.];
(४)—तस्स—
–पडिक्कमामि,
–निंदामि,
–गरिहामि. '
(५) ' अप्पाणं वोसिरामि. ' "

" પણ સાંભળો—"

*   *   *   *   *

" મહારાજા નંદિવર્ધન દેવ! કાકાશ્રી સુદર્શન પ્રભૃતિ વડિલ રાજકુટુંબી વર્ગ ! પૂજ્ય કુલવૃદ્ધ માતાઓ ! દેવી યશોમતી ! રાજદુહિતા પ્રિયદર્શના ! મંત્રીશ્વરજી ! ક્ષત્રિય-કુંડવાસી માન્ય નગરજનો ! અને નગર-નારીઓ !

અમારો જીવન પ્રવાહ આજથી હવે આ મહા પ્રતિજ્ઞાને લીધે જુદીજ દિશામાં વહી રહ્યો છે, છતાં સ્થાનાન્તર માટે પ્રયાણ કરતાં પહેલાં, કલ્પને અનુસરી આપ સર્વ સજ્જનોની, અમારા આ કાર્યમાં તન્મય થવાને, અનુમતિ ઇચ્છીએ છીએ. "

પ્રેમાશ્રુ ખાળી આખી મેદનીએ—

" જય જય નંદા ! જય જય ભદ્રા !

જય જય નંદા ! જય જય ભદ્રા !

જય જય નંદા ! જય જય ભદ્રા !

ચિરં નંદ ! ચિરં જય ! " એવો ગગનભેદી પોકાર કર્યો.

કુળવૃદ્ધાઓ આશીર્વાદ આપવા આગળ આવી—

" પુત્ર ! તમે સત્વર જય પામો !

પુત્ર ! તમે સર્વદા વિજય પામો !

પુત્ર ! તમે સર્વદા કલ્યાણ પામો !

પુત્ર ! તમે સર્વદા કલ્યાણ કરો !

પુત્ર! તમારા માર્ગો સદા શિવ હો! મંગળમય હો! કલ્યાણમય હો ! આનંદમય હો ! ”

આખી મેદનીએ ભક્તિમય અંતઃકરણમાંથી આશીર્વાદનો અસ્ખલિત પ્રવાહ છોડ્યો.

“ આયુષ્માન્ ! વર્ધમા—પૂજ્ય સ્વામિન્ !.......... ચિરં નં.......” એ શબ્દો ઉચ્ચર્યા ન ઉચ્ચર્યા ત્યાં તો મહારાજાશ્રી નંદિવર્ધન દેવ મૂર્છા પામ્યા, અને હાથ છુટા મૂકી દૃષ્ટિ નાસિકા પર સ્થાપી શ્રી વર્ધમાન સ્વામિએ પ્રયાણની શરૂઆત કરી.

“ અરે ! ઓ ! બંધુ ! વર્ધમાન ! તારા સુધાસ્રાવી અંગસ્પર્શ અને વચનામૃત હવે શું દુર્લભ થયા? બંધુ! શો આ ક્ષતે ક્ષાર નિક્ષેપ ? ઓ સ્વામિન્ ! કરુણાસાગર ! મારો પણ ત્યાગ?..........” ઇત્યાદિ વાક્ય પરંપરાથી, દૂર દૂર વહી જતા પ્રવાસી બંધુની પાછળ પહોંચી શકે ત્યાંસુધી દૃષ્ટિ લંબાવી લંબાવી, મહારાજ નંદિવર્ધન દેવ અશ્રુદ્વારા જાણે કરુણરસ વર્ષાવી આખી મેદનીને નવરાવી રહ્યા.

* * * * *

“ અહા ! કેવી નિર્દયતા ! ”

“ અરે ! અમાપ દયાના સાગર પર નિર્દયતાનો

આરોપ ન હોય. પણ જુઓ, એ જાય, દર્શન કરી લો
હમણાં જ થોડા વખતમાં અદ્દશ્ય થશે. "

"હેં ! ક્યાં જશે ? "

"લીધેલી પ્રતિજ્ઞાનો નિર્વાહ કરવા."

"શું તેને માટે આમ આ રાજકુમારને રખડવું પડશે ?

"એ બધા વિચાર પછી. જુઓ, અદ્દશ્ય થાય છે
દર્શન કરી લો."

"णमो, समणस्स भगवओ सिरिमहावीरवद्धमाण-
जिणस्स णमो णमो "

"શું આપણે તેઓની પાછળ તેમના જેવા થઈ
જઈ શકીએ ?"

"અરે ! આપણું એવું ભાગ્ય ક્યાંથી ? "

• • • • •

પ્રભુ શ્રી મહાવીર સ્વામિની સ્તુતિ.

પ્રતિજ્ઞા અને પ્રસ્થાન

જઈ ઇંદ્ર ધરે બહુ નમ્ર પણે
શુભ દેવ દુકૂલ, ધરે જ ખભે.
સ્વકરે ઝટ લોચ કરે જ શિરે,
પણ કાંઇ નહીં હૃદયે અરરે. ૨

સહુ શાંત થયા, સુણુ જે વ્રત લે.
કર જોડી કરી સહુ સિદ્ધ નમે.

[પ્રતિજ્ઞા]

“ મુજ આતમ વિકાસ કરીશ સદા,
હર એક પળે ધરિ તત્પરતા. ૩

મુજ સાધ્ય વિષે યદિ કાંઈ નડે,–
મન વાચ શરીર તણી જડિયે–
પ્રકૃતી; ઝટ દૂર કરીશ વળી–
બસ! જીવ સટોસટ યત્ન કરી. ” ૪

શિખરિણી.

[પ્રયાણ]

મહાવીર સ્વામી ! પ્રભુ ! જગત ઉદ્ધારક ! વિભુ !
કરી શી તૈયારી તૃણસમ તજી નાથ ! સઘળું !
ઉભા છે આશાએ સજળ નયને પાન કરતાં,
દયાનાની દૃષ્ટિ અમ ઉપર ફેંકો તલસતાં. ૧

અને ' આ ' એ ચાલ્યા, પવન સમ નિર્બંધન થઇ,
તૃણે, રૂપે, સ્વર્ણે, રવ, પર પર વિષે સમ બની;
પહાડોની ખાણે, શિખરપર ને જંગલ મહીં,
ફરે છે એકાકી [illegible] શી ધીરજ ધરી. ૨

પાઠ રચના પ્રમાણે સૂત્રનો શબ્દાર્થ.

"સિદ્ધોને નમસ્કાર."

"૧. હું સામાયિક કરું છું" [આ સૂત્રથી પ્રતિક્ષણે મારા આત્મ વિકાસમાં પ્રગતિ કરું છું.]
[રચનાત્મક-વિધાનાત્મક પ્રતિજ્ઞા]

૨. [તથા] "સર્વ સાવદ્ય યોગનો ત્યાગ કરું છું-
[નિષેધાત્મક-ત્યાગાત્મક પ્રતિજ્ઞા]
[સાવદ્યયોગનો ત્યાગ નીચે પ્રકારે—]
—ત્રણ રીતે, ત્રણ પ્રકારે—
[મન, વચન, કાયાથી:
[સાવદ્યયોગ] ન કરું,
" ન કરાવું,
" કરનારા બીજાને સમ્મત પણ ન થાઉં.];

[આજીવન પ્રતિજ્ઞાઓ]
૩. "જાવ જીવ સુધી [જીવન પર્યંત, ને મરણાંત કષ્ટે પણ] પાળું છું."
[અથવા [illegible]

[પૂર્વ કાળના સાવદ્યોથી મુક્તિના પ્રકાર—]

૪—તે [સાવદ્ય યોગ]—
—થી—પાછો ફરું [પ્રતિક્રમણની વૃત્તિ કરું] છું.
—ને નિંદું [નિંદાની વૃત્તિ કરું] છું.
—ને—ગર્હું [ગર્હાની વૃત્તિ કરું] છું.
[illegible]

૫. [illegible]
[illegible]
[illegible]

૪

ભાવાર્થ અથવા મનોદશા.

૧.

" સિદ્ધોને નમસ્કાર. "

" સિદ્ધ થવું-પૂર્ણ થવું: એજ મારૂં અંતિમ ધ્યેય છે-અંતિમ કર્તવ્ય છે. એજ મારો પરમ આદર્શ છે.

હજુ હું અસિદ્ધ છું-અપૂર્ણ છું, તેથી જ જેઓ સિદ્ધ છે-પૂર્ણ છે, તેઓનું સ્મરણ કરૂં છું-ધ્યાન કરૂં છું. તથા, સ્તુતિપૂર્ણ ભાષાથી કરયોજન અને મસ્તકનમન દ્વારા તેઓ તરફ મારા તરફની નમ્રતા દર્શાવું છું.

જ્યાં દુનિયાદારીની પૂર્ણતા પૂરી થાય છે, ત્યાંથી જ આજે મારૂં કર્તવ્ય શરૂ થાય છે. કારણ કે–હું પૂર્ણ થવા ઇચ્છું છું–સિદ્ધ થવા ઇચ્છું છું. તેથી હું પૂર્ણ–સિદ્ધ થાઉં ત્યાંસુધી તેઓને મારા આદર્શ તરીકે ગણું છું. એટલે હવેથી તેઓના પ્રણિધાનમય બની રહું છું. "

૨.

૧. " હું સામાયિક કરૂં છું. "

" અનંત ભવોની પરંપરા પસાર કરી, અને મારી દષ્ટિ સમ્યક્ થયા પછી પણ કેટલાક ભવો મેં પસાર કર્યાં, તેને પરિણામે આજ સુધીમાં મારામાં સ્વાભાવિક આત્મવિકાસ જેટલો થયો છે, તે તો કાયમ જ રહેશે–તેમાંથી ઓછવારા નહિ જ થાય, એ તો ચોક્કસ. પણ તેમાં પ્રતિક્ષણે વધારો થતો રહે, ને આત્મવિકાસનું એકેએક પર્યાયનું પ્રતિક્ષણે ક્રમબદ્ધ સધાતો જ જાઉં. તેવી રીતે, અન્તિમ સાધ્ય જે સિદ્ધત્વ–પૂર્ણતા તે પૂર્ણ-સિદ્ધ ન થાય ત્યાંસુધી આત્મવિકાસના તમામ પર્યાયો ક્રમપૂર્વક જ સધાવાની શરૂઆત કરવાને હું આજથી જ પ્રતિજ્ઞા કરૂં છું.

કારણ કે–જૈનશાસ્ત્રના સિદ્ધાંતના સાધના [illegible] અનેક [illegible] છે. અને તે તે ક્રમવાર (પર્યાયો) સાધવાના [illegible] પણ અનેક છે. [illegible]

સીડીના અનેક પગથિયાં છે. અને તે દરેક પગથિયા પર ચડવાને સાધનો પણ ચડતા ઉતરતા ક્રમના અનેક છે. ' તેમાંનું આ સામાયિક અંતિમ અને સર્વોત્કૃષ્ટ સાધન છે. સર્વ સાધનોનું શિરોમણિ સાધન છે. અને દુનિયાદારીના કર્તવ્યો અહીં પુરા થઈ, આત્મવિકાસનું કર્તવ્ય અહીંથી શરૂ થાય છે. માટે હું તે સામાયિક એટલે આત્મવિકાસના પગથિયા ચડવાની શરૂઆત કરવાને પ્રતિજ્ઞા કરૂં છું.

બીજા સામાન્ય કર્તવ્યો–નીતિ રીતિની ઉત્તમતાનો આધાર પણ આ સાધન ઉપર જ છે. કારણ કે–જેટલી આત્મશક્તિ–જેટલો આત્મવિકાસ તેના પ્રમાણમાં જ બીજા સાધનો ફળ આપી શકે છે.

તેથી અન્ય સર્વ કર્તવ્યો, ભાવનાઓ, વિચારણાઓ, અને સાધનોને બાજુ પર રાખીને સામાયિક કરવું [પ્રતિક્ષણના આત્મશુદ્ધિના વધારામાં તત્પરતાપૂર્વક લાગી જવું] એજ વધારે ઉચિત છે, એજ પ્રસંગ પ્રાપ્ત છે. અને આત્મવિકાસમાં ઉપયોગની બીજી યોગ્ય સામગ્રીને પણ સામાયિક જ ખેંચી લાવશે.

આ ક્ષણથી માંડીને હવે પછીના મારા જીવનનું આ જ મુખ્યમાં મુખ્ય કર્તવ્ય છે, અને રહેશે.

માટે જ જગત્માંની અન્ય સર્વ પ્રતિજ્ઞાઓ કરતાં આ પ્રતિજ્ઞા મહાકર્તવ્ય છે, મહાશ્રેષ્ઠ છે, સર્વોત્કૃષ્ટ છે,

સર્વોત્તમ વિકાસમાર્ગ છે. એમ સમજીને હું તેનો સ્વીકા
કરૂં છું. ”

[આ રચનાત્મક–વિધાનાત્મક–પ્રતિજ્ઞા]

૨. “સાવદ્ય યોગને પ્રત્યાખું છું–દૂર ધકેલું છું–તજું છું.

“ હું આ સામાયિક જેવા પરમ કર્તવ્યમાં આજથી
રોકાયેલો હોવાથી બીજી કોઈ પણ બાબત તરફ ધ્યાન
આપવા ઇચ્છતો જ નથી.

ચળવિચળ અને અનેક પ્રકારની ઘટનાઓથી ભરપૂર
આ જગતના કોઈ પણ બનાવની અસર મારા પર થવા જ
નહીં દઉં, કોઈ પણ બાબતની અન્તરમાં દોરવાઈ નહીં જાઉં.

આના સામાયિક રૂપ કર્તવ્યમાં વિઘાતક એવી [સા
વદ્ય યોગની] કોઈ પણ નાનામાં નાની પ્રવૃત્તિને હું દૂરજ
રાખવા માગુ છું. હું તેનાથી દૂર રહેવા માગુ છું. (પ્રત્ય-
ખ્યાન)

[illegible]

[illegible]

મારા સાધ્યની આડે ન આવે, સાધ્યના માર્ગમાંથી મને ચ્યુત ન કરે, આડે રસ્તે દોરી ન જાય, તેની પુરેપુરી સાવચેતી રાખીશ. હું જાતે તેની પ્રવૃત્તિમાં બિલકુલ ભાગ નહીં લઉં.

અને તે એટલે સુધી કે–બીજા કોઇને પણ મન, વચન, અને કાયાની પ્રવૃત્તિમાં સીધી કે આડકતરી રીતે પ્રેરીશ તો નહીંજ, પરંતુ કોઇ સ્વયંપ્રવૃત્ત થયેલ હશે, તોપણ તેમાં તેને માનસિક સમ્મતિ પણ આપીશ નહીં. અર્થાત્ તે તરફ સંપૂર્ણ ઉદાસીનતા જ રાખી, તે તરફ જરા પણ લક્ષ્ય નહીં જ આપું.

મારા સાધ્યમાં આગળ વધતાં વચ્ચે આવનારાં સર્વ વિઘ્નોના મૂળભૂત–બીજભૂત આ વિઘ્નોને આવી રીતે સર્વથા દૂરજ રાખીશ, રોકીશ, અટકાવીશ, દૂર ધકેલીશ, ને મારા સાધ્યમાં આગળને આગળ વધ્યે જઇશ. '

[આ નિષેધાત્મક–ત્યાગાત્મક–પ્રત્યાખ્યાનાત્મક પ્રતિજ્ઞા થઇ.]

એટલું જ નહીં પણ—

૩. " ઉપરની બન્ને પ્રતિજ્ઞાઓ, જાવજ્જીવ સુધી–મરણ પર્યન્ત પાળવા માટે સ્વીકારું છું, માટે જાવજ્જીવ સુધી પાળીશ. "

" આ બન્ને પ્રતિજ્ઞાઓ એકજ ધ્યેયની સિદ્ધિ માટેની

જુદી જુદી બાજુઓ છે. તેથી મારા એ ધ્યેયમાં હમ્મેશને હમ્મેશ એક પણ ક્ષણ ગુમાવ્યા વિના આગળ ને આગળ વધીશ. પ્રયાણની ધારા કદી પણ તુટવા નહીં દઉં.

નાની કે મોટી, અંદરની કે બહારની, દરેકેદરેક મુશ્કેલીઓને વટાવીશ, તેથી હારીશ નહીં, બળપૂર્વક મથન કરી તેઓથી બચીશ, ને અસ્ખલિત રીતે આગળ ને આગળ વધીશ. ગભરાઇ નહીં જાઉં, કંટાળીશ નહીં, ઇરાદાપૂર્વક તેને છોડી પણ નહીં દઉં. કારણ કે આ બન્ને પ્રતિજ્ઞાઓ મારા જીવ સાટે છે. પહેલેથી જ પુરેપુરો વિચાર કરીને જ સ્વીકારેલ છે. મરણાંત કષ્ટે પણ તેનો નિર્વાહ કરીશ. અને તેના નિર્વાહ ખાતર આવી પડતી સર્વ મુશ્કેલીઓને ઇરાદાપૂર્વક માથે વ્હોરી લઈશ. પણ સાધ્ય સિદ્ધ કરવાનો પ્રયત્ન નહીં છોડું તે નહીંજ છોડું." [ભંતે જીવં પચ્ચક્ખામિ]

[ઉપરની બન્ને પ્રતિજ્ઞાઓમાં આવેલ મુદ્દાઓ છે.]

૪. " [illegible]

[illegible]

અસર કરી દે, અને તેવી અસર જ્યારે જ્યારે માલુમ પડશે કે તુરત સાવચેતીપૂર્વક તેને (સાવદ્યયોગને) ખંખેરી નાંખીશ, તેથી દૂર ખસીશ, તેની ખરાબ અસર સાફ કરી નાંખીશ, અને વધારે જાગરિત બનીશ.

સાવદ્યયોગની થઈ ગયેલી સ્હેજસાજ અસરથી પ્રતિક્રમીશ, પાછો ફરીશ, વધારે સાવચેત બનીશ, અતિચાર પ્રસંગે શુદ્ધ થઈશ, ને સાધ્યમાં આગળ ને આગળ ધપીશ.

અર્થાત્–આત્મવિકાસમાં અનાવશ્ય શરીરની કે વચનની સત્ કે અસત્ કોઇ પણ જાતની પ્રવૃત્તિ થઈ જાય, તથા કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, રોગ, શોક, ભય, પ્રેમ, માન, અપમાન, લાલચ, રાગ, દ્વેષ: વિગેરે આત્મવિકાસની વિરોધિની માનસિક લાગણીઓ તરફ સંયમ રાખવા છતાં કદાચ દોરવાઇ જવાય, સ્હેજસાજ પણ દોરવાઇ જવાય, કે તુરત વિશેષ ને વિશેષ સાવચેત બની તેની શુદ્ધિ કરી નાંખીશ, તેથી પ્રતિક્રમીશ. [તસ્સ પડિક્કમામિ]

કદાચ સ્હેજસાજ સાવદ્યયોગની અસર થઈ જાય, અર્થાત્ અતિક્રમ થઇ જાય, તો તેને નિંદી નાંખીશ. અને કદાચ તેથી પણ વધારે અસર થઇ જવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થઈ જાય એવું લાગશે, અર્થાત્ વ્યતિક્રમ થઈ ગયેલો લાગશે, તો તેને ગર્હીશ, વધારે નિંદીશ. અને મારા કર્તવ્યમાં આગળ વધીશ. " [નિંદામિ, ગરિહામિ]

૫. " તે ખાતર બહિરાત્માનો ત્યાગ કરૂં છું. "

" હું હિમ્મતપૂર્વક કહું છું કે તે પ્રતિજ્ઞાના પાલન ખાતર મારા બહિરાત્માનો (શરીરના મમત્વનો) સર્વથા ત્યાગ કરૂં છું. અથવા મારા સાધ્યની સિદ્ધિમાં સમર્પી દઉં છું. મારે તેની સાથે કશી લેવા દેવા નથી.

ઓગણપચ્ચાસ પ્રકારમાંથી કોઇ પણ પ્રકારે થઇ જતી સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ સાવદ્ય પ્રવૃત્તિના પ્રતિક્રમણ, નિન્દા અને ગર્હા કર્યા છતાં, સામાયિકની વિશેષ પ્રગતિ માટે, વિશેષ વિશુદ્ધિ માટે અને સાવદ્ય પ્રવૃત્તિના બીજભૂત પૂર્વના કર્મોના નાશ માટે આજથી જ સદા ધ્યાનમાં લીન રહું છું, તે એટલે સુધી કે–શરીરની કોઇ સૂક્ષ્મ વિકૃતિ પણ તેમાં આડે આવી શકે જ નહીં. જેવી કે–[illegible] ક્રિયાઓ ઉંચે કે નીચે આવતો શ્વાસ, ખાંસી, છીંક, ઓડકાર, બગાસું, ચક્કરી, વમન, શરીરનું કે અંગોનું ફરકવું વિગેરે. અને કદાચ આડે આવી જશે, તો તેથી ધ્યાનનો ભંગ ગણી ફરીફરીને ધ્યાનમાં લીન થઇશ. જ્યારે મારી [illegible] નથી છે, પણ એવું એક કાર્ય ફરીફરીને કરવું પડે, તે [illegible]

[illegible]

બહિરાત્મ ભાવનો ત્યાગ કરૂં છું.

તેનું (બહિરાત્માનું–શરીરનું) ગમે તે થાય–તે કુવામાં પડે, તેમાં શૂળો ભોંકાય, તેના પર આગ ભભુકતી હોય, તે સિંહના મ્હોંમાં જઈ પડે, કે તે સેવકથી સેવાતું હોય, તોપણ તેની પરવા કરીશ નહીં, પણ કેવળ મારા સાધ્યને જ વળગી રહીશ.

ભૂખ પણ ઈરાદાપૂર્વક જ સહન કરીશ. તરસ પણ ઇરાદાપૂર્વક જ સહન કરીશ. અરે! કોઈ પણ ક્રિયા–જેવી કે–જાગરણ, ભ્રમણ, મૌન, ધ્યાન, ઉભા રહેવું, ચાલવું, બેસવું વિગેરે વિગેરે તથા શરીરની અનિવાર્ય જરૂરીયાતોના રોકાણ કે પ્રવૃત્તિ: એ સર્વ વિચારપૂર્વક જ–સહેતુક જ કરીશ.

એટલું જ નહીં પણ, તેઓને મારી સાધ્ય સિદ્ધિના અંગભૂત બનાવી દઇશ–તેઓની પ્રવૃત્તિનો પ્રવાહ પણ સામાયિક તરફ જ વાળી દેઈશ. દાખલા તરીકે—

જ્યાં સુધી મારા સાધ્યની સિદ્ધિમાં સ્ખલના થતી માલુમ નહીં પડે, ત્યાં સુધી કોઇ એક સ્થાને ધ્યાનમાં (સામાયિકમાં) લીન થઇને બેઠેલો કે ઉભો રહેલો હું ભૂખ, તરસ કે નિદ્રાની બિલ્કુલ પરવા જ નહીં કરૂં.

અને જે ક્ષણે મને એમ જણાશે કે 'હવે આ ભૂખ, તરસ, નિદ્રા, આ સ્થાન કે બીજા કોઇ પણ સંજોગો મને કંઈક સ્ખલના કરે છે, સાધ્ય સિદ્ધિમાં કંઇક આડે આવે

છે.' તો જ, તે વખતે સ્ખલના પુરતા જ તેને દૂર કરીશ. તેને દૂર કરતી વખતે પણ તે સીધી કે આડકતરી રીતે સાધ્ય સિદ્ધિમાં આડે આવી ન જાય-સાવદ્યયોગ સેવાઈ ન જાય-તેની પુરેપુરી કાળજી રાખીશ-અને સાધ્ય સિદ્ધિમાં મદદગાર થાય તેવી રીતે ને તેટલા પુરતાજ સેવેલા, તેનો પ્રવાહ આ તરફ વાળી દેવાને ચુકીશ નહીં. અર્થાત્:— આહાર, વિહાર, નિહાર કે નિદ્રામાં પણ મારા સાધ્યનો અખંડ પ્રવાહ ચાલતો જ રહેશે માટે મારા બહિરાત્માના અન્યથા ઉપયોગનો ત્યાગજ કરૂં છું."

[અપ્પાણં વોસિરામિ]

" આ પ્રતિજ્ઞાઓ હું કોઈના કહેવાથી, કીર્તિલોભથી કે સ્વર્ગના સુખોની ઈચ્છાથી, સ્પર્ધા કે પરાભિભવનીકાંક્ષાથી નથી લેતો, પરંતુ-સ્વયંબુદ્ધ થઈને-તેને સમજમાં સમજીને ઉપાય સમજીને-હું આ પ્રતિજ્ઞાઓ લઉં છું."

" વળી મારી આ પ્રતિજ્ઞાના ઉચ્ચારમાં નવ ક્રિયાપદોનો ઉપયોગ કર્યો છે. અને તે દરેક ક્રિયાપદોનો વર્તમાન કાળ, પહેલા પુરુષ એક વચનનાં પ્રયોગ કર્યો છે. જેમકે—

करेमि, उपसंपज्जामि, न करेमि, न कारवेमि, न समणुजाणामि, पडिक्कमामि, निंदामि, गरिहामि, वोसिरामि.

[illegible] છું—

મારે કોઈની મદદની જરૂર નથી, હું એકલો જ–જાતે જ–કેવળ સ્વાશ્રયીપણે જ મારી પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરીશ, અને તેનો પાર પામીશ, તેના પરિણામ સુધી પહોંચીશ.

તેમ જ, આજથી માંડીને કોઇ ગણુ દિવસે– અરે ! કોઇ પણ ક્ષણે–મને પૂછવામાં આવે કે—

" તમે શું કરો છો ? "

ત્યારે પણ હું જવાબ આપી શકું કે—

" અત્યારે પણ સંભવ પ્રમાણે ઉપરની નવેય ક્રિયાઓમાં લાગેલો છું. "

થોડીવાર પછી પણ મને પૂછવામાં આવે કે—

" તમે શું કરો છો ? "

ત્યારે પણ એજ જવાબ હોય.

પરંતુ જો હું કોઇ પણ ક્ષણે પ્રમત્ત બનેલો હોઉં, તો મારાથી તે પ્રસંગે વર્તમાનકાળમાં જવાબ નજ આપી શકાય. કારણ કે–તે વખતે મારી તે ક્રિયાઓ ચાલુ નથી. તે વખતે તો મારે નીચે પ્રમાણે જ જવાબ આપવો જોઇએ.

" હું એ નવેય ક્રિયાઓમાં લાગેલો હતો અથવા હવે લાગુ છું, અર્થાત્ લાગીશ. " એવો જવાબ આપવો પડે.

પરંતુ વર્તમાનકાળનો પ્રયોગ કરીને હું એ પણ સૂચવવા ઈચ્છું છું કે–ભૂતકાળ કે ભવિષ્યકાળને લગતા જવાબનો સંભવ જ રહેવા દીધા વિના, જે વખતે મને પૂછવામાં આવે તે–વર્તમાન–કાળે પણ મારી પ્રવૃત્તિ ચાલતી જ

હોય, અર્થાત્ આજથી માંડીને કોઇ પણ એવો ક્ષણ નહીં હોય કે જેમાં હું પ્રમત્ત હોઉં. એવી રીતે આ પ્રતિજ્ઞા પાળવાની મારી તૈયારી છે. એમ ભાર મૂકીને હું સૂચવું છું.

અર્થાત્ મને જ્યારે પૂછવામાં આવે ત્યારે તે વખતે પણ હું વર્તમાનકાળના પ્રયોગ સહિત જ જવાબ આપી શકું કે—

" હું સામાયિક કરૂં છું, સર્વ સાવદ્યયોગનો ત્યાગ કરૂં છું, વિગેરે, વિગેરે. "

" તથા–

૧ આત્મવિકાસ કરવો,
૨ સાવદ્યયોગને દૂર કરવા
૩ કદાચ, સાવદ્યયોગમાં પ્રવૃત્તિ થઇ જાય તો તેની શુદ્ધિ કરી નાંખવી, અને
૪ યાવજ્જીવ સુધી આ પ્રતિજ્ઞાઓ પાળવા શરીર વિગેરેની પરવા ન કરવી [તપ, ધ્યાન વિગેરેનો આમાં સમાવેશ થઇ જાય છે.]

એટલે [illegible] [illegible]

ન કરેમિ, વિગેરે ત્રણ ક્રિયાઓ બીજી પ્રતિજ્ઞાના વિસ્તાર રૂપે છે.

નિંદામિ, ગરિહામિ, એ ક્રિયાઓ પડિક્કમામિ [illegible]

ર્ભૂત કરવાથી ચાર આવશ્યક કર્તવ્યો તરી આવે છે. ”

સામાયિક નિષ્ઠ પુરુષઃ

[રાગ—આશાવરી-ગૌડી]

અવધૂ નિરપેક્ષ વિરલા કોઇ,
        દેખ્યા જગ સહુ જોઇ.   અવધૂ૦
સમરસભાવ ભલા ચિત્ત જાકે,
        થાપ ઉથાપ ન હોઇ,
અવિનાશીકે ઘરકી બાતાં
        જાનેંગે નર સોઇ.   અવધૂ૦
રાવ-રંકમેં ભેદ ન જાનેં,
        કનક-ઉપલ સમ લેખે;
નારી નાગનકો નહીં પરિચય,
        તે શિવ મંદિર દેખે.   અવધૂ૦
નિન્દા-સ્તુતિ શ્રવણ સુણીને
        હર્ષ-શોક નવિ આણે;
તે જગમેં જોગેશ્વર પુરા,
        નિત્ય ચઢતે ગુણઠાણે.   અવધૂ૦
ચન્દ્ર સમાન સૌમ્યતા જાકી,
        સાયર સમ ગંભીરા,
અપ્રમત્ત ભારંડપેરે નિત્ય,
        સુરગિરિ સમ શુચિ ધીરા.   અવધૂ૦
પંકજ નામ ધરાય, પંક શું
        રહત કમલ જિમ ન્યારા.
ચિદાનંદ ઐસા જન ઉત્તમ,
        સો સાહિબકા પ્યારા.   અવધૂ૦

૫

અનુભવની એરણ પર.

" તે કાળે, તે સમયે, હેમન્ત [શિશિર] ઋતુના [illegible] [ગુજરાતને હિસાબે-કારતક [illegible]

[illegible]

ળાની કડકડતી એ ટાઢ ! અને રાજકુમારનું કોમળ એ શરીર ! ! "

" છતાં, મને તો એક જ વાતનું આશ્ચર્ય થયા કરે છે કે—તેમણે પોતાનો જીવન વ્યવહાર શી રીતે ચલાવ્યો હશે ?

સામાન્યમાં સામાન્ય પશુ-પક્ષિ જેવા પ્રાણીને પણ રોજ નિયમિત ખોરાકની ઓચ્છામાં ઓચ્છી જરૂરીયાત રહે છે જ. ઉપરાંત, નિદ્રા કે આરામ લેવા, ટાઢ, તાપ અને વરસાદથી બચવા, તથા બહારના હુમલાઓથી બચવા કોઈ પણ જાતના આશ્રયભૂત નિવાસ સ્થાન વિના ચાલી શકતું જ નથી.

ત્યારે આ તો માનવ છે, સંસ્કારી પ્રજાજન છે, એટલુંજ નહીં, પણ ઉત્તમ રાજકુલોત્પન્ન મેધાવી રાજપુત્ર છે.

તેની વિશાળ જરૂરીયાતો, તે જરૂરીયાતોને પહોંચી વળવાને પુરતી વિપુલ સાધન સામગ્રી અને સુખ સગવડો, તથા તેનો દીર્ઘકાળ સુધી કરેલો ઉપભોગ.

આ બધું ત્યાગીને જ્યારે એ ચાલી નીકળ્યા, ત્યારે તેમાંનુ તેની પાસે શું હતું ? "

" ખરેખર, તેમાંનું તેની પાસે તે વખતે કાંઈ યે ન્હોતું ! "

" શું તેઓએ પશુ-પક્ષિ અને વન મૃગલાઓની

સાદું જીવન વ્યવહાર ચલાવવાનો વિચાર રાખ્યો હશે ?

અજ્ઞાન અને તાત્કાલીન સુખ–દુઃખની લાગણીમાં દોરાઈ જનારા એ વર્ગને પણ નિવાસસ્થાન, ખાનપાનનો સંબંધ કે તેના પર મમત્વબુદ્ધિ તો હોય જ ને.

તાપછી એક સંસ્કારી રાજપુત્રને કંઈ ચિજ વિના ચાલી શકે ? કામકાજ માટે નોકર–ચાકર જોઈએ, સુવા માટે શયન–પલંગ વિગેરે જોઈએ. અરે ! [illegible] એકાદ અને તેનું પાથરવાનું તો જોઈએ જ. આનંદ વિનોદની પણ કોઈક દિવસે ઈચ્છા તો થાય જ. આતાપ અને ઠંડકથી [illegible] ઉપકરણ જેવા કોઈ પણ સાધન વિના ચાલી જ કેમ શકે ? વર્ષાઋતુ જેવા પ્રસંગમાં તો છત્ર વિના નભે જ શી રીતે ? અરે ! જમવાને કે પાણી પીવા માટે એકાદ [illegible] જેવી કેટલીક ખાસ જરૂરીયાતની ચીજો વિના તો ચાલે જ કેમ ?

[illegible] કે નકામા જ કંઈ નથી નથી !! [illegible] અહો ! કેવી ધીરજ ! કેવું સામર્થ્ય !! [illegible]

[illegible]

[illegible]

ચાલે ? રોગ થાય તો ઔષધ અને પરિચર્યા વિગેરેની કેટલી જરૂર પડે છે ? એ સ્થિતિમાં એમની શી દશા થતી હશે ? "

" આપણે જરૂરીયાતોના કીડા રહ્યા એટલે એમ લાગ્યા કરે. પરંતુ જો મનુષ્ય સ્વાભાવિક જીવન જીવે તો સ્નાનાદિકની જરૂર ન પડે. "

" એ શી રીતે ? "

" સર્વાંગ સંપૂર્ણ શરીરની રચનાવંત પુરુષનું આરોગ્ય અતિ સુંદર હોય છે. લોહીની ગતિ પણ બરાબર હોય છે. એકંદર શરીરની તમામ જીવનક્રિયા સુવ્યવસ્થિત જ હોય છે. જીવનક્રિયાનો એક સ્વભાવ એ છે કે–પોતાની આડે આવતી કોઈ પણ વસ્તુને તે ધકકેલી કાઢી નાંખે છે. પ્રબળ જીવનક્રિયાવંતની શરીર પરની ચામડીમાં થતી જીવનક્રિયા જ શરીર પરના મેલને ધકકેલી કાઢે છે. મેલનો સંગ્રહ જ થઈ ન શકે.

આહાર વિગેરેનો પરિપાક યથાર્થ થવાને લીધે તેમાંના તેજસ્વી અને સુગંધી અણુઓ ત્યાંસુધી પરિણામ પામી શકે છે, કે જેથી કરીને શરીરમાં કાંતિ અને સુગંધ જળવાય.

સર્વાંગ સુંદર પુરુષની આંત્રશુદ્ધિ એ જ દાંતની કાંતિનુ મુખ્ય કારણ છે. આંત્રમાં મેલ ભરાય તો જ દાંત ઉપર મેલ ચોટે અને દાતણ કરવું પડે. વળી આવા આ-

રોગ્યવાન પુરુષને રોગનો તો સંભવ જ કેમ ગણાય ?

" અત્ર, ત્યારે તેઓ સર્વોચ્ચ કોટિના આરોગ્યવાન અને શરીરના બંધારણવાળા પુરુષ છે. તેમને એવી વસ્તુઓની જરૂર ન હોય, અને તેથી તેવા સાધનોની જેપરવા શ્રી વર્ધમાનકુમાર રાખે, એ હવે બરાબર સમજાય છે. "

" નહીં, નહીં, એટલા જ માટે તેમણે એ સર્વ વસ્તુઓનો સ્વીકાર નથી કર્યો એમ ન સમજતા. "

" તો પછી તેનું કારણ શું હોવું જોઈએ ? "

" તેનું કારણ—[illegible] ત્યાગ છે. તેઓની [illegible] છે તેમણે જે આજની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે, તે [illegible] પાલન કરવાનો, [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

બરાબર સમજ્યા ન હોઈએ ત્યાંસુધી શ્રી વર્ધમાનકુમારનું આ વર્તન કદાચ વિચિત્ર લાગે ખરું. ”

“ શ્રી વર્ધમાનકુમારનો આ પ્રયત્ન ખરેખર, કોઈ પણ જાતના ઉદ્દેશથી શરૂ કરવામાં આવેલો છે ? આ પ્રયત્ન વ્યવસ્થિત યુક્તિસંગત છે. ? કે મનમાં એક જાતનો તરંગ ઉઠ્યો, એટલે તરંગી માણસની માફક મનમાં જેમ તરંગો ઉઠ્યા, તેમ વર્તન કરવા માંડયું હશે ? શો ઉદ્દેશ હશે ? શું ધ્યેય હશે ? ”

“ તેઓશ્રીનો આ પ્રયત્ન યુક્તિસંગત છે, ઉદ્દેશાનુસારી છે ને વ્યવસ્થિત છે. ”

“ તે શી રીતે ? ”

“ સંક્ષેપમાં સાંભળો ત્યારે—

માનવ જીવન કેટલું વિવિધ છે, તેની જરૂરીયાતો પણ કેટલી વિશાળ છે, એ આપણે સમજી શકીએ છીએ. માનવ જીવનને જરૂરની તમામ બાબતોનો શાસ્ત્રીય પદ્ધતિ પર આચાર્યોએ વિચાર કર્યો છે. તે દરેકના વિષયવાર અને વિભાગવાર જુદાં જુદાં શાસ્ત્રો રચેલાં છે. ને તે તે વિષયોનાં નિયમો નક્કી કર્યા છે. જેને આધારે સર્વ માનવોની સર્વ પ્રવૃત્તિઓ પ્રવર્તતી હોય છે. અથવા પ્રવૃત્તિઓ ઉપરથી નિયમો તારવી કાઢ્યા હોય છે. આવા અનેક તરેહના શાસ્ત્રો આચાર્યોએ રચેલા છે. જેવા કે:—

ખાન પાન વિગેરે જીવનચર્યાને લગતા શાસ્ત્રો, નીતિ નિયમોને લગતું શાસ્ત્ર, દેહ અને શરીર ધર્મને લગતું શાસ્ત્ર, રાજ્યનીતિ, વ્યાપાર, કૃષિ વિગેરે જીવનવ્યવહારને લગતાં શાસ્ત્રો, સંગીત વિગેરે કળાબોધક શાસ્ત્રો, ધર્મશાસ્ત્ર વિગેરે વિગેરે. "

" એ બધું બરાબર છે. પરંતુ આ ઉપરથી આપ શું કહેવા ઇચ્છો છો, તે સમજાયું નથી. "

" હું જે કહેવા ઇચ્છું છું તે હવે જ બરાબર સમજાશે. સાંભળો—

આપણી ખાણીપીણી બાહ્ય પ્રવૃત્તિઓમાં આપણું શરીર કામ કરે છે એમ આપણે જાણીએ છીએ. પરંતુ એ બધી પ્રવૃત્તિઓમાં શરીર કયા કયા નિયમે કામ કરે છે ? એ નિયમો જણાવનારું શાસ્ત્ર આચાર્યોએ " કાયાશાસ્ત્ર " રચ્યું.

ઉપર એ પ્રવૃત્તિઓની પાછળ એકલું શરીર જ કામ કરે છે એમ નથી. બીજી કોઈ પણ તત્ત્વની તેની પાછળ મદદ છે એમ એ કેવળ આચાર્યોને જણાયું. 'કાયાશાસ્ત્ર'ના નિયમો જેને લાગુ પડતા નથી તેવું જે એક તત્ત્વ શરીરની અંદરની [illegible] કામ કરતું માલૂમ પડ્યું, તેનું નામ 'મન' રાખ્યું.

[illegible] મન [illegible] તેની પ્રવૃત્તિઓ [illegible] તેનું નામ 'માનસશાસ્ત્ર'

પડ્યું.

માનસશાસ્ત્રના નિયમો ઠરાવતી વખતે મનની પાછળ બીજું બળ છે. માનસ પ્રવૃત્તિ ઉપર પૂર્વાપરના સંસ્કારોની અમુક અસર હોય છે. એટલે એ પૂર્વાપરના સંસ્કારોનું શાસ્ત્ર રચાયું. તેનું નામ ' ભાગ્યશાસ્ત્ર ' કહો કે ' કર્મ શાસ્ત્ર ' કહો.

કર્મની અસરની પાછળ ચેતનતત્ત્વોનો હાથ આચાર્યોને માલુમ પડયો. અને એ ચેતન તત્ત્વની પાછળ તેને અખંડપણે ધરી રાખનાર કોઈ પણ સ્થિર તત્ત્વનો હાથ છે એવા નિર્ણય પર એ તત્ત્વચિંતકો આવ્યા. એટલે 'ચૈતન્ય શાસ્ત્ર' તો રચ્યું. પરંતુ, તેમને આત્માનું નિરૂપણ કરનાર ' આત્મશાસ્ત્ર ' પણ રચવું પડયું.

આ અને વચ્ચે વચ્ચે બીજાં જે જે તત્ત્વો જણાયાં તે દરેકના શાસ્ત્રો આચાર્યોએ રચ્યા છે. એ શાસ્ત્રો રચવામાં ઘણા ઘણા સૂક્ષ્મદર્શી આચાર્યોનો અનુભવ કામે લાગ્યો છે એટલું જ નહીં પણ આજ સુધીમાં દરેક શાસ્ત્રોને લગતા ઘણા ઘણા શાસ્ત્રીય નિયમો શોધાઇ ચૂકયા છે.

બાળકની શક્તિ ને સ્થિતિનું વર્ણન કરનારું ' બાળ શાસ્ત્ર ' કહેવાય, પરંતુ બાળકની શક્તિઓ કયા ક્રમે વિકાસ પામે ? તે સમજાવનારું અને તેનો ક્રમ નક્કી કરનાર 'શિક્ષણશાસ્ત્ર' કહેવાય.

તેવી જ રીતે પ્રત્યેક પ્રાણીનો આત્મા કઈ પરિસ્થિતિમાં છે ? તેમાંથી આગળ આગળ વિકાસ કયા ક્રમે થાય? પ્રાથમિક સ્થિતિથી માંડીને વિકાસની છેવટની સ્થિતિ સુધીમાં વિકાસના કેટલા થરમાંથી પસાર થવું પડે? વિકાસના પ્રત્યેક પગથિયા પર ચડતાં કઈ જાતના માર્ગો સ્વીકારવા જોઈએ ? વિગેરે અનેક પ્રશ્નોના નિકાલ લાવનાર અને વ્યવસ્થિત નિયમો નક્કી કરનાર શાસ્ત્ર તે 'અધ્યાત્મશાસ્ત્ર' કહેવાય છે.

પ્રાણી જીવનમાં ઉપયોગી એવા સર્વ શાસ્ત્રોનું શિરોમણિ આ અધ્યાત્મશાસ્ત્ર છે. અને સર્વ જીવનમાં શિરોમણિ જીવન, આ આધ્યાત્મિક જીવન છે.

આત્મા અને આધ્યાત્મિક જીવન સાથે જગત અને જગતના બીજા ક્યા ક્યા તત્ત્વો સંબંધ ધરાવે છે ? ક્યા ક્યા તત્ત્વોનો સંબંધ આત્માને ઉપયોગી છે ? એ તત્ત્વોને જાણવા શાસ્ત્રો પણ આચાર્યોએ રચ્યાં છે.

તેવી જ રીતે જગત વગેરે એ સંબંધો ક્યા ક્યા નિયમોને અનુસરે છે ? વિગેરે પ્રશ્નોના જવાબ રૂપે સૂચવતું કરીને વ્યવસ્થિત શાસ્ત્ર બનાવવામાં આવ્યું છે જેનું નામ 'કોસ્મોલોજી શાસ્ત્ર' અથવા 'તત્ત્વજ્ઞાન' કહેવાય છે.

[illegible]

લઈ શકાય તેમ છે. છતાં દરેકે તે તે શાસ્ત્રની આવશ્યકતા સ્વીકારી જ છે. અને આ રીતે આ આર્ય પ્રજાનું વાઙ્મય વિશાળ છે. સીધી કે અડકતરી રીતે જે જે વસ્તુના વિવેચનની જરૂર પડે, તેનું વિવેચન કર્યા વિના ચાલે જ કેમ ? જુદા જુદા સાધક પાત્રોને લક્ષ્યમાં રાખીને શાસ્ત્ર રચતાં પ્રથમથી માંડીને છેવટ સુધીના નિયમો નક્કી કરવા પડે છે. આથી વાઙ્મય–શાસ્ત્રસંગ્રહ વિશાળ થાય એ સ્વાભાવિક છે. છતાં નિરુપયોગી બાબતોનો " કાગડાના દાન્તની પરીક્ષા કરવાના પ્રયત્ન " ની જેમ ત્યાગ કરવામાં આવ્યો છે.

જ્ઞાત પુત્ર શ્રી વર્ધમાનકુમાર આ શાસ્ત્રોમાં નિષ્ણાત છે. અધ્યાત્મ શાસ્ત્રમાં પુરા પ્રવિણ છે. એટલું જ નહીં પણ પોતાનો આત્મા કઈ ભૂમિકા પર છે ? આ ગૂઢ સ્વરૂપ પણ તેઓશ્રીને બરાબર અવગત છે. તેથી જ જ્યારે તેઓએ પ્રતિજ્ઞા સ્વીકારી ત્યારે પણ તેઓ " આત્મજ્ઞ " હતા, અને આજે પણ તેઓ આત્મજ્ઞ છે.

જે જે સમયે, તેઓનો આત્મા, જે જે પરિસ્થિતિમાં હોય છે. તેમાંથી આગળ વિકાસ કરવા માટે તેઓ સદા જાગ્રત છે, પ્રયત્નવંત છે. અને જ્યારે આ પ્રયત્નને પરિણામે તેઓ વિકાસની ટોચે પહોંચશે, ત્યારે તેઓ ચોક્કસ સર્વજ્ઞ થશે. અને પોતાના આત્માને હંમેશને માટે અનંત આનંદમાં ગરકાવ કરશે.

આ ઉદ્દેશ ધ્યાનમાં રાખીને–પોતાની પરિસ્થિતિને બંધબેસતી આવે એવી આ પ્રતિજ્ઞા તેમણે સ્વીકારી છે. આ પ્રતિજ્ઞા આધ્યાત્મિક જીવનમાં વિકાસ કરવાનું–અધ્યાત્મ શાસ્ત્રસિદ્ધ, સાર રૂપ અને અતિ વ્યવહારૂ–એક સર્વોત્તમ પગથિયું છે.

આ પ્રતિજ્ઞાને બંધબેસતો થઈ શકે તેવો–ત્યાગથી માંડીને બધો જીવનક્રમ–તે દિવસથી જ તેમણે શરૂ કરી દીધો છે.

અર્થાત્ તેમની એકેએક–સ્થૂલ કે સૂક્ષ્મ, કાયિક, વાચિક, માનસિક કે બાહ્ય, એવી એક પણ પ્રવૃત્તિ નથી કે જે સહેતુક, વ્યવસ્થિત, અને ઉદ્દેશાનુસારી ન હોય, એ વાત બરાબર સમજવું ઘટે."

"આધ્યાત્મિક પર્યાયમાં એ મહાપુરુષ કેટલા સજ્જ હશે? કેટલા આગળ હશે? કેવી રીતે સજ્યા હશે? જિને[illegible] સ્વરૂપમાં આવે તો કેટલો બધો આનંદ થાય?"

"એ આનંદની તો વ્યાખ્યા જ શી? પરંતુ તે [illegible]

તો એ આનંદ મ્હાલી શકાય ! બાકી તો–અનુભવીઓના વચન પરના વિશ્વાસથી કે અનુમાનથી કંઇક સમજી શકાય, શિવાય બીજો માર્ગ નથી. અથવા હોય, તો તે હું જાણતો નથી. ”

“ આપણા જીવન વ્યવહારને લગતી દરેક પ્રવૃત્તિઓ શાસ્ત્રીય ધોરણ પર મુકવામાં આવેલી છે. તેનું રેખાદર્શન આપે કરાવ્યું. પરંતુ ચાલુ લોકવ્યવહારે તેમાંના અમુક નિયમો પોતાને ઉપયોગી હોય તેટલા જ પ્રચારમાં મૂકેલા હોય છે. તેથી લોકવ્યવહારના ફાયદા ઉઠાવનાર પ્રત્યેક વ્યક્તિની તે દરેક નિયમોને બરાબર આદર આપવાની ફરજ છે, તેમાં તેનું હિત છે. એ પણ એ ઉપરથી જ સમજાય છે. પરંતુ કોઇ વ્યક્તિ એ નિયમોને આદર ન આપે તો શું કરવું જોઇએ ? ”

“ એ તેમની મરજીની વાત છે. અને જો તેના ફાયદા તે વ્યક્તિ મેળવતી હોય, તો માન આપવાની ફરજ છે. નહીં-તર તેમને લોકવ્યવહારથી થતા ફાયદા મેળવવાનો તો અધિકાર રહેતો નથી. એટલું જ નહીં, પરંતુ જો તેવી વ્યક્તિની પ્રવૃત્તિથી લોકવ્યવહારને કે તેને અનુસરનારી વ્યક્તિઓને અડચણ પહોંચે તેમ જણાય તો લોકવ્યવહા-રના અગ્રેસરોએ તે બાબત સાવધાન રહેવું જોઇએ; અને જરૂર જણાય તો તેવી વ્યક્તિ સાથેનો સંબંધ તોડી નાંખવો જોઇએ. તેમ છતાં પણ નુકશાનનો સંભવ લાગતો હોય,

તો દુનિયામાંના કોઈ પણ પ્રયત્ને, નુકશાન થતું અટકે તે
કરવાની અગ્રેસરોની ફરજ છે. અને તેથી જ તેમને
બાતનો અધિકાર છે. એ અધિકાર અને ફરજ બજાવવા
જ લોકવ્યવહારની રક્ષા અને જનસમુહનું કલ્યાણ સમાયે
છે. પરંતુ જો ઉપેક્ષા કરવામાં આવે, તો જરૂર અગ્રેસરો
નહીં પણ લોકવ્યવહારબદ્ધ પ્રત્યેકવ્યક્તિ, જનસમુહ
અકલ્યાણ કરવામાં ભાગીદાર બને છે. એમ સમજ
જોઈએ. "

" ત્યારે શું આ રીતે શ્રી વર્ધમાનકુમારનો પણ લોક
સમુહે ત્યાગ જ કરવો જોઈએ ? લોકવ્યવહારના ક
નિયમને તે અનુસરે છે ? "

" નહીં તેમ ન બનવું જોઈએ. "

" કારણ ? "

" કારણ એજ કે—[illegible]

[illegible]

હારની કોઈ પ્રવૃત્તિ સાથે બંધબેસતી નથી હોતી. તેથી લોકવ્યવહારથી વિરુદ્ધ વર્તનાર કાંતો નિયમ ભંગની શિક્ષા ભોગવીને લોકમાં રહી શકે, અથવા જનસમુહથી બહાર રહી શકે. "

" વિઘાતકની પ્રવૃત્તિ કલુષિતતા, અદીર્ઘ દષ્ટિ, સ્વાર્થ કે અજ્ઞાનમૂલક હોય છે. અર્થાત્ નિર્બળતાજન્ય હોય છે. તેથી તે ત્યાજ્ય થઈ પડે છે. પરંતુ આવા અભિજાત પુરુષોની પ્રવૃત્તિ ' શાસ્ત્રસિદ્ધ લોકવ્યવહાર જનસમુહનું કલ્યાણ કરે છે. ' એ હેતુથી પરિણામે સહાનુભૂતિ ગર્ભિત હોય છે. લોકવ્યવહારથી જનતાની જે વિકાસ ભૂમિકા ઘડાતી હોય છે, તેના કરતાં તેઓ ઉપરની ભૂમિકા પર હોય છે. અને એ ઉપરની ભૂમિકામાં રહીને તેમનું સ્વતંત્ર વર્તન કદાચ ચાલુ લોકવ્યવહારને બાધક થતું જણાતું હોય, તો લોકવ્યવહારે તેને અનુસારે પોતાનું સ્વરૂપ બદલવું જોઈએ, અથવા એ આદર્શને ન પહોંચી વળવા માટે પોતાની અશક્તિ કબુલ કરી લઈ, તેને પહોંચી વળવા પ્રયત્નશીલ થવું જ જોઈએ. પરિસ્થિતિ વિશેષ કે સમય વિશેષમાં શું કરવું ? એવા ગુંચવાડામાં લોકવ્યવહાર પડે, ત્યારે આવા મહાનુભાવ પુરુષો તરફથી પ્રેરણા મેળવી શકે છે. આવા પુરુષો લોકવ્યવહારને ઘડનારા અને માર્ગદર્શક હોય છે. તેથી પૂજ્ય છે. એટલું જ નહીં પણ લોકવ્યવહારના-મર્યાદાથી માંડીને રાજ્ય સુધીના સર્વ તંત્રો કરતાં સ્વતંત્ર હોય છે. એટલે

તેઓની કોઈ પણ પ્રવૃત્તિ કે રચના મૂળતત્ત્વરૂપે ત્રિકાળમાં અબાધિત જ રહે છે. અને રહેવી જ જોઈએ. ”

“ આ ભેદ હવે કંઈક સમજાય છે, અને એટલું વિ-શેષ પણ સમજાય છે કે–જનસમુહનું કેટલુંક ઉદાત્ત અને ઉચ્ચ વર્તન સાધન સામગ્રીને લીધે શોભે છે. સાધન સામગ્રી પર જ તેનો ઘણો આધાર હોય છે, એમ કહીએ તો પણ ચાલે. ત્યારે આ મહાપુરુષનું વર્તન બહારની કોઈ પણ સાધન સામગ્રીનું આશ્રિત નથી, એટલું જ નહીં પરંતુ જન પશુઓની માફક કેવળ શરીર આશ્રિત નથી. પરંતુ શરીર, મન ઇન્દ્રિયોની પાછળ રહેલો આત્મા જ અંદરથી અપૂર્વ પ્રકાશ ફેંકે છે. જેને લીધે તેઓનો આવો ઉદાત્ત અને વિરાટ જીવનવ્યવહાર પ્રવર્તી શકે છે અને શોભી શકે છે. આ [illegible] આત્મા કઈ [illegible] ભૂમિકા પર હશે! [illegible] ’

“ [illegible] ! [illegible] ? [illegible] ? [illegible] ? [illegible] ? [illegible] ? [illegible] ”

*   *   *   *   *

" પ્રણામ, જ્ઞાતપુત્ર શ્રી વર્ધમાનકુમારની પાછળ પાછળ મોકલેલી આપ બન્નેની શ્રદ્ધા અને પ્રજ્ઞા નામની જીજ્ઞાસા વૃત્તિઓ આજ આવી પહોંચેલી છે. અને બાજુના મનોમંદિરમાં વિશ્રામ લે છે. એ બન્ને આપને મળવા ઈચ્છે છે. એટલું વિનવી, આપની યથારુચિ નિદેશ સાંભળવા હું તૈયાર જ છું. "

" વત્સ ! ચિત્તાવેગ ! બન્ને મહાનુભાવાઓને જલ્દી મોકલ. અહીં અમે એમની જ રાહ જોઈએ છીએ. "

" પ્રણામ. આદેશ પ્રમાણે જ—"

" જા, વત્સ ! જલ્દી જા. અને શીઘ્ર મોકલ. "

" તેમજ કરેલું આપ હમણાંજ જોઈ શકશો, આર્ય !"

*   *   *   *   *

" અહો ! સ્વાગત, પવિત્રપ્રવૃત્તિપૂનિતદેહલતાવંત બન્ને મહાનુભાવ ભગિનીઓને ! દીર્ઘકાળે પણ યથાર્થ કુશળતાયુક્ત જોઈ, અહીંની કુશળતા નિવેદનપૂર્વક ફરીથી પણ અમે બન્નેનું સહર્ષ સ્વાગત કરીયે છીએ. "

" અનુગ્રહ, આર્યોનો. દીર્ઘકાળે પણ દર્શનાનન્દનો યોગ મળ્યો. તેમાં યે આપ આર્યોનોજ વિશેષાનુગ્રહ છે. "

*   *   *   *   *

કરેમિ ભંતે !–સૂત્ર

" અહો ! ભગિનીઓ ! જ્ઞાત ખંડ વનમાંથી નિષ્ક્ર[illegible]
પછીથી આજ સુધીનું એ મહાત્મા પુરુષનું જીવનવૃત્તાન્ત
અમને વિગતથી કહો. અમે એ સાંભળવાને આજે સર્વથ[illegible]
ઉત્સુક થયા છીએ. "

" અમે પણ એ વૃત્તાન્ત ફરી ફરીને–વારંવાર કહેવાને
ઉત્સુક જ છીએ, પરંતુ અમે બરાબર કહી શકીશું કે કેમ
તે તો શંકા જ છે. જેઓના મન, વાણી, કર્મ અને
આત્મા પ્રયત્નથી જ જે ઉદાત્ત સ્થિતિએ પહોંચેલા છે, [illegible]
સ્થિતિનું પણ વર્ણન અશક્ય જ છે, તો પછી આ કસો[illegible]
ટીમાંથી પસાર થતી વખતે સો ટચના સોનાની માફક [illegible]
રીતે તે ઝળકી નિકળ્યા છે, તે રીતે તેનું વર્ણન સર્વથ[illegible]
અમારી કલ્પનાની પણ પેલે પાર છે.

[illegible]

[illegible]

વાય છે, ચિત્ત ચગડોળે ચ્હડે છે. માનસિક સૃષ્ટિમાં જે અનુભવ ખડો થયો છે, જે અદ્‌ભૂત ચિત્ર મનઃપટ પર ચિત્રાઈ ગયું છે, તેની આબેહુબ છાયા કયા શબ્દો દ્વારા રજુ કરવી ? કઇ વાક્યરચનાથી પ્રગટ કરવી ? કયા ભાગને વિશેષ, અને કયા ભાગને સામાન્ય મહત્ત્વ આપવું ? કેવી રીતે અને કયા પ્રસંગથી વર્ણનની શરૂઆત કરવી ? એ કાંઈ અમારાથી નિશ્ચિત થઇ શકતું જ નથી.

તોપણ અમારી શક્તિ અનુસાર અમે જે સ્વરૂપમાં નિવેદન કરીયે, તેની તે રીતે જ કદર કરશો. જેમ હોવું જોઇએ તેમ, અને જે રીતે ઘટે તે રીતે બરાબર સમજી લેવાનો તો આપ જાતે જ પ્રયત્ન કરશો, એટલી વિનંતિ કર્યા પછી, એ જ મહાપુરુષને હૃદયને વિષે યાદ કરી, હવે અમે આપની આજ્ઞાને અમલમાં મુકવાની શરૂઆત કરીએ છીએ. ”

“ કહો, કહો, બ્હેનો ! અક્ષરેઅક્ષર એ સાંભળવા અમે તૈયારજ છીએ. ધન્યભાગ્ય તમારૂં ! તમને એ બધા પ્રસંગો જાતે જોવા-જાણવાનો સુયોગ મળી ગયો, તમારાં નયન કૃતાર્થ થયાં છે. અમારે તો માત્ર સાંભળીને જ રાજી થવાનુ છે. બસ, બ્હેનો ! હવે અમારા કર્ણપુટને પવિત્ર કરો. કૃતાર્થ કરો. ”

• • • • •

કરેમિ ભંતે !–સૂત્ર

" સર્વ સંગ છોડી કરી, મુંડ થઈ, અણગાર થઈ, જ્યારે એ ભવ્યકાય મનસ્વી મહાપુરુષે જ્ઞાત ખંડમાંથી વિહાર કર્યો, ત્યારે જેમ સૂર્ય જગતમાંથી કિરણોને ખેંચી લેતો હતો, તેમ અમને તમારા ચિત્તમાંથી તેમણે ખેંચી લીધા હતા. સ્થિર સમુદ્રમાં જેમ સઢવાળું વહાણ નિષ્પ્રકંપપણે અસ્ખલિત ગતિ કરતું કરતું દૂર દૂર વહી જાય, તેમ જાનુ સુધી હાથ લંબાવી, યુગ પર્યંત દૃષ્ટિ સ્થાપી, આગળ, પાછળ, ઊંચે નીચે કે બાજુએ જોયા વિના જગત પર અસ્ખલિતપણે એ દૂર દૂર વહી જતા હતા. અને અમે પણ ખેંચાતાં હોઈએ, તેમ તેની પાછળ વહી જતાં હતાં.

એક શહેર કે ગામથી બીજે શહેર કે ગામ તરફ જનાર એ કોઈ મુસાફર જ્યાંના કે-જેથી કરીને પ્રસિદ્ધ રાજમાર્ગે કે પગદંડી દ્વારા જ વિહાર કરે! પરંતુ [illegible]

એ મહા વિહાર દરમ્યાન અમને માલૂમ પડયું છે કે—

તેઓ સ્વભાવે **ચંદ્ર** જેવા શિતળ હતા. પણ તપના તેજે **સૂર્ય** જેવા ઉગ્ર હતા. અસહ્ય આફતો સહી લેવાને ગજેન્દ્ર જેવા બળવાન હતા, અને ઉપદ્રવોની સામે થવામાં આખલાની માફક સ્પર્ધાશીલ હતા. તેઓ જેમ વિકટ પ્રસંગોમાં મેરુની જેમ અચળ હતા, તેમજ કોઈ પણ જાતની રોકાવટને ન ગણકારતાં **પવન** અથવા **જીવની** જેમ અસ્ખલિત ગતિવાળા હતા. **પૃથ્વીની** માફક સર્વસહ છતાં નિષ્કારણ કરુણાએ **કુસુમ** જેવા કોમળ હતા. **સમુદ્રની** જેમ ગંભીર, **સિંહની** જેમ નિર્ભય, **ગેંડાના શૃંગની** જેમ કેવળ એકાકી, **કાચબાની** જેમ ગુપ્તેન્દ્રિય, **સર્પની** જેમ એકાગ્ર દૃષ્ટિ સ્થાપનાર, **શંખની** જેમ નિર્મળ, **સુવર્ણની** જેમ મુશ્કેલીઓમાંથી અણીશુદ્ધ પસાર થઈ જનાર, **પક્ષિની** માફક સદા સ્વતંત્ર, **ભારંડ પક્ષિની** જેમ સદા અપ્રમાદી, **આકાશની** જેમ સ્વાશ્રયી, **કમળ પત્રની** જેમ નિર્લેપ, **હુતદ્રવ્યની** જેમ અજ્ઞાનીઓને અગમ્ય એવા એ મહાપુરુષ, શત્રુ-મિત્ર, સોનું-પત્થર, મણિ-માટી, આલોક-પરલોક, અને સુખ-દુઃખ વિગેરેમાં સમાનતા ધારણ કરી આ પૃથ્વી તળ પર વિહાર કરી રહ્યા છે.

જ્યારે ઊંઘ પડવા આવે ત્યારે ધ્યાન કરીને કાયાનો ઉત્સર્ગ કરી, ઝુંપડીમાં, ખંડેરમાં, પાણીની પરબમાં, સુનાર,

ક રે મિ ભં તે !-સૂ ત્ર

લુહાર વિગેરેની કોઢોમાં, ઉજ્જડ પડેલા બાગ કે જંગલમાં, મસાણમાં, ચોરામાં, કોઈ ઝાડ-ઝાંખરાં કે ઘાસની ગંજી નીચે કે એવા કોઈ પણ એકાન્ત સ્થાનમાં સ્થળ પર કે શિલાતળ પર સ્થિર ઉભા રહીને, કે આસન બાંધી, મુદ્રાધારી કે પ્રતિમાધારી થઈ નિશ્ચળપણે દૃષ્ટિ નાસિકા પર સ્થાપી ધ્યાનમાં લીન થતા હતા.

ભરશિયાળાની ઠંડીમાં પવનના સપાટા જોરથી શરીર સાથે અથડાય તેવી રીતે ખાસ ઈરાદાપૂર્વક કોઈ પણ સ્થાનનો આશ્રય લીધા વિના ખુલ્લા મેદાનમાં સ્થિરપણે ધ્યાન ધરતા હતા; અને જ્યારે ઉનાળામાં અગ્નિની જ્વાળા જેવી લૂ વરસતી હોય, તેવા ખુલ્લા રેતાળ પ્રદેશમાં ધગધગતી રેતી પર ઈરાદાપૂર્વક ધ્યાનમાં સ્થિર થતા હતા-

[illegible]

રનો સંકોચ કરતા હતા. પરંતુ એ બધું તેમણે
ચાર માસ સુધી સહન કર્યું હતું, અને ધ્યાનમાં
હતા. વળી કોઇ કોઈ વખત તો લ્હેરી જુવાન
ને જુવાન સ્ત્રીઓ આવી આવીને તેમની પાસે
વ્યની માંગણી કરતા હતા. છતાં પ્રભુ તો મૌન-
ા જ ચાલુ રાખતા હતા.

ર આ ભમરાઓને ન્હોતા ઉડાડ્યા, તેમ બીજે
સ્થળે ડાંસ, મચ્છર કે બીજા જંતુઓ ડંખ દે,
તેને સ્વેચ્છાએ તેમ કરવા દેતા હતા.

પ્રભુ ઘણે ભાગે આજ સુધી મૌન જ રહ્યા છે, અને
અપૂર્ણ સ્થિતિમાં તો ગમે તેવે વિકટ પ્રસંગે પણ
શબ્દનો પણ ઉચ્ચાર કર્યો નથી. જ્યારે કોઈ
અનુકુળ કે પ્રતિકુળ ડખલ કરવામાં આવતી હોય,
બિલકુલ જવાબ જ નહીં. છતાં ખાસ જરૂરી પ્ર-
ઈ વાર સંક્ષિપ્ત શબ્દોચ્ચાર કર્યા છે, તે સિવાય
સુધી સર્વથા મૌન જ રાખ્યું છે.

દિવસે-તેઓ વિહાર કરતા હતા, કોઈ વખત આહા-
માટે ચંક્રમણ કરતા હતા, અને તે સિવાય કોઈ
સ્થળમાં પ્રતિમાધારી થઈ ધ્યાન ધરતા હતા; ને
તો ધ્યાનમાંજ લીન રહેતા હતા. આ તેમનો સામાન્ય
ર હતો. તેમાં કોઈ વખત નિદ્રા આવવા જેવું જણાય,

તો વ્યુત થઈ ખુલ્લામાં ધીમે ધીમે ચંક્રમણ કરી નિદ્રા ઉડાડતા હતા; પાછા ધ્યાનમાં લીન થતા હતા. છતાં કોઈ વખત અનિવાર્ય સ્થિતિમાં ધ્યાનમાં રખડતા ન થાય એ ક્ષણ માત્ર નિદ્રાનો અનુભવ પણ કરી લેતા હતા. પરંતુ એ રીતે તેમણે માત્ર કવચિત્ જ નિદ્રા લીધી છે. એટલે તે લગભગ અનિદ્રિત સ્થિતિમાં જ રહ્યા છે.

મહાભિનિષ્ક્રમણ પછી તેઓ બીજે દિવસે જ્યારે દક્ષિણ વાચાળથી ઉત્તર વાચાળ નામના ગામ તરફ તેઓ જતા હતા, અને જ્યારે તેઓ રૂપ્યવાલુકા અને સુવર્ણવાલુકા નામની બે નદીઓ ઓળંગવાની હતી, ત્યારે સુવર્ણવાલુકાને કિનારે, [illegible]

[illegible]

નવ ચાતુર્માસિક, છ માસિકમાં પાંચ દિવસ
સુધી અભિગ્રહધારણ, એક છ માસિક, અને
ણ પ્રતિમાઓ (તેમાં ૧૬ ઉપવાસ અને જુદી
ાન ધરવાનું હોય છે.) વહન કરી લાંબા વ-
તિ ઉગ્ર નિર્જળ તપ કર્યાં છે.

ય તપ દરમ્યાન માત્ર ત્રણસો ને ઓગણપચ્ચાસ
કર્યાં છે. એટલે લગભગ સાડાબાર વર્ષમાં
ઓગણપચ્ચાસ દિવસ જ ભોજન લીધું છે; અને
જ વખત.

તેઓ આહારની શોધમાં નીકળતા હતા, ત્યારે
કેવો ? કેવી રીતે બનાવેલો ? તથા કેવી
? " વિગેરે બાબતમાં બહુ જ સૂક્ષ્મ
ા હતા. પોતાને લેવાનો આહાર પોતાને ઉદ્દે-
થયેલો હોવો જોઇએ. પાપવ્યાપારથી થયેલો ન
જોઇએ. આપનારને બોજા રૂપ થવાય તેવી રીતે
જ લેવો જોઇએ. બીજા ભિક્ષુકો અથવા કાગડા
બીજા પ્રાણીને નડતો અટકીને ખોરાક પોતાને
રીતે તે લેતા જ ન્હોતા. કોઇને ઘેર જતાં કોઈ
અન્ય પ્રાણી અર્થી તરીકે હાજર હોય તો તેઓ
હેતા અને ધીમે ધીમે આવતા હતા. બધાને
ો પોતાને મળે, તો જ એ મહાભિક્ષુક લેતા હતા.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

જ્યોતિ: સદા જાગ્રત્ રાખતા હતા. ”

“ અહો ધન્ય ! અહો ધન્ય ! અતિ ઉગ્ર તપસ્વી એ મહા શ્રમણને અમારાં સહસ્ર વંદન હો ! અહો ! ખરેખર, વિહારના ક્રમે કરીને જે ગામ, શહેર કે સ્થાનને એ મહાત્મા પવિત્ર કરતા હશે, ત્યાંના વતનીઓના કેવા અહોભાગ્ય હશે ? તેઓ આવા મહાપુરુષના દર્શન–વંદન–સ્તુતિ કરતા હશે અને આહારાદિક પ્રતિલાભી કેવા કૃતકૃત્ય થતા હશે ?

બ્હેનો ! જ્યાં જ્યાં એ મહાનુભાવ વિચરે, ત્યાં ત્યાં લોકો તેમનો કેવો કેવો ભારે સત્કાર કરતા હતા ? રાજ્યકુટુંબના પૂર્વ પરિચયને લીધે ઘણા મોટા મોટા આગેવાનો તેમને સર્વ પ્રકારની કેવી કેવી અનુકૂળતાઓ કરી આપતા હતા ? ત્યાં કેવો આનંદ અને ઉત્સવ પ્રવર્તી રહેતો હતો ? વિગેરે જરા વિગતથી સંભળાવો તો. ”

“ પોતાનો પૂર્વપરિચય તેઓ ક્યાંયે જાહેર જ કરતા નહીં. કોઈની સાથે ઓળખાણ રાખવાની કે કાઢવાની તો વાત શી ? કદાચ કોઈ ઓળખીતું મળી જાય અને પૂજા સત્કાર કરે, તોપણ તેઓ તો મૌન અને તટસ્થ ભાવે જ રહે. ખરી સ્થિતિ તો એ હતી કે—પરિચિત સ્થળોનો ત્યાગ કરીને અપરિચિત સ્થળોમાં જ તેઓ વિહાર કરતા હતા. અજાણ્યા પ્રદેશોમાં જ જઇ ચડતા હતા, અને પછી જે સંજોગો આવી પડે તેનો તટસ્થપણે અનુભવ કરતા હતા.

[illegible] અને [illegible] જે [illegible] હતાં, [illegible] નહીં [illegible] જ નહીં, પરંતુ [illegible] ન [illegible] તેવી રીતે [illegible]

[illegible]

[illegible]

ક્રૂર સ્વભાવના, અસંસ્કારી મનુષ્યોની વસ્તીવાળા પ્રદેશોમાં
યે એકથી વધારે વાર જઇને વિહાર કર્યો. એ વિહાર પ્ર-
સંગે જે મુશ્કેલીઓ પડી છે, તેનું વર્ણન શબ્દાતીત છે.
અને એ મુશ્કેલીઓ વખતે તેમણે જે આત્મિક સામર્થ્ય
દાખવ્યું છે, તે પણ તેવી જ રીતે કલ્પનાતીત છે.

ત્યાંના લોકો ભારે જડ સ્વભાવના, કડક મિજાજના,
અને નિર્દય હતા. સ્હેજસાજ વાતમાં મારફાડ કરતાં વાર
ન કરે. એ મહા તપસ્વી રાજકુમાર ગામ તરફ જતા હોય,
ત્યાં તો રસ્તામાંથી જ કાઢી મૂકવા માંડે. કદાચ ગામ પાસે
પહોંચે તો ગામમાં પેસવા જ ન દે. ગામમાં પ્રવેશ કર્યો,
તો પછી હાથમાં જે કંઇ હથીયાર કે લાકડી વિગેરે હોય
તેથી માર્યા વિના ન રહે. કુતરાઓ કરડાવે, કુતરાઓને
પાછળ સીસકારે, ને તે ઉઝરડા કરે. તેવે વખતે જરા પણ ભય,
કે અંગ સંકોચ વિના સમાન ભાવે બધું સહન કરે. બીજા
કોઇથી એ પ્રદેશોમાં લાકડી કે એવા સાધનો સિવાય જઈ
જ ન શકાય, એવા ભયંકર એ ઉગ્ર પ્રજાના શીકારી કુત-
રાઓ હતા. ત્યારે આમની પાસે તેવું સાધન તો કંઈ હતું
જ નહીં.

અરે ! એકાદ વખત ત્યાં તેમનું માંસ પણ કાપવામાં
આવ્યું હતું. કોઈ કોઈ વખતે હુમલો કરી ઉપર પડી જઇને
તેઓ યથેચ્છ માર મારતા હતા. રાડો પાડતા હતા. ધુળ

ઉતારતા ને મુકતી લીધી દેતા હતા. ઉતારતા હતા. ઉપર- [illegible] ચડાવતા હતા; અને આસન [illegible] [illegible] મનમાં આવે તો [illegible] પાણી [illegible] હતા.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

યોગ્યતા બરાબર સાબીત કરી આપી છે. અને આ વિકટ જીવનમાં કોઈ વખત જરા યે પાછી પાની કરી નથી.

જરા પણ થાક્યા વિના, કંટાળ્યા વિના, મનમાં દુઃખી થયા વિના, જરા પણ પસ્તાયા વિના, રસપૂર્વક, વેગપૂર્વક, સાવધાનીપૂર્વક, જેટલી રીતે પ્રયત્નશીલ રહી શકાય તેટલી રીતે પ્રયત્નશીલ રહીને પોતે સ્વીકારેલી ભગીરથ સાધનાને સિદ્ધ કરવા મથ્યા જ રહ્યા છે.

આધ્યાત્મિક સાધનાના સર્વ અંગો-જેવાં કે-તપ, ધ્યાન, બાહ્ય મુશ્કેલીઓ, એકાન્તવાસ, મૌન, પરિચયનો ત્યાગ, જ્ઞાનજાગૃતિ, સાવધાની, દયા, પ્રેમ, સત્ય વિગેરે વિગેરે નાના મોટા સાક્ષાત્ કે પરંપરાએ આધ્યાત્મિક સ્થિતિમાં મદદ કરનારા દરેક અંગોને-યથાસ્થાને યથાસમયે ઉચિત સ્થાન આપી આચારમાં પાળી બતાવી આધ્યાત્મિક જીવનનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રયોગ-ઉત્કૃષ્ટ નમુનો જગતને પૂરો પાડ્યા છે.

સામાયિકની પ્રતિજ્ઞા રૂપી આધ્યાત્મિક બીજને, ગમે તેવા જોખમમાં મુકીને પણ નિઃસંગતા રૂપી વાડથી બચાવી લીધું છે; અને ધ્યાન રૂપી પોષક ખોરાક આપીને સમતા રૂપી રસને ખૂબ પોષણ આપ્યું છે. એટલે આજે તેમનું આધ્યાત્મિક રૂપ ફાલીફૂલી અનેક શાખાપ્રશાખાથી વ્યાપ્ત થઈ ગયું છે. સમતા રસની એટલી બધી જમાવટ થઈ

છે કે જગતમાં કોઈ પણ વસ્તુ ઉપર પોતાને રાગ કે દ્વેષની જરા પણ વૃત્તિ રહી નથી. એ તેમણે અનેક વિકટ-મહાવિકટ અનુકૂળ તથા પ્રતિકૂળ સંજોગોમાં પસાર થઈ સાબીત કરી દીધું છે. અને એવું જ કોઈને કે સમતા (સમાન ભાવ) રહેવી અઘરું પણ તેટલું સામાયિક રૂપી રૂપ ધરે એવી ચાર્યું છે

ક્યાં જ્ઞાનીઓ, ક્યાં પુસ્તકો, ક્યાં સાધનાઓ, ક્યાં [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

વિલંબ છે. ખ્ડેનો ! અત્યારે સ્વામી કયાં બિરાજતા હશે ? લગભગ તમને ખબર હશે. જ્યાં હોય ત્યાં આ ક્ષણે જ અમને લઈ ચાલો. ”

“ આપનો આદેશ અમારે સર્વથા પ્રમાણ છે. પ્રભુજી જ્યાં હશે, તે સ્થાન લગભગ અમને અવગત છે. તેઓશ્રી હાલમાં આ માગધ મંડળને જ શોભાવે છે. બારમું ચાતુર્માસ ચંપાનગરીમાં કોઇ અગ્નિહોત્રિની શાળામાં રહી યોગ્ય પાત્ર સ્વાતિદત્ત બ્રાહ્મણને આત્મસ્વરૂપનું ભાન કરાવી ચાતુર્માસ પુરૂં થયે જૃંભક ગામ થઇ મેઢક ગામે ગયા હતા. મેઢક ગામેથી તેમણે પણમાની ગામ તરફ વિહાર કર્યો અને અમે આ તરફ આવ્યા. ઘણે ભાગે તેઓશ્રી આપણને ત્યાં જ મળશે. પધારિયે આ રસ્તે—”

*　　*　　*　　*　　*

૬

કૈલાસને શિખરે.

થઇ સ્થિર રહ્યા હશે. ”

“ જલ્દી ચાલો ત્યારે, આપણે શોધી કાઢીયે. ”

*　　　*　　　*　　　*　　　*

“ જુઓ, દૂર સામે. કોઇ ભવ્ય મુખાકૃતિ જણાય ! ”

“ હા, એ જ પૂર્વપરિચિત મુખાકૃતિ ! હવે તે તરફ જલ્દી ચાલો. ”

“ વાહ ! એ જ કદાવર-પ્રૌઢ કાયા ! ! આ બાળ-સૂર્ય સાથે સ્પર્ધા કરતી શરીરની એ જ સુવર્ણમય કાંતિ ! ! બન્ને બાહુ જાનુ સુધી લંબાવી, દૃષ્ટિ નાસિકાના અગ્ર ભાગ પર સ્થિર કરી ધ્યાનમાં લીન થઈ કેવા એ ઉભા છે ? જગતની સર્વ કુદરત્ કેમ જાણે તેમની જ તરફ ઝુકી રહી હોય ! કેમ જાણે—

[ગઝલ]

“ જીવન મ્હારૂં મહા કુદરત—
　　તણી મૂર્તિ ગણું હું હું.
રહી આધીન સદા, તેને—
　　પ્રતિક્ષણ સાચથી સેવું-૧ ”

એ મહત્ કર્તવ્યની સિદ્ધિની પરાકાષ્ઠાએ પહોંચ્યા હોય ! ! ”

“ સહસ્ર વંદન, ઓ ! જ્ઞાતવંશવિભૂષણમણિ ! ઓ ! સર્વોત્કૃષ્ટ મહાન્ વીર ! કોટિ કોટિ વંદન તમને; અને

તમારી આ મહા-વીરતાને. ”

" બસ રહો, આપણે અહીં જ સ્થિર રહો; ને સામેના ચિત્રાપટ પર બેસી જઈએ. ત્યાં બેઠાં બે રૂપનું નિહાળીએ-આજની દિનચર્યા, અને જે કંઈ તે બધું. સર્વથા તટસ્થ ભાવે જ બધું જોયા કરીએ "

" બરાબર છે, એ સંકેત બરાબર છે. "

• • • •

" અહો ! સૂર્યદેવ ક્યારના યે ઉદય પામી છે. [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

• • • •

[illegible]

" એ પેલો ગોવાળ દોડતો આવે. આ તરફ જ આવે છે. બળદો નહીં જુવે, તો બિચારો કેવો ગભરાશે ?"

" આપણે તો એ બધું તટસ્થ રહી જોયા જ કરવાનું છે."

*　　*　　*　　*　　*

" અરે ! પણ, મારા બળદ ગયા કયાં ? અહીં તો એકે ય નથી. કયાં ગયા હશે ? પેલી બાવળની કાંટીમાં ચરતા હશે ? લે, તપાસ કરૂં........ના, ત્યાં તો નથી. કોઈ લઈ ગયું હશે ? પેલી ટેકરી પાછળ નિચાણમાં ચરતા નહીં હોય ? તપાસ તો કરૂં........ના, રે ! ના. ત્યાંયે નથી. ત્યારે ગયા કયાં ? ત્યારે આને પૂછું. મેં એને ભળાવ્યા હતા. એ ભાળ આપશે.

ઓ ! દેવાર્ય મુનિ ! કયાં ગયા મારા બળદ ? બતાવો.

કેમ બોલતા નથી ? કયાં સંતાડ્યા ? લાવો મારા બળદ. લાવો છો કે નહીં ?

અરે ! પણ બોલો છો કે નહીં ? મેં તમને ભળાવ્યા છે. બોલો કોને આપ્યા ? બોલો. નહીંતર હવે જોયાજેવું કરીશ.

કેમ ? નથી બોલવું કે ? અરે ! નીચ સાધુડા !

જવાબ તો દે. એમ નહીં પણ નહીં, મારા બદલ [illegible]
કોને આપ્યા છે ?

અરે ! પણ આ તો કંઈ યે જવાબ દેતો નથ[illegible]

આહા ! શું તારા કાન–બાન બહેરા છે કે ! [illegible]
તો નથી ? અરે ! પણ કહું છું કે મારા બદ[illegible]
છે ? ક્યાંકને ?

કેમ જો નહીં બતાવે કે ? જોઉં તો હમારે [illegible]

• • • •

[illegible]

ઉતાવળો ઘરચે જાય છે. હાય ! શું કરશે ? ”

* * * * *

“હું........, તું નથી સાંભળતો ? તારા કાનનાં કાણાં નકામાં છે. ખરૂં ને ? મારી પેઠે બીજો કોઇ બિચારો વિશ્વાસથી આ રીતે છેતરાય નહીં. તેને બંધ કરી દેવા જ સારા છે. બસ. એ જ ઠીક છે.

હં........, બરાબરા પેસી ગયા. તોપણ જરા પત્થરથી ઠોકું. હં, બસ. હવે બરાબર પેસી ગયા. પણ લાવ જરા બહારના ડોંડા મોરી નાંખું. કોઇ પકડીને ખેંચી ન કાઢી શકે.

હં, હવે ઠીક થયું. બસ, નિકળે જ નહીં. મારા બાગ઼ દ ન બતાવ્યા; ચાખ્યું ફળ ?

જાઉં ઝટ, હું જ શોધી કાઢું. બસ, ગમે ત્યાંથી શોધી કાઢું. ”

* * *

“ અરે ! પેલો પાપી ઘેર કૃત્ય કરીને ચાલ્યો જાય. બસ, કેવો નિર્દય ! ! ”

“ બસ, શાંત રહો. આપણે તો તટસ્થતા જ રાખવાની છે. ”

“ હાય ! શું થશે ? આપણે કેવા નિર્ભાગ્યશેખર !

દુષ્કર્મના વિપાક કાળે એ બિચારાની શી દશા થશે ?

" ઉપેક્ષ્ય છે એ ક્ષુદ્ર બિચારો. પરંતુ બ્ડેન પ્રબુદ્ધ-પ્રજ્ઞે ! એ અજ્ઞ પામર પ્રાણી જ્યારે પોતાને ઉચિત વર્તન કરતો હતો, તે વખતે પ્રભુજીના મનોરાજ્યમાં-આંતર્ સ્થિતિમાં શી પરિસ્થિતિ ચાલી રહી હશે ? "

" બ્ડેન વિશુદ્ધબુદ્ધે ! એ અગમ્ય ભાવોનો યથાર્થ ખ્યાલ આપવો દુઃશક્ય તો છે જ. તો પણ કહું છું—જેમ સામે ભારોભાર વજન મુકવાથી જ વસ્તુનું વજન નક્કી કરી શકાય છે. તેમ ' આત્મિક પ્રગતિ કેટલી થઈ ? ' તેનો આંક કાઢવામાં આવા પ્રસંગો એમને ઘણા જ ઉપયોગી થઇ પડે છે. આ વેદના જેમ અતિ ભારેમાં ભારે છે, તેમ, જે શાંતિ આપણે જોઈ છે, તે ઉપરથી સમજી શકાય છે કે તેની ભારોભાર આત્મવિકાસનો ભંડાર પણ હવે તેમનો ભરપૂર ભરાયો છે.

સ્વાભાવિક ચાલુ રહેતા આંતરિક પ્રયત્નોથી જે વિકાસ થતો હોય છે, તેના કરતાં જ્યારે આવા પ્રસંગોની સાથે ભેટો કરવો પડે છે, ત્યારે સ્વાભાવિક રીતે જ વિકાસમાં વેગ આવે છે; અને એકદમ બળપૂર્વક કેટલાં યે આત્મવિકાસનાં પગથિયાં ચઢી જવાય છે. કેમકે સામે તેટલું જ બળ વાપરવું પડે છે. એટલે વાસ્તવિક રીતે આવા પ્રસંગો કેમ ભલે ઉત્સવના પ્રસંગો હોય, તેમ આવા બળ-

*　　*　　*　　*　　*

" મિત્ર સિદ્ધાર્થ ! માનો કે ન માનો. પરંતુ હું મારા વૈદ્યકના જ્ઞાનથી કહું છું કે–આ મહાત્માના શરીરને કંઈક ભારે અડચણ છે. "

" હંએ....! શું કહો છો? જે હોય તે જલ્દી શોધી કાઢો, મિત્ર ! "

" હું ક્યારનો એ જ તપાસું છું. પણ કાંઇ પત્તો જ લાગતો નથી. "

" બરાબર તપાસો. જે હશે, તે હમણાં જ જાણી શકશો. "

" અરે હા ! ! આ કાનમાં જ કંઈક છે. અરરર ! કોઈ મહા દુષ્ટે દર્ભ મૂળ ખોસી ઘાલ્યાં છે ! "

" અહાહા ! કેવા પાપી ?

ન ડર્યો રાજ દંડથી, ન ડર્યો નરક પાતથી.
ન ડંખ્યું મન પોતાનું, ન ડર્યો લોકાપવાદથી. ૧.

પરંતુ મિત્ર ! બીજું બધું છોડો ! માત્ર આ શલ્યો કાઢવાનો જ ઉપાય કરો. જેમ બને તેમ જલ્દી કરો. મારાથી એ જોયું જતું નથી. "

" કોઈથી યે શી રીતે જોયું જાય ? પરંતુ મિત્ર ! શી રીતે કરવું ? એ જ મને સૂઝતું નથી ! "

" કેમ ? શી અડચણ છે ? મારા સર્વસ્વને ભોગે બિલકુલ બેધડક થઈને આ કામ કરો. "

' હા, ફ્રેડેન ધદ્ધે ! મને પણ એમ જ લાગે છે. "

*   *   *

" મિત્ર સિદ્ધાર્થ ! મજુરો આવી પહોંચે એટલે તેલ-
કુંડીમાં બેસારી પ્રથમ મર્દન કરવું પડશે. "

" અરે ! આ બધા આવી પહોંચ્યા. "

" હાં, લાવો મોટી કુંડી. તેમાં જ્ઞળવીને પ્રભુજીને
સાડો. ને માંડો મર્દન કરવા. શરીરમાં લોહી છુટું થઇ
રવા માંડે, એટલે સળીયા કાઢતાં જરા યે વાર નહીં થાય.
કેમ ? બસ, મર્દન પુરૂં થયું ? "

" હા, જી ! "

" ઠીક. ચાલો ત્યારે. તમે બન્ને ઠીક બળવાન છો.
બન્ને જણ આ એકેક સાણુસી પકડો, અને બન્ને બાજુએ
ઉભા રહો. જુઓ, કાનમાં આ દર્ભમૂળ છે. તેને બરાબર
જોરથી દબાવીને બરાબર પકડો.

હં, બસ.

હવે હું સૂચના આપું કે તુરત બન્ને જોડી સાથે ખૂબ
જોરથી ખેંચજો પણ જો જો હો—ત્યાંસુધી ખીલા બહાર
નીકળી ન જાય ત્યાંસુધી ખેંચજો. જરા પણ જોર ઓછું
ન કરતા. "

" ઠીક, એમ જ કરીશું. "

" હાં. સંભાળજો. ખેંચો. ખેંચો. ખૂબ જોરથી ખેંચો.
જું ખેંચો. ખેંચો. બાઈ ! ખેંચો. "

"વાહ ! સિદ્ધાર્થ ! વાહ ! ! ધન્ય ! ખરક ! ધન્ય ! તમે પણ જન્મ સફળ કર્યો. સુમહોજ્વલ પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું."

"અહો ! મહદ્ આશ્ચર્ય તો જુઓ ! ખીલા ઠોકનાર ગોવાળ પર કદાચ ક્રોધ તો ન કર્યો, પણ વૈદ્ય ખરક પર પક્ષપાત પણ નહીં ! ખીલા નીકળ્યા તેની ખુશાલી નહીં ! કાઢ્યા તેની શાબાશી નહીં ! ધન્યવાદના બે શબ્દો યે નહીં ! પણ તેવી લાગણી યે બતાવી નહીં ! બસ, પાછા પોતાની કાર્યસિદ્ધિમાં જ !"

"ખરેખર, સમાન ભાવ—સમતા—હવે પરમકોટિએ પહોંચી ચુકે છે."

"બસ, આ જ ભાવ કેળવવામાં તેમણે આજ સુધીના સાડાબાર વર્ષ ગાળ્યા છે. હવે તો ખરેખર એ સ્થિતિ પરમકોટિએ પહોંચી ચુકી છે. ખરેખર આવી મહા સાધનાથી જ એ મહાવીર છે. મહાવીર વર્ધમાનકુમારના જીવનની આ જ વિશિષ્ટતા છે. આવી વિશિષ્ટતા કોઈયે સિદ્ધ કર્યાનું જોયું, જાણ્યું કે સાંભળ્યુ નથી."

"ખરેખર આજનો બનાવ ભારે અદ્ભુત !"

"ખરેખર અદ્ભુત છે. આવા ભયંકર અને કટોકટીના બનાવો બનવા એ તો કે બહુ જ સંભવિત છે. પરંતુ તેમાં બન્ને બાજુએ સામ્યાવસ્થા ટકાવી રાખવી એ જ ખરેખર અદ્ભુત છે."

સંગમ આદર્યો જાય છે એ વિગેરે અદ્‌ભુત અને દિલને હચમચાવે તેવી અનેક ઘટનાઓ શી રીતે કહી જાય ? ”

“ ખરેખર એ બધી ઘટનાઓ વિસ્તારથી રસપૂર્વક સાંભળવાનું મન થાય છે ”

“ જરૂર સાંભળવી જોઈએ. પરંતુ હવે તો આપણે પ્રભુજીની પાછળ ને પાછળ જવાનું છે. સ્વસ્થાને ગયા પછી કથા પ્રસંગે આ જ ઘટનાઓ સાંભળીશું, વારંવાર આવર્ત કરી કરીને સાંભળીશું. ને કૃતકૃત્ય થઈશું. ”

“ હાલ તો એ વિચાર જ ઠીક છે. ”

“ પરંતુ હું નિશ્ચયપૂર્વક કહું છું કે—

આ મહા પ્રતિજ્ઞાના પાલનમાં મહાન્ સિદ્ધિઓ સમાયેલી છે અને તે સર્વે આ મહાપુરુષે સિદ્ધ કરી છે. પરિણત-જ્ઞાનયોગ, કે અથવા ભક્તિયોગ : જે કહો તે સર્વ ભૂમિકાઓ જેમાં અંતર્ભૂત થઈ જાય તેવી સર્વોચ્ચ આધ્યાત્મિક-ભૂમિકાને શિખરે એ ચઢી ચૂક્યા છે ગમે તેવી મરણાન્ત-કસોટીઓમાંથી પસાર થઈને પણ છેવટે પોતાની સાધ્ય-સિદ્ધિ તેમણે સિદ્ધ કરી છે. અને એ “ સમતા ” નામની આધ્યાત્મિક ભૂમિકાને બરાબર પોતાના વર્તનથી સિદ્ધ કરનાર આ એક જ મહાત્મા છે. नान्यः कश्चिद्भवति न भविष्यति. ”

મુસાફરી કરી થાકી ગયેલું સૂર્યમંડળ આજે જાણે અહીં જ રાતવાસો રહેવા ઈચ્છતું હોય તેમ ધીમે ધીમે–અનિચ્છાએ અસ્તાચળ તરફ પ્રયાણ કરે છે !

પ્રસન્નમુખી દિશાઓ પ્રકાશ અને પ્રસન્નતા ઝીલી રહી છે, અને જગતમાં પાછા ફેંકી રહી છે !

સર્વત્ર–અંદર અને બહાર શાંતિ અને પ્રસન્નતા છવાઈ રહ્યા છે !

સૌના મુખમાંથી માંગળિક શબ્દો જ નીકળે છે. સૌ મંગળકાર્યને જ ઈચ્છે છે !

સૌના કાર્યમાં પ્રેમ ને પ્રેરણા ઉભરાઇ રહ્યા છે ! ”

“ શાથી ? ”

“ કોણ જાણે ? શાથી ? પરંતુ આ વખતે વસ્તુસ્થિતિ આ જાતની છે, એ ચોક્કસ. ”

“ બરાબર. પરંતુ, પેલા શ્યામાક ગૃહસ્થના ખેતરમાં કોણ બેઠું છે ? ”

“ ક્યાં ? ”

“ જુઓ, પેલા જુના ચૈત્યના ખંડેર પાસે શાલના ઝાડ નીચે કોઈ બેઠું છે. ”

“ચાલો આપણે નદીને કિનારે ફરતા ફરતા જઈએ.”

“ હા, ચાલો. જે હશે, તે જણાશે. ”

“ અરે ! પણ એ કોઇ બેઠું નથી. પરંતુ ઉત્કટિકા આસને ધ્યાનમાં લીન છે. ”

આખા યે વિશ્વમાં પ્રકાશનો એક અદ્‌ભૂત ચમકારો ક્ષણ વાર ચમકી ગયો!

> શાંત નામે રસરાજ આ ક્ષણે બની ધણી,
> રેલાવે શાંતિ વિશ્વમાં અપૂર્વતા ભરી ઘણી.
> હિંચે, હસે, રમે, કૂદે, રે! તત્ત્વ સૌ પ્રકૃતિનાં,
> તાલ દઈ, થૈ નાચતાં, રે! વિશ્વરંગ ભૂમિમાં.—૧
>
> આનન્દના રસે ઝીલે રે તત્ત્વ સૌ પ્રકૃતિનાં.
> અવનવા ધરીને સ્વાંગ, પૂરી સૂર ગીતનાં—
> ગાન ગાય શાશ્વતાં. રે! તત્ત્વ સૌ પ્રકૃતિનાં.
> ઘૂમે, મચાવે ધૂન ધૂમ ધૂમ વિશ્વમાં.—૨

"અહા! આ બધો શો ચમત્કાર?"

"પ્રભુજી અર્હત્ થયા. સર્વજ્ઞ થયા, તેનો આ બધો ચમત્કાર છે!"

"અરે! હા, એ તો પેલી મહા પ્રતિજ્ઞાનું અન્તિમ મહા પરિણામ!"

"હા. એ જ. સાડાબાર વર્ષ અને એક પખવાડીએ પરિણામ આવ્યું."

"ધન્ય દિવસ! ધન્ય ઘડી! ધન્ય પળ! આજનો આ પવિત્ર દિવસ હમેશાં જરૂર સ્મરણમાં રાખવો જ જોઈએ."

"આજે વૈશાખ શુદી ૧૦ મ છે. ચંદ્ર હસ્તોત્તરા નક્ષત્રમાં બિરાજે છે. અને દિવસનો ચતુર્થ પ્રહર પસાર થાય છે."

પ્રગટ પ્રકાશ અને તીર્થપ્રવર્તન

આવો ! આવો ! આજે મહાન્ ઉત્સવ છે !

જ્ઞાતવંશવિભૂષણમણિ શ્રી વર્ધમાનકુમાર આજે સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી, સિદ્ધ. બુદ્ધ, અર્હંન્ થયા છે. તેનો આજે ઉત્સવ છે.

જ્યારે જગત્‌માં કોઈ પણ જાતનો નાનો કે મોટો સામાન્ય પણ ઉત્સવ પ્રવર્તે છે, ત્યારે લોકો આનંદ અને હર્ષથી ઘેલા બને છે, સર્વ શુભ સામગ્રીઓ ત્યાં એકત્ર થાય છે, અને મારે પણ ત્યાં યથાયોગ્ય અનુકૂળ પરિસ્થિતિ રજુ કરવી પડે છે. તો પછી—

આ રાજકુમાર સ્વભાવે જ પ્રિયદર્શની હતા. જગત્‌માં મેળવી શકાય તે બધી ઉપભોગની સામગ્રી તેમને સંપ્રાપ્ત હતી. તેનો જીવન પર્યન્ત ઉપભોગ કરવાનો પણ તેમને હક્ક હતો. પરંતુ તે દરેકે-દરેક સામગ્રી તેણે જગત્‌માં જ રહેવા દીધી–સ્વહસ્તે જ મને પાછી સોંપી દીધી, અને વ્હાલામાં વ્હાલું-કોઈ પણ પ્રાણીને વ્હાલામાં વ્હાલું-શરીર પણ મારે ખોળે જ મૂકી દીધું.

માત્ર અંદર રહેલા મહાચૈતન્યના ભંડારરૂપ આત્માને સ્વાભાવિક વિકાસની પરમ કોટિએ પહોંચાડવાને તેમણે મહા ભગીરથ પુરુષાર્થ ઉપાડ્યો. ખરેખર, મારા એ મહાન તત્ત્વના વિકાસનો પ્રયોગ ઉપાડી લઈ, તેમણે મારા ઉપર તેમ જ જગત્ ઉપર મહાન ઉપકાર કર્યો છે.

અને વિશેષમાં, તમે જાણીને ખુશી થશો, તમને

દિલમાં પ્રમોદ જાગ્રત્ થયો હોય; તો, એ મહાન્ ઉપદેશ પધારે–આ ભૂમિને પાવન કરે, તે પહેલાં જ તમારૂં કર્તવ્ય બજાવવાને તત્પર થઇ જાઓ. અને તમારા મુખ્ય મુખ્ય કાર્યાલયો દ્વારા સર્વ સામગ્રી પુરી પાડો:—

તમારા સંદેશવાહક સૂક્ષ્મ તત્ત્વો દ્વારા જગતભરમાં વિજળીને વેગે આ મંગળ સમાચાર પહોંચાડી દો: ત્રિલોકમાં સર્વ સ્થળે ચળવળ પ્રસરાવી દો: ભાવિતાત્માઓના દિલમાં હર્ષોલ્લાસ ઉત્પન્ન કરો: જગતભરના સત્ત્વોને આ તરફ આવવા પ્રેરો, અને તેઓના માર્ગ કલ્યાણમય બનાવો: તથા એ મહા સાત્ત્વિકશિરોમણિના યે માર્ગમાં તેઓ જ્યાં જ્યાં વિચરે ત્યાં ત્યાં આજુબાજુ અને સર્વત્ર ઉપદ્રવ કંટકો દૂર કરી અનુકૂળતાનું વાતાવરણ ફેલાવ્યા કરો: વિશેષમાં પેલા મહાસેન વનમાં યજ્ઞવાટકોની બાજુમાં જ થોડે દૂર વ્યાખ્યાનપીઠ અને બીજી બધી સર્વ સામગ્રીઓ સાથે ધર્મોપદેશ માટે એક મહાન્ મંડપ [સમવસરણ] રચી કાઢો.

આવા મહાન્ ધર્મોપદેશને લાયક, તેમના મહાન ધર્મોપદેશને લાયક, જગતભરમાંથી ઉતરી પડતા તેવા જ શ્રોતાઓને લાયક, અને જગતભરમાં ધર્મોપદેશનો સંદેશો પહોંચાડવાને સમર્થ એવો સર્વ જગત્માટે, સર્વ જંતુહિતકર એ મંડપ રચ્યો. અને તે કેવો ? સર્વ શ્રેષ્ઠ, સર્વથી ભવ્ય અને સુંદર, તથા સર્વોત્કૃષ્ટ, એવો એ મંડપ રચ્યો.

ળો અને સર્વ શુભનિમિત્તો ! હમણાં તમારે અહીં હાજરી આપવાની છે ! જગત્‌માં જુદે જુદે સ્થળે કાર્ય તી રહેલા પ્રકૃતિ માતાનાં બીજાં પણ સર્વ શુભ તત્ત્વો ! મારા અધિકારનું બધું કાર્ય તમારે હમણાં અહીં જ બજાવવાનું છે !

'જગદુદ્ધારનું કાર્ય છે, જગત્‌ની આબરૂનો સવાલ છે. ટે કોઇએ કશી કચાશ રાખવાની જ નથી.' એમ શ્રી પ્રકૃતિ તાનો આદેશ છે. અને સાથે સાથે એવો પણ આદેશ છે —' એ મહાનુભાવ પુરુષની, તેમના કાર્યની અને તેમની થે સંબંધ ધરાવતી કોઈ પણ વસ્તુની સર્વ દ્રવ્ય, સર્વ ત્ર, સર્વ કાળ અને સર્વ ભાવમાં સેવા કરવી. કારણ કે જ જગતના શાશ્વત્ કલ્યાણનો માર્ગ છે.'

સર્વત્ર શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ: ”

* * * * *

" ॐ इन्द्राय स्वाहा ! ॐ वास्तोष्पतये स्वाहा ! ॐ ब्रह्मणे स्वा—"

" અહો ! ગુરુજી ! ગુરુજી ! આ શું ચાલી રહ્યું છે ? આપ જરા દષ્ટિપ્રદાન તો કીજીએ, જી ! "

" કેમ ? શું છે ? બટુકો ! "

' જી ! આપણા યજ્ઞવાટકની પાસે જ આ ધમાલ ! મહા મોટો કોઇ કાર્ય સમારંભ ચાલી રહ્યો છે ! દેવો, દાનવો, યક્ષો, ગાંધર્વો, ભૂતો, પિશાચો, કિન્નરો, વિદ્યાધરો, આર્ય-અનાર્ય સર્વ જાતિના માનવો, સિંહ, હાથી, ગાય,

. છતાં કદાચ જો મારા સંશયોના સમાધાનો આપશે, અભૂતપૂર્વ સર્વજ્ઞ સાથે મેળાપ થશે.

ઠીક છે, બન્ને રીતે ફાયદો છે. બસ, અવિલંબે જ ’ું જોઇએ. ”

* * * * *

“ બંધુ અગ્નિભૂતે ! ”

“ શો આદેશ છે ? આર્ય ! ”

“ વત્સ ! એ જાલિકની ચકાસણી માટે મારે આ ળે જ જવું જોઇએ, અને જાઉં છું ”

“ આપનો આદેશ શિર ચડાવનાર હું હાજર છતાં આપ જાતે શા માટે આ આયાસ સેવો છો ? પૂજ્ય ! ”

“ વત્સ ! આ કોઈ મહા માયાવી જણાય છે. એમાં ામારૂં કામ નહીં. હું જાતે જ જાઉં છું. તમે યજ્ઞ કાર્ય થરૂ રાખો, અને સાવધાન રહો. ”

"शिवास्ते पन्थानः सन्तु ! शिवमस्तु ! भद्रमस्तु !" મુખ્ય દશે ય આચાર્યોએ એકી સાથે આશીર્વચનોનો નિર્ઘોષ કર્યો.

" विजयस्वो, विजयस्वो श्री पूज्यमिश्रा विजयस्वाम् " વિજયઘોષણા કરી વિદ્યાર્થીઓએ એકી સાથે ગગન ગજાવી મૂક્યું. અને પોતાના પાંચસો શિષ્યોના સંઘ સાથે આચાર્ય પદની સર્વ વિભૂષણ સામગ્રી સજ્જ થઈ ગૌતમ ગોત્રીયમહાબ્રાહ્મણઇંદ્રભૂતિઆચાર્યવર્યે ચાલવા માંડ્યું.

* * * * *

ધાર્થીઓના મંડળ સાથે આ કોણ મહાબ્રાહ્મણ ચાલ્યા આવે છે? '

" હશે કોઈ. પુષ્કળ જનસમુદાય ચાલ્યો આવે છે. પરંતુ સાંભળો, પ્રભુજી કંઈક બોલે છે. "

" नमो तित्थस्स. "

" અહો ! મસ્તક નમાવી નમસ્કાર પણ કર્યો. '

" જુઓ. જુઓ ! પાદપીઠ પર ચરણકમળ સ્થાપીને સિંહાસન પર એ જગન્નાથ બેઠા. "

" અહા ! ચારે તરફ વિસ્તરી રહેલા આ મનોહર ભવ્ય સૌન્દર્યનું આબેહૂબ વર્ણન કોઇ કવિજનની કલ્પના કરી શકે ખરૂં ? અને કોઇ ચિત્રકાર જગતમાં જન્મ્યો હશે ? કે જે આ ચિત્ર બરાબર રેખાંકિત કરી શકે ? "

* * * * *

" આ....હ ! ફટાટોપ તો ભારે જબ્બર છે ! "

" આવો, આવો. ગૌતમ ઇન્દ્રભૂતિ ! આવો. "

" અરે ! પણ આ વિપ્રવર ઢીલા કેમ પડી ગયા ? "

' દેવાનુપ્રિય ગૌતમ ઇંદ્રભૂતિ ! શા વિચારમાં છો ?

હે મહાપ્રાજ્ઞ ! વેદચથી. ઉપનિષદ, દર્શનશાસ્ત્ર, પુરાણ, કલ્પ, છંદઃ, જ્યોતિષ, વ્યાકરણ, નિરુક્ત વિગેરે વૈદિક યુગના અને બીજા શાસ્ત્રીય સાહિત્યના ખરેખર તમે પારગામી છો.

તેનુ શ્રવણ, મનન, ચિન્તન અને ઉંડું નિદિધ્યાસન

"विज्ञानघन एवैतेभ्यो भूतेभ्यः समुत्थाय तान्येवानु-विनश्यति न प्रेत्यसंज्ञास्ति, इति।" [વિજ્ઞાનઘન આત્મા પંચ-ભૂતોમાં ઉત્પન્ન થઇ, તેમાં જ વિલય પામે છે. મરણ પછી તેની સંજ્ઞા કાયમ નથી. અર્થાત્ પુનર્જન્મ નથી.]

"अग्निहोत्रं जुहुयात् स्वर्गकामः।" [સ્વર્ગના ઇચ્છુએ અગ્નિહોત્ર હોમ કરવો જોઇએ.]

પહેલા વાકય ઉપરથી તમને એમ સમજાયું છે કે, પુનર્જન્મ નથી. અને બીજા વાકય ઉપરથી એમ સમજાયું છે કે, પુનર્જન્મ છે. આ જ તમારા સંશયનું બીજ છે."

"હા પ્રભો!"

"પ્રથમ વાકયમાંના **વિજ્ઞાનઘન** શબ્દનો અર્થ આત્મા ન કરતાં, કોઇ પણ વસ્તુનું જ્ઞાન કરતી વખતે પ્રવર્તતો 'ઉપયોગ-જ્ઞાનની પ્રવૃત્તિ કે જ્ઞાનનો વ્યાપાર' એવો કરવો.

એક જ્ઞાન વ્યાપાર ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે પૂર્વનો જ્ઞાનવ્યાપાર નાશ પામે છે. વળી બીજો જ્ઞાનવ્યાપાર ઉત્પન્ન થાય એટલે પ્રથમનો જ્ઞાનવ્યાપાર નાશ પામે છે, એટલું જ નહિ પણ તે જ્ઞાનવ્યાપારનું પૂર્વનું નામ પણ કાયમ રહેતું નથી. દાખલા તરીકે—

કોઈ શ્રીમાન ગૃહસ્થ સુંદર ઘોડાઓ જોડાવી શીઘ્રગામી વાહનમાં બેસીને રસ્તે જતા હોય, ત્યારે તેમની દૃષ્ટિ એક પછી એક, એમ અનેક પદાર્થો પર પડે છે. તે વખતે

" નમોઽસ્તુ—

ભગવન્ અર્હન્ ! આદિકર !
હે સ્વયંસંબુદ્ધ ! ને તીર્થંકર !
હે પુરુષોત્તમ ! પુરુષસિંહ ! અને પુરુષ-વર પુંડરીક !
તમે ખરેખર પુરુષ-વરગંધહસ્તિ છો.
હે લોકોત્તમ !
તમે લોકનાથ છો, તેથી
લોક હિતકર છો;
તમે લોકપ્રદીપ છો, તેથી
લોકપ્રદ્યોતકર છો.
તમે જગત્‌ને નિર્ભય કરો છો,
કેમકે—
તમે જ જગતને જ્ઞાનચક્ષુ અર્પો છો.
અને સાથે સાથે
સત્ય માર્ગ બતાવીને
અશરણ જગતને શરણે લો છો.
એટલું જ નહીં, પરંતુ—
શુદ્ધ બોધ અને શુદ્ધ ધર્મ જગતને દાન કરો છો.
તેથી જ તમે
ખરેખરા ધર્મોપદેશક અને ધર્મનાયક છો, ને
માર્ગભ્રષ્ટોને સારથિ થઈ ધર્મમાર્ગમાં દોરો છો,
કેમ કે, તમે

પ્રગટ પ્રકાશ અને તીર્થપ્રવર્તન

*   *   *   *   *

" હે ભવ્ય જીવો !

તમે સામાયિક કરો :

સામાયિક કરો :

સર્વ સાવદ્યયોગની વિરતિ કરો:

જો તમે કલ્યાણ ઇચ્છતા હો !

જો તમે નિર્વાણ વાંછતા હો !

સર્વ શ્રેષ્ઠ કર્તવ્યોમાંનું પરમ પ્રધાન કર્તવ્ય છે, એ.

પૂર્વના સંખ્યાતીત મહાપુરુષોએ આચર્યું છે, એ.

ત્રિલોકમાં સારભૂત સર્વ અનુષ્ઠાનોમય અનુષ્ઠાન છે, એ.

એમ હું સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી થઇને પ્રતિપાદન કરૂં છું.

જગતભરના સર્વ જંતુઓના હિતને માટે પ્રતિપાદન કરૂં છું.

મેં અનુસર્યું છે, તેનું પરિણામ પ્રાપ્ત કર્યું છે;

તેથી પ્રતિપાદન કરૂં છું

તીર્થંકર તરીકેનું મારૂં કર્તવ્ય સમજીને, હું પ્રતિપાદન કરૂં છું.

આ પરમ ધર્મ છે, પરમ યજ્ઞ છે,

નિવૃત્તિમય આધ્યાત્મિક જીવનનું કેન્દ્ર છે.

જ્ઞાનીઓના જ્ઞાનનું, ધ્યાનીઓના ધ્યાનનું, અને

તપસ્વીઓના તપનું એ કેન્દ્ર છે

નિર્દોષ નિર્વિકારી અને સુખસાધક એવું એ

આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિનું પરમ વિશુદ્ધતર ઔષધ છે;

સર્વ પ્રાણીઓના કલ્યાણની વિશ્વપ્રેમી ભાવના રૂપી
તેની ગાઢ છાયામાં હમ્મેશાં આશ્રય લઇ શકે છે.
તેમાંથી નિરંતર ટપકતો ઉપદેશ રૂપી અમૃતરસ,
પ્રાણીઓને ગભરાવી નાંખનારા સર્વવ્યાપી
કામ-ક્રોધાદિક મહાવિષોના પ્રચારો અટકાવે છે.
તમે સર્વ જાણો છો, અને અનુભવો છો, કે—
જગતમાં કોઇને સુખ નથી,
સર્વત્ર જાણે દુઃખ જ વ્યાપી રહ્યું છે:
રોગ: શોક: જન્મ: જરા: ક્લેશ: આસક્તિ: ભૂખ: તરસ:
સંયોગ: વિયોગ: અને આખરે મરણ: એટલે
કાળના વિકરાળ જડબામાં અશરણ પ્રાણીને હતાશ
થઇ પ્રવેશ કરવો પડે છે:

કેમ જાણે બધા જીવાત્માઓ પિંજરમાં પુરાયા હોય,
કેમ જાણે જાળમાં સપડાયા હોય, અને
એવી અનેક યાતનાઓ એકલા અશરણ ભાવે અનુભવતા હોય છે:
એ બધું તમે જાણો છો, અને અનુભવો છો;
એ જાળની, એ પિંજરની મોહક ખુબી તો એવી છે, કે—
તેમાં રહ્યા રહ્યા જીવાત્માઓ સુખ માને છે, આનંદ માને છે.
કદાચ કોઇ દુઃખ તરીકે સમજાવે તો તેને
હસી કાઢનારા યે પડ્યા છે
હું આશીપૂર્વક કહું છું, હું ભાર મૂકીને કહું છું કે—
એ જાળને તોડી નાંખવાને, એ પિંજરને છિન્નભિન્ન કરવાને

તેને તે જાતનો તે લાભ તેનાથી પ્રાપ્ત થશે.
તમારી સર્વ શુભ પ્રવૃત્તિઓનું તેને કેન્દ્ર બનાવો.
તમારા સર્વ જીવનનું તેને કેન્દ્ર બનાવો.
કારણ કે
તે મંગળમય છે, સિદ્ધિપ્રદ છે.

આ મહત સત્ય—
પરિપૂર્ણ, અનુત્તર અને સંશુદ્ધ છે.

આ જ—
સિદ્ધિનો માર્ગ છે, મુક્તિનો માર્ગ છે, નિર્વાણનો માર્ગ છે,
અને એકંદર સર્વ દુઃખોના નાશનો પરમ ઉપાય છે.

તેને સેવનારા—
સિદ્ધ થાય છે, બુદ્ધ થાય છે, મુક્ત થાય છે,
પરિ નિર્વાણ પામે છે. અને એકંદર
સર્વ દુઃખોનો અંત કરે છે.

જે—
તેના પર શ્રદ્ધા રાખશે,
તેને પ્રાપ્ત કરશે એટલે બુદ્ધિગમ્ય કરશે, અને
તેના પર રુચિ જાગ્રત કરશે;
તેમ કરીને

જે—
તેનો સ્પર્શ એટલે સ્વીકાર કરશે,
તેનું ધીમે ધીમે પાલન કરશે, અને

અમને તેના પર શ્રદ્ધા જાગ્રત થઈ છે.
અમને તે બુદ્ધિગમ્ય થઈ ચૂક્યું છે.
અમને તેના પર સંપૂર્ણ રુચિ ઉત્પન્ન થઈ છે.
અમને તેનો સ્પર્શ કરવાની ઈચ્છા થઈ છે.
અમને તેનું પાલન કરવાની ઈચ્છા થઇ છે.
અમને તેનું અનુપાલન કરવાની સંપૂર્ણ ઇચ્છા થઇ છે."

"—તો, એક ક્ષણ વારનો પણ વિલંબ ન કરો, ન કરો."
" 'તથા' ભદન્ત ! 'તથા' ભદન્ત ! 'તથા' ભદન્ત !"

* * *

" હે મહાસાત્ત્વિકશિરોમણિઓ ! મને શ્રી દેવરાજની પરમ આજ્ઞા છે, જેથી કરીને હું વૈશ્રવણ નામનો તેમનો કોષાધ્યક્ષ આપ સર્વેને શ્રમણલિંગની સર્વ સામગ્રી પુરી પાડવા ઇચ્છું છું."

" ઇન્દ્રભૂતિ વિગેરે હે ! વિપ્રવરો ! અને આર્યે ! ચંદને ! તમારે કરણીય છે, એ.

" 'તથા' ભદન્ત !"

" ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઇ [ચૈત્યવૃક્ષ, તીર્થંકર અને શાશ્વત તેમ જ વર્તમાન] તીર્થને વંદન કરો, અને હવે પછી શરૂ થનારા તમારી મહા સાધના અને ઉત્કૃષ્ટ જીવનપ્રયોગની શરૂઆતમાં મહામંગળ રૂપ શાશ્વત પરમેષ્ઠિ મહામંત્રની ભાવ આરાધના કરો."

करन्तं पि अन्नं न समणुजाणामि;].
तस्स-भन्ते ! पडिक्कमामि,
—निन्दामि,
—गरिहामि.
अप्पाणं वोसिरामि. "

" અહો ! સ્વયંબુદ્ધ ભગવંતે પણ મહાભિનિષ્ક્રમણ વખતે આ જ મહાસૂત્ર પાઠ સ્વયં ઉચ્ચાર્યો હતો. "

" હા. પરંતુ ભંતે ! શબ્દો શિવાય. "

* * *

" અહો ! ભગવન્ ! ત્રિકાળદર્શી નાથ !

આ સર્વ મહાનુભાવો અને મહાનુભાવાઓ આ મહા પ્રતિજ્ઞા લઇ જે રીતે નિકળી પડે છે, તે જોઈ અમારૂં અંતઃકરણ આશ્ચર્ય સાગરમાં ડુબી જાય છે. અમે પણ આપના પવિત્ર દર્શનથી કૃતાર્થ તો થયા જ છીએ; પરંતુ ભગવન ! અમારો કાંઈ તરણોપાય ? "

" તમે પણ સામાયિક કરો. સામાયિક કરો. "

"હે નાથ ! અમને તેના પર શ્રદ્ધા જાગ્રત્ થઈ છે. અમે તેને બુદ્ધિગમ્ય કરી લીધું છે. યાવત્ અમને તેનું અનુપાલન કરવાનું યે મન થઈ આવે છે પરંતુ, અમારૂં શું ગજું ? કારણ કે-ધન-ધાન્ય, કુટુંબ-પરિવાર અને જુદા જુદા

પાંગ તીર્થ તરફ અનન્ય રુચિ–પ્રીતિ ધારણ કરી, એટલે કે–મિથ્યા ખ્યાલો રૂપ સાવદ્ય અંશનું પ્રત્યાખ્યાન કરી, **અર્થાત્ શ્રાદ્ધ થઈ સમ્યક્ત્વ સામાયિક ધર્મ**ની આરાધના કરો. કેમકે–એટલેથી પણ છેવટે તીર્થમાં તમારૂં સ્થાન રહેશે જ રહેશે. જેથી કરી ઉત્તરોત્તર મહાસામાયિક ધર્મની યોગ્યતા અને સામગ્રી પ્રાપ્ત કરી પરંપરાએ નિર્વાણ જલ્દી પ્રાપ્ત કરી શકશો.

તેમ પણ જેનાથી ન બની શકે, તેણે તીર્થ બહાર રહ્યા રહ્યા તીર્થાભિમુખ ચિત્તવૃત્તિ રાખી પૂર્વસેવાદિક કુશળ કર્મ એવી રીતે કરવાં કે જેથી કરી માર્ગગામી–માર્ગાનુસારી બની સમ્યક્ત્વ સામાયિકાદિકની યોગ્યતા અને સામગ્રી પ્રાપ્ત કરી પરંપરાએ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકાય. ’

“ ભગવન્ ! જરૂર અમે એમાંની તો કોઈ પણ રીતે સામાયિક ધર્મ આરાધી શકીશું જ. ”

“ –તો, તમે જુદી જુદી રીતે દેશ આરાધકો છતાં એકી સાથે યથાવિધિ તીર્થને વંદન કરો, પરમેષ્ઠિ મહામંગળનું સ્મરણ કરો, અને સામાયિકદંડક મહાસૂત્રનો ઉચ્ચાર કરી યથાયોગ્ય પ્રતિજ્ઞા કરો. ”

“ મહાન અનુગ્રહ, પ્રભો !

१. नमो अरिहन्ताणं, नमो सिद्धाणं, नमो आयरियाणं, नमो उवज्झायाणं, नमो लोए सव्वसाहूणं.

" હે ભિક્ષુઓ વા ભિક્ષુણીઓ વા !

હવેથી તમારે તમારા જીવન પર્યંત પ્રત્યેક ક્ષણે—

[૧] એકાગ્ર થઇ સામાયિક ધર્મમાં પ્રગતિ કરવાની છે. તથા

[૨] સર્વ સાવદ્યયોગોના પ્રત્યાખ્યાન રૂપ પંચમહાવ્રતાદિકની પ્રતિજ્ઞા કરી છે, તેથી એ સાવદ્યયોગો તમને ક્યાંય ભૂલાવો ન ખવડાવે, તે ફાવી ન જાય, માટે તેથી પૂરે-પૂરા સાવચેત રહેવાનું છે.

[૩] આ સાધનાના અંતિમ આદર્શભૂત તીર્થંકરોના હૃદયથી સ્મરણ, સ્તવન અને કીર્તન તમારી આ વિકટ સાધનામાં અવલંબન માટે નિરંતર કરજો. અને

[૪] નિઃસ્પૃહ તથા નિરંતર કલ્યાણૈકતત્પર એવા સદ્ગુરુઓની હાર્દિક પ્રતિપત્તિથી હાર્દિક સહાનુભૂતિ મેળવ્યા વિના આ સામાયિક ધર્મની આરાધના લગભગ અશક્ય જ છે. એટલે જ તેઓના અંતઃકરણ જીતી લેવા ઉપર જ તમારી સર્વ સફળતાનો આધાર છે.

[૫] આ રીતે સાવધાન રહેવા છતાં, જે ક્ષણે તમારા જીવનમાં સ્થૂલ કે સૂક્ષ્મ, માનસિક, વાચિક કે કાયિક સાવદ્યયોગ પ્રવેશ કરી દે, તે વખતે જરા પણ ન ગભરાતાં, તીર્થંકરોનું હૃદયથી સ્મરણ-સ્તવન કરી સદ્ગુરુઓની સમક્ષ બનતા સુધી બ્હારનાં તદ્દન નિખાલસ ભાવે આલોચન, પ્રતિક્રમણ, નિંદા અને ગર્હા કરી શુદ્ધ થજો. હવે પછીના કાળ અને જીવાત્માઓને ધ્યા-

હંમેશ, તથા પાક્ષિક, ચાતુર્માસિક અને સાંવત્સરિક પર્વના દિવસની સાંજે, તો—જ્યાં જે પરિસ્થિતિમાં હો, ત્યાં આ છ કર્તવ્યોનું અવશ્ય જાહેર આરાધન કરવાને સ્પષ્ટ ભલામણ કરવામાં આવે છે. આ જાહેર પ્રવૃત્તિથી સંયમ માર્ગની સર્વ મુશ્કેલીઓ દૂર કરવાનું ઉત્તરોત્તર વિશેષ બળ તમે પ્રાપ્ત કરી શકશો.

શ્રમણોપાસકો અને શ્રમણોપાસિકાઓ ! તમને પણ અલગ એ જ રીતે ષડાવશ્યકની જાહેર આરાધનાનો આદેશ છે. ”

* * * * *

“ જ્યાં સુધી ષડાવશ્યકમય સામાયિક ધર્મની આરાધના કરનાર એક પણ તીર્થાનુસારી વ્યક્તિ વિદ્યમાન હશે, ત્યાં સુધી સામાયિક ધર્મ, આર્હત પ્રવચન, આર્હત્ તીર્થ અવિચ્છિન્ન પરંપરા એ શાશ્વત્ છે.

તમારામાંના ઘણા શ્રીસંપન્ન કુળોમાં ઉત્પન્ન થયેલા રાજપુત્રો, શેઠી, સામંતો અને શ્રુતસંપન્ન વંશના સંતાનો છે, તથા મહારાજ રમણીઓ કે રાજપુત્રીઓ પણ છે. તમે આ સાહ્ય છોડી સામાયિક ધર્મના આરાધન માટે શ્રામણ્યનો જે ભાર વહન કર્યો છે, તે સાબિત કરે છે કે તમારા આત્માઓ ઉચ્ચ કક્ષાના છે.

આ શ્રામણ્યની સાધના, સામાયિક ધર્મની સંપૂર્ણ સાધના તમને સિદ્ધ કરી આપશે, એટલે પછી તેનું સાધ્ય

" પરંતુ ગૌતમ ! સત્ ત્રયાત્મક છે. સાંભળો—

उपन्नेइ वा, विगमेइ वा, धुवेइ वा.

અર્થાત્-સત્ ઉત્પન્નાત્મક છે, નાશાત્મક છે, અને ધ્રુવાત્મક છે. આ આર્હતી મુદ્રા છે, આમ્નાય છે. "

" અહો ! સર્વે એકાગ્ર થઇ કેવા ધ્યાનમાં લીન થઇ ગયા છે ? "

" **नमो अरिहन्ताणं.** "

*   *   *   *   *

" દેવાનુપ્રિય ! ગૌતમ દિ શ્રમણપ્રવરો !

સદાકાળ પ્રવાહિત એવા જે તીર્થમાં અનંત તીર્થંકરો થઇ ગયા છે અને થશેઃ જે તીર્થની સેવાથી જ તીર્થંકરો પણ તીર્થંકરપણું પ્રાપ્ત કરી શક્યા છે અને કરશે, જે તીર્થના પ્રભાવથી અનંત જીવાત્માઓ સિદ્ધિ પામ્યા છે અને પામશે. ભર સમવસરણમાં તીર્થંકરો પણ જેને નમે છે અને નમશે.

આ ભરતક્ષેત્રમાં ચાલુ અવસર્પિણી કાળમાં પ્રથમ તીર્થપતિ ભગવાન ઋષભનાથ આદિ દેવે. એવા તીર્થ પ્રવર્તનની શરૂઆત જે રીતે કરી છે, તે રીતે આ ભરતક્ષેત્રમાં ચાલુ અવસર્પિણી કાળમાં આ ચોવીશમી વાર તીર્થ પ્રવર્તન થાય છે.

તીર્થ પ્રતિ કૃતજ્ઞ એવા અગારી તથા અણગારી સમ્યગ્દર્શની પુરુષો અને સ્ત્રીઓ તીર્થના સભ્યો છે, કે જેઓનું સર્વસ્વ જરૂરીયાત પ્રમાણે તીર્થનું જ છે.

" વાહ ! ગુણરાશિ એવા એ વિનય અને નમ્રતાની મૂર્તિઓ જ છે તો ! ! "

" જુઓ, પ્રભુજીએ થાળમાંથી ચૂર્ણની મુષ્ટિ ભરી. તથા ચારે તરફ સર્વ પરિષદોમાં એ ચૂર્ણ બહેંચવામાં આવે છે. પરંતુ વાહ ! શાંતિ કેટલી બધી છે ? વાહ ! અતિશય ! વાહ !"

" ગૌતમાદિ હે સર્વ મુનિઓ !

તમને સર્વને અનુક્રમે આચાર્ય પદથી વિભૂષિત કરી પોતપોતાના ગણની સર્વ આંતર્ વ્યવસ્થા ગોઠવી લેવાની સર્વ સત્તા સાથે ગણોના સ્વામી એવા ગણધર પદથી વિભૂષિત કરવામાં આવે છે. "

" અહો ! પ્રભુજીએ સર્વના મસ્તક પર ત્રણ વાર વાસ ચૂર્ણનો પ્રક્ષેપ કર્યો, એટલે સર્વ પરિષદોમાંથી યે ચારે તરફથી સમ્મતિસૂચક વાસ ચૂર્ણનો વરસાદ વર્ષી રહ્યો છે."

" હે ગૌતમ ઇન્દ્રભૂતિ !

અતિશય (લબ્ધિ) સંપન્ન એવા તમને દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાયથી સમગ્ર તીર્થની સંપૂર્ણ અનુજ્ઞા છે. અને યશસ્વી તથા દીર્ઘાયુષી **સુધર્મા** નામના પાંચમા ગણધરને સમગ્ર તીર્થના મહાન્ ગણનાયક પદની અનુજ્ઞા છે. તથા **વસુમતી** આર્યા **ચંદનબાળાને** સર્વ શ્રમણી વર્ગની પ્રધાન પ્રવર્તિની નિમવામાં આવે છે. "

" પ્રભુજીએ અનુક્રમે ત્રણવાર વાસક્ષેપ કર્યો કે જુઓ તો-ચારે તરફથી પરિષદોમાંથી યે અધાન્ત વૃષ્ટિ ચાલ્યા

પ્રગટ પ્રકાશ અને તીર્થપ્રવર્તન

સાંભળો-પ્રભુજીના યશનો પ્રતિસ્પર્ધી દુંદુભિ વિગેરે વાદ્યોનો શ્રુતિમનોહર મધુર પ્રઘોષ "ભોલો ! લોકો કલ્યાણને ઇચ્છતા હો, તો આ મહાપુરુષને ભજો.' એમ સમાચાર આપવા દિગન્તોમાં સર્વત્ર વ્યાપી રહેવા લાગ્યો છે.

કેમકે-પ્રથમ પૌરુષી પૂર્ણ થયે, ગણધરદેશનાની બીજી પૌરુષીનો સમય થયેલો જાણી, પ્રભુજી હવે સમવસરણના બીજા કિલ્લાના ઇશાન ખુણામાં રચેલા દેવચ્છંદમાં પધારે છે.' ઉભા થઈ સર્વ પાર્ષદો—

" જય ! જય ! જિનવર ! જય !
જય ! જય ! જિનવર ! જય !

રાગ ભૈરવ.

[જાગ મુજ વ્હાલા બાલ ! પંખી વન બોલે]

આનન્દ-કન્દ ! જિન-ચંદ ! હિંદ આજ ખીલે.
ગ્રસે નહીં કંઇ દિશા, ગઈ જતે તમો-નિશા.
રૂપ વાણી—ચંદ્રિકાના તેજ વિશ્વ ઝીલે. આનન્દ૦ ૧
સંત જનોના માનસિક- રાજહંસ !-માલિક !
અલખ શાન્તિ સે હાસિક, જગ ખૂબ ખીલે. આનન્દ૦ ૨
રોમાંચ ધારા દેહમાં, અનુભવે અણુ પ્રદેશમા
સંસાર દિલ—તેજના, નાથ ! આજ દીસે. આનન્દ૦ ૩
ખાંપના વિધાયક ! માર્ગમાં સહાયક !
તત્ત્વના પ્રદાયક ! વિશ્વ-પ્રેમ ખીલે. આનન્દ૦ ૪
તું જ એક ગુણ-પાત્ર, દિવ્ય તારાં સર્વ-ગાત્ર,
જગતનો પ્રકાશ માત્ર આમ; આજ દીસે આનન્દ૦ ૫"

કરતા હોય તેમ જણાય છે. ”

ખરેખર, આપણે એ પણ સાંભળિયે ત્યારે. ”

“ १

નમું હું, નમું હું—
મહાવીર: મહાભાગ:
મહાયશ: મહાનુભાવ:
તીર્થંકર પ્રભૂ— નમું૦

નમું હું, નમું હું—
જગદાધાર: જગત્પિતા:
જગત્પૂજ્ય: જગદ્દગુરુ:
જગદ્દબંધૂ — નમું૦

નમું હું, નમું હું—
સર્વ શક્તિથી: સર્વ ભક્તિથી:
જે દેવાધિદેવ છે જીવન-
સર્વસ્વ મ્હારૂં— નમું૦

નમું હું, નમું હું, નમું હું.

२

અહો ભવ્યો !

ચરમતીર્થંકર ભગવાન્ શ્રી મહાવીર દેવના સ્વયં પ્રકાશી આત્મજ્યોતિઃમાંથી સર્વજન મનોહર, સર્વગ્રાહ્ય, સર્વશ્રાવ્ય, સર્વહિતકર, સર્વગુણોપેત, અતિ ગંભીરાર્થ અને સંક્ષિપ્ત વાક્યરચનાત્મક વાણી રૂપે ફુટેલા તેજસ્વી પ્રકાશના પ્રવાહનો જે પ્રચંડ ધોધ અહીં વિસ્તરી રહ્યો છે, તેની છા-

અમુક કોઇ વખતે ન્હોતી જ ? યદ્યપિ એ કલ્પના સર્વથા અસંભવિત જ છે, તોપણ કાળ અને સ્થળની વિવિધ અસરોને લીધે માનવ સૃષ્ટિમાં અનેક પ્રકારની વિવિધતા કલ્પી શકાય છે. અને સાથે સાથે એટલું વિશેષ પણ સમજી શકાય છે કે—પ્રાણી માત્રના સર્વ પ્રકારના જીવન કરતાં માનવ જીવન કેમ જાણે સર્વ જીવનોનું કેન્દ્રભૂત એક વિશિષ્ટ જીવન હોય !

૫. પ્રવાહથી ચાલ્યા આવતા અનાદિનિધનાત્મક આ માનવ-જીવનની અનેકવિધ જરૂરીયાતોમાંની નિવૃત્તિની ઈચ્છા -નિર્વેદ-મુમુક્ષાઃ એ પણ એક એવી જ મહત્ત્વની જરૂરીયાત છે.

યુવાવસ્થાનું ઘેન ઉતરી ગયા પછી, જ્યારે જાગ્રત માનવ પશ્ચિમ વયના સ્થિર જીવનમાં પ્રવેશ કરે છે, અને જ્યારે પામર માનવ મહા મહા વિટંબનાઓ અને કષ્ટોથી ઘેરાય છે, ત્યારે તો પ્રાયઃ તેના માનસમાં નિર્વેદ-સંવેગ-નિવૃત્તિની ઈચ્છા અને શાંતિની પિપાસાના અંકુરો ફૂટે છે. આ અનુભવ જેઓને થયો હોય, તેવા આ જગતમાં અને અહીં પણ ઘણાયે માનવ જીવાત્માઓ દ્રષ્ટાંતરૂપે મળી શકે તેમ છે.

નિવૃત્તિની ઈચ્છાના પાત્ર ભેદે અનેક પ્રકારો પડી જાય છે, અને તે રીતે છેવટનો પ્રકાર તદ્દન નિર્વાણેચ્છા સુધી જઈ પહોંચે છે.

૬. પ્રાણી માત્રની અનેકવિધ અનેક જરૂરીયાતો જેમ

વંદન કરીએ છીએ, એવા ભગવાન્ આદિપ્રભુના પૂજ્ય માતા મરુદેવા વિગેરે તીર્થની મદદ વિના પણ નિર્વાણને યોગ્ય સામગ્રી પ્રાપ્ત કરી નિર્વાણ પ્રાપ્ત કર્યાના વિરલ દાખલાઓ મળી આવે છે.

તીર્થ: એ એક એવી રચના છે કે-જેમાંથી નિર્વાણ પ્રાપ્તિના દરેકે દરેક સાધન યથાશક્તિ યથાયોગ્ય જરૂરીયાત પ્રમાણે પ્રાણી પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

સદા વન્દ્ય ભગવાન્ મહાવીર વર્ધમાન પ્રભુએ હમણાં જ પોતાના મહત્ત્વના અંગજ્ઞાન ધર્મોપદેશમાં મેઘજળની માફક સર્વ શ્રોતાઓની ભાષાઓમાં પરિણામ પામી જતી, અતિશાયિની અને યોજનગામિની વાણીદ્વારા ફરમાવ્યું છે કે–

" જગત્‌માં નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરવાનો અમોઘ કોઈ પણ ઉપાય હોય, તો તે માત્ર **સામાયિક ધર્મ** જ છે. ". અને હું કહું છું કે—

"તે સામાયિક ધર્મ પ્રાપ્ત કરવાનો જગત્‌માં કોઈ પણ અમોઘ ઉપાય હોય, તો તે માત્ર આ **તીર્થ** જ છે. " અને તેટલા જ માટે જેની પુનઃ સ્થાપના હમણાં જ આ સર્વ પરિષદોની સમક્ષ તેઓએ સ્વયં પોતે જ શ્રીહસ્તે કરી છે.

એ માનવ સૃષ્ટિ અનાદિ છે, તો તેની સર્વ જરૂરીયાતો અનાદિ છે. એ તેની સર્વ જરૂરીયાતો અનાદિ છે, તો તેની નિર્વાણની ઈચ્છા યે અનાદિ છે. એ નિર્વાણની ઈચ્છા

ઉત્સર્પિણી અવસ્થામાં અને અવસર્પિણી અવસ્થામાં પ્રથમથી જ તીર્થની ઉત્પત્તિથી લઇને તદ્દન તીર્થ વિચ્છેદ સુધીનો અને તે તે તીર્થંકરની તીર્થ સ્થાપનાથી લઇને પછી પછી થતા તીર્થંકરના તીર્થ સુધીનો: એમ તીર્થ પ્રવર્તન કાળ બે રીતે છે.

જે અનવસ્થિતકાળે, જે ક્ષેત્રમાં કોઈ પણ માનવ હૃદયમાં અમુક ચોક્કસ હદ સુધીની અલ્પમાં અલ્પ નિવૃત્તિની ઇચ્છા જાગ્રત્ થાય છે, ત્યારે તીર્થને યોગ્ય સામગ્રીઓની ઉત્પત્તિ થવા માંડે છે, અને જ્યાંસુધી કોઇ પણ માનવ હૃદયમાં અમુક ચોક્કસ હદ સુધીની અલ્પમાં અલ્પ નિવૃત્તિની ઇચ્છા ચાલુ હોય છે, ત્યાં સુધી જ તે ક્ષેત્રમાં તીર્થ પ્રવર્તે છે.

૯. કૃષિ ક્ષેત્રોમાં જેમ મર્યાદિત કાળે કસની વધ-ઘટ થાય છે; તેમ, ઉત્સર્પિણી કાળે પ્રકૃતિની અનુકૂળતા પ્રમાણે વાસક્ષેત્રોમાં શરીર, આયુષ્ , શુભ પરિણામ: વિગેરેમાં ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ અને અશુભ પરિણામોમાં હાનિ થાય છે. અને અવસર્પિણી કાળે પ્રકૃતિની પ્રતિકૂળતા પ્રમાણે વાસ ક્ષેત્રોમાં શરીર, આયુષ્, શુભ પરિણામ: વિગેરેમાં ઉત્તરોત્તર હાનિ, અને અશુભ પરિણામોમાં વૃદ્ધિ થાય છે.

તે બન્નેના છ છ વિભાગો છે. પ્રત્યેક વિભાગ આરક નામથી ઓળખાય છે. અર્થાત્ બન્નેના મળીને બાર આરકનું એક અનવસ્થિત કાળચક્ર થાય છે.

ત્તિને યોગ્ય સામગ્રી ઉત્પન્ન થવા માંડે છે. અને તીર્થ ઉત્પન્ન થઈ પંચમ આરકના અંત સુધી પ્રવર્તીને વિચ્છેદ પામે છે. અને ઉત્સર્પિણી કાળના તૃતીય આરકમાં તીર્થ ઉત્પન્ન થઇ ચતુર્થ આરકના અંત સુધી પ્રવર્તાને વિચ્છેદ પામે છે. આ શાશ્વત્ સ્થિતિ છે.

આ ભારતવર્ષમાં આ ચાલુ અવસર્પિણી કાળમાં—સુષમ-સુષમા આરક વ્યતિક્રાંત થયો, એમ સુષમ આરક પણ વ્યતિક્રાંત થયો. એમ સુષમ-દુઃષમા આરક પણ ઘણો વ્યતિક્રાંત થઈ ચૂકયો, અને ચોરાશી લાખ પૂર્વ અને નેવ્યાશી પખવાડીયા જેટલો બાકી રહ્યો ત્યારે **આષાઢ વદી ચોથને** દિવસે ચંદ્ર જ્યારે ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રમાં બિરાજમાન હતો, ત્યારે ઇક્ષ્વાકુ **ભૂમિમાં નાભિકુલકરને ત્યાં મરુદેવાની** કુક્ષિમાં ઉત્પન્ન થયેલા આદિ તીર્થપ્રવર્તકનો જીવાત્મા સંક્રાંત થઇને નવ માસ અને સાડાસાત દિવસ વ્યતિક્રાંત થયા ત્યારે **ચૈત્ર વદી અષ્ટમીને** દિવસે અર્ધરાત્ર સમયે ત્યારે પણ જ્યારે ચંદ્ર ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રમાં બિરાજમાન હતો—ત્યારે જન્મેલા આદિ રાજા, આદિ માનવ-સમાજ વ્યવસ્થાપક, આદિ મુનિ અને આદિ તીર્થપ્રવર્તક એવા **નાભિકુલકરના પુત્ર** ભગવાન **શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુએ** વ્યાશીલાખ પૂર્વ સુધી ગૃહસ્થ ધર્મ પાળી પછી સામાયિક ધર્મ અંગીકાર કરી એક હજાર વર્ષ સુધી છદ્મસ્થ મુનિપર્યાય સમાપ્ત કરી **પુરિમતાલ**

ક્ષત્રિયકુંડગ્રામવાસી સિદ્ધાર્થ નરેન્દ્રના કુળદીપક અને ચૈત્ર સુદી ૧૩ ને દિવસે જન્મેલા **ત્રિશલાદેવીના** નાના પુત્ર નામે **શ્રી વર્ધમાનકુમાર,** તે જ શ્રમણ ભગવાન્ **શ્રી મહાવીર દેવ.**

માતા-પિતાના અનુરોધથી ૩૦ વર્ષ ગાર્હસ્થ્યનો અનુભવ કરી, વડિલ બંધુ મહારાજ **શ્રી નન્દિવર્ધન દેવની** અનુમતિ મેળવી, નિઃસાર અને જન્મ જરા મરણથી પિડિત જગતને અશરણ સમજી, રાજકુટુંબના વિપુલ વૈભવો છોડી, અશુભનું શામક અને કલ્યાણનું સાધક શ્રમણલિંગ ધારણ કરી નિર્વાણને ઉદ્દેશીને અણગાર મુંડ થયા, અને અનેક ભવોમાં નિરંતર શુભ કર્મની આસેવનાથી સંસ્કારસંપન્ન જે આત્મવાનનું અચળ સત્ત્વ પ્રાણીઓના હિતને માટે જાગી ઉઠયું છે, એવા એ સ્વયંબુદ્ધ મહાપુરુષ, મન-વચન-કાયાથી કરણ, કારણ અને અનુમોદનના પ્રકારે કરી પંચ મહા-અવિરતિઓના પ્રત્યાખ્યાન રૂપ પંચ મહાવ્રત સાથે-શીળ રૂપ સામાયિક ધર્મનું આરાધન કરવા માટે મહાપ્રતિજ્ઞા લઈ એકાકી બહાર નિકળી પડ્યા હતા.

એ મહા સાધનાને પરિણામે, સાડાબાર વર્ષને અંતે શુદ્ધ-દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર, તપ અને સમાધિના અપૂર્વ બળથી મોહાદિકનો નાશ કરી, ગઈ સાંજે જ જૃંભક ગ્રામની પાસે વ્હેતી **ઋજુપાલિકા નદીને** કિનારે શુદ્ધ, બુદ્ધ, સ્નાતક અને કૃતકૃત્ય સર્વજ્ઞ-કેવળી થઈ તેમણે મહા

મૂતિઓ અને સુંદરતાના સંગ્રહસ્થાન જેવું છે, તે આ
તીર્થના તંત્રની સ્થાપના, પ્રચાર અને વ્યવસ્થા વિગેરે કાર્યો
ચલાવવા માટેનું કેન્દ્રભૂત એક મહાન્ કાર્યાલય છે.

જેના મધ્ય ભાગમાં બેસીને મહાન્ તીર્થપ્રવર્તકો
કલ્યાણકર ઉપદેશ અને માર્ગ ઉચ્ચારે છે. જેમાં બેસીને
એકત્ર થયેલા સર્વ સત્પાત્ર પ્રાણીઓ "પોતાનું કલ્યાણ
કરનાર છે," એમ સમજીને એ ઉપદેશ સાચા દિલથી શ્રવણ
કરે છે, અને કેટલાક અધિકારી પાત્રો જેનાં આશ્રયમાં રહી
જગતમાં તેનો પ્રચાર કરવા નિકળી પડે છે.

આ સિંહાસનઃ કે જેની ઉપર, અને તેની વચ્ચે રહેલા
ચૈત્યવૃક્ષની નીચે બેસીને મહાન્ તીર્થપ્રવર્તકો ઉપદેશ ઉચ્ચારે
છે તે, તીર્થના સર્વ કાર્યો ચલાવવા માટેનું કાર્યાસન છે,
સમવસરણનું કેન્દ્ર છે, અનાદ્યનન્ત ભાવ તીર્થનું ક્ષેત્રાકારે
મૂર્તસ્વરૂપ કેન્દ્ર છે; કે જેને નમસ્કાર કરવા દ્વારા ખુદ
તીર્થપતિ અને બીજા પણ તીર્થાનુયાયિઓ ત્રણ પ્રદક્ષિણા
આપી "નમો તિત્થસ્સ" કહી અનાદ્યનન્ત ભાવ તીર્થને
જ વંદન કરે છે અને પછી જ સિંહાસન પર બેસી ઉપદેશ
ઉચ્ચારે છે.

ગણધર, આચાર્યાદિક આર્હત્ તીર્થના અધિકારસંપન્ન
ઉપદેશકોના ઉપદેશની આપ્તોપજ્ઞતા અને શાસન તંત્રના
જવાબદાર પ્રતિનિધિ તરીકેની પ્રતીતિ ખાતર તેઓના ઉપ-

ગમે તેવા કઠોર અસત્પાત્ર આત્માઓને પણ અલ્પમાં અલ્પ અસર તો થયા વિના રહેતી જ નથી, તો પછી સત્પાત્ર આત્માઓની તો વાત જ શી કરવી ?

જેમ મેઘધારાહન કદંબ પુષ્પોમાં વિકાસ થાય છે, તેમ તમામેતમામ સ્ત્રી અને પુરુષ રૂપ એવા દેવ, માનવ અને તીર્યંચો ઉપર એ કલ્યાણમય ઉપદેશની જે અસર થાય છે, તેથી પ્રત્યેક શ્રોતા પ્રાણીના આત્મામાં જરૂર કંઈક ને કંઈક વિકાસ થાય જ છે.

તે વિકાસની ભૂમિકાઓના પાત્રભેદે અનેક પ્રકારો પડી જાય છે—જેવા કે—અપૂર્વ કરણી, અનિવૃત્ત, દર્શનાસ્વાદી, મિશ્રદર્શની, ઉપશમાદિક સમ્યગ્દર્શની [શ્રાદ્ધ], શ્રાવક, દેશવિરત, સર્વવિરત,—તેમાં પણ—અનંતવિયોજક, દર્શનમોહક્ષપક, મોહોપશમક, ઉપશાન્ત મોહ, મોહક્ષપક, ક્ષીણમોહ, અને જીન [કેવળી] તેમાં પણ સયોગ, અયોગ અને સિદ્ધ.

૧૬. સમ્યગ્દર્શની પાત્રથી લઈને સર્વ સામાયિક ધર્મના આરાધકો છે. અર્થાત્ સમ્યગ્દર્શન તીર્થ અને ધર્મા-રાધન માટેની મુખ્ય ભૂમિકા છે.

૧. સમ્યગ્દર્શક સામાયિક ધર્મના આરાધક, ૨. શ્રુત સામાયિક ધર્મના આરાધક, ૩. દેશવિરત સામાયિક ધર્મના આરાધક, ૪. અને સર્વ વિરતથી માંડીને વિકાસભૂમિના શેષ સર્વ પાત્રો સર્વવિરત સામાયિક ધર્મના આરાધકો છે.

રચના કરે છે.

અલ્પમાં અલ્પ શ્રુતથી માંડીને સંપૂર્ણપણે એ પ્રવચન શ્રુત-જ્ઞાનના આરાધકો શ્રુત સામાયિક ધર્મના આરાધકો કહેવાય છે.

મહાદંડક-સામાયિક સૂત્રાદિક આવશ્યકાદિકના અધ્યેતાથી માંડીને યાવત્ યથાયોગ્ય અનેક પ્રકારના શ્રુતના શ્રોતા શ્રાવકથી માંડીને, તથા આચારાંગથી માંડીને સંપૂર્ણ દ્વાદશાંગીના અધ્યેતા શ્રમણો સુધીમાં-શ્રુત સામાયિક ધર્મના આરાધકોના-પદજ્ઞાતા, પદસમુદાય જ્ઞાતા, ઉદ્દેશ જ્ઞાતા, ઉદ્દેશ સમુદાય જ્ઞાતા, અધ્યયન જ્ઞાતા, અધ્યયન સમુદાય જ્ઞાતા, અંગ જ્ઞાતા, અંગ સમુદાય જ્ઞાતા, યાવત્ એકાદશાંગધર, પ્રાભૃતપ્રાભૃતજ્ઞ, પ્રાભૃતપ્રાભૃત સમુદાયજ્ઞ, વસ્તુજ્ઞ, વસ્તુ સમુદાયજ્ઞ, પૂર્વજ્ઞ, પૂર્વ સમુદાયજ્ઞ, યાવત્ ન્યૂનદશપૂર્વધર, દશ પૂર્વધર, ચતુર્દશ પૂર્વધર અને છેવટે સંપૂર્ણ દ્વાદશાંગીનાધારકઃ એવા એનેક પ્રકારો પડી જાય છે.

૧૮. આ રીતે સામાયિક ધર્મારાધકોના જુદી જુદી અપેક્ષાએ અનેક પ્રકારો પડી જાય છે-સ્ત્રી અને પુરુષ રૂપે તથા અગારિ અણગારિ રૂપે પ્રકારો પડે છે.

ઉપશમદર્શની, ક્ષાયોપશમિકદર્શની, વેદકદર્શની અને ક્ષાયિકદર્શનીઃ એ રીતે પણ ચાર પ્રકારો પડે છે.

મતિજ્ઞાની-શ્રુતજ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની, મનઃપર્યવજ્ઞાની,

માટેની અલ્પમાં અલ્પ છતાં ખાસ અગત્યની પ્રાથમિક યોગ્યતા છે. તે ન હોય તો, ગમે તેવા શ્રુતધર કે આચાર-સંપન્ન કે તપસ્વી વ્યક્તિને તીર્થના સભ્ય તરીકે પણ સ્થાન મળી શકતું જ નથી. અર્થાત્ તે વ્યક્તિનો તીર્થમાં પ્રવેશ થઇ શકે નહીં. પ્રવિષ્ટ હોય તો તેમણે પોતાના અને તીર્થના શ્રેયઃ માટે બહાર રહેવું જોઇએ, બહાર થવું જોઈએ.

૨૨. તીર્થની જવાબદારીના અલ્પમાં અલ્પ અધિકારથી માંડીને તીર્થંકર સુધીના સર્વ અધિકારો શ્રમણલિંગી વર્ગને જ છે. એટલે કે ગૃહી કરતાં શ્રમણલિંગીને પ્રધાન અધિકારો માટે ખાસ કરીને વધારે યોગ્ય ગણવામાં આવે છે. કારણ કે શ્રમણલિંગીનું આખું જીવન આત્મસાધના ઉપરાંત તીર્થને માટે જ હોય છે તેથી જ જવાબદારીઓ ઉપાડવાને તે સમર્થ થઇ શકે છે. માટે જ તેમને શિર સર્વ જવાબદારીઓ મૂકવામાં તીર્થના તંત્રની વધારે સુવ્યવસ્થા છે. અને-ગૃહી વર્ગને તો માનવ તરીકે, આર્યસંસ્કારસંપન્ન વર્ગ તરીકે, વૃત્તિ સંપાદક તરીકે, કુટુંબીજન તરીકેઃ એમ અનેક જવાબદારીઓમાંથી પસાર થવાનું હોય છે, ઉપરાંતઃ- તીર્થના અનુયાયિ અને સભ્ય તરીકેની જવાબદારીમાંથી પણ પસાર થઈ તીર્થની મદદથી આત્મગત કલ્યાણ સાધવાનું હોય છે. તેથી તેને તીર્થના સર્વ અધિકારો અને સત્તા સંભાળવાને અશક્ત ગણવામાં આવે છે.

૨૩. તીર્થ તરફ જે અને જેટલી ફરજ શ્રી તીર્થંકર

ગમે તેવા મોટામાં મોટા અધિકારીને અલ્પમાં અલ્પ પણ અધિકાર નથી, અર્થાત્ તે તીર્થ બાહ્ય છે.

સામાયિક ધર્મના આરાધનથી થતી વ્યક્તિગત પ્રગતિને ભોગે પણ, કટોકટિને પ્રસંગે, તીર્થના તંત્રની રક્ષા કરવાની જવાબદારી પ્રત્યેક સભ્યને શિરે છે. કારણ કે—ધર્મનું કારણ-સાધન તીર્થ છે. તીર્થ જોખમમાં હોય, તો ધર્મ પણ જોખમમાં હોવો સંભવિત જ છે.

ધર્મ માર્ગમાં ભૂલ કરનાર જેમ દોષાનુરૂપ પ્રાયશ્ચિત્તથી શુદ્ધ થઈ આગળ પ્રગતિ કરી શકે છે, તેમ તીર્થની પ્રતિષ્ઠામાં થતી ક્ષતિની ઉપેક્ષા કરનાર શિક્ષાપાત્ર વ્યક્તિ પણ દોષાનુરૂપ પ્રાયશ્ચિત્તથી શુદ્ધ થઈ તીર્થ ભક્ત બની શકે છે.

ધર્મારાધનમાં થતી સ્ખલનાના પ્રાયશ્ચિતના પ્રમાણમાં તીર્થારાધનમાં થતી સ્ખલનાનું પ્રાયશ્ચિત કંઇક તીવ્ર હોય છે. બન્ને બાબતના પ્રાયશ્ચિત્તો તે તે કલ્પમાં સ્પષ્ટ વિભાગપૂર્વક નિયત કરી દ્વાદશાંગીમાં વ્યવસ્થિત કરવામાં આવ્યા છે.

૨૪. તીર્થના સર્વ સભ્યોનો સમુદાય "સંઘ" ગણાય છે. અને શ્રમણ સમુદાય પણ મુખ્યપણે "સંઘ" ગણાય છે.

સંઘ બે પ્રકારે છે:—પુરુષ રૂપે અને સ્ત્રી રૂપે: અર્થાત્-શ્રાદ્ધશ્રમણોપાસકથી માંડીને કેવળી સુધીના શ્રમણો પુરુષ રૂપે, અને શ્રાદ્ધીશ્રમણોપાસિકાથી માંડીને કેવળ જ્ઞાન સંપન્ન શ્રમણીઓ સ્ત્રી રૂપે હોય છે. એમ સંઘ ચતુર્વિધ છે.

એટલે કે તીર્થના સર્વ સભ્યોના મુખ્ય ચાર વર્ગ છે, અર્થાત્—

૧. સભ્ય વર્ગ પહેલો	શ્રમણભિક્ષુક
૨. સભ્ય વર્ગ બીજો	શ્રમણભિક્ષુકી
૩. સભ્ય વર્ગ ત્રીજો	શ્રમણોપાસક
૪. સભ્ય વર્ગ ચોથો	શ્રમણોપાસિકા

૨૫. કોઈ પણ તંત્રના કાર્યની પ્રવૃત્તિ બે પ્રકારની હોય છે, અનુલોમ અને પ્રતિલોમઃ બન્ને પ્રકારની કાર્ય પ્રવૃત્તિઓ એક જ જાતના પ્રતિનિધિઓ દ્વારા પ્રવર્તી શકે છે. એટલે કે—નીચે નીચેના અધિકારીઓના, નિવેદનને માટે ઉપર ઉપરના જે અધિકારીઓ પ્રતિનિધિ હોય છે. તે જ પ્રતિનિધિઓ ઉપર ઉપરના અધિકારીઓના આદેશો નીચે નીચેના અધિકારીઓમાં પ્રવર્તાવી શકે છે.

ગામે વા નગરે વા સ્થિર વાસ કરી અગારવાસી થઇ રહેલા શ્રમણોપાસકો અને શ્રમણોપાસિકાઓનું દ્વિવિધ પ્રતિનિધિત્વ ધર્મ તીર્થના તંત્રમાં વ્યવસ્થિત છે. અગારવાસી તરીકેનું અને પુરુષ તરીકેનું તથા સ્ત્રી તરીકેનું.

આજીવિકા માટેના શ્રમ અને અર્થઉપાર્જન તથા કુટુંબ વ્યવહારમાં ભાગીદાર એવા એકાગારવાસી બાળક, બાળિકા યાવત્ સર્વ સ્ત્રી પુરુષોનું પ્રતિનિધિત્વ મુખ્ય ગૃહસ્વામીમાં વ્યવસ્થિત છે.

ગૃહસ્વામીઓના પ્રતિનિધિ, એક ગોત્ર, વંશ, કુળ,

મિનીઓનું પ્રતિનિધિત્વ યાવત્ મહાપ્રવર્તિનીમાં વ્યવસ્થિત છે.

આ અગારવાસી શ્રમણોપાસિકા સંઘના પ્રતિનિધિત્વ છે. સર્વ શ્રમણીવર્ગનું પ્રતિનિધિત્વ સ્થવિરા, મહત્તરા, પ્રવર્તિનીઓ દ્વારા મહાપ્રવર્તિનીમાં વ્યવસ્થિત છે. મહાપ્રવર્તિનીનું પ્રતિનિધિત્વ ગણા (ગચ્છા-) ચાર્યમાં વ્યવસ્થિત છે.

એક મંડળનિષ્ઠ મુનિઓનું પ્રતિનિધિત્વ સ્થવિર, ગણાવચ્છેદક, પ્રવર્તક યાવત્ એક કુલાચાર્યમાં વ્યવસ્થિત છે. કુલાચાર્યોનું ગણાચાર્યોમાં, અને ગણાચાર્યોનું તીર્થપતિ શાસન ધુરંધર આચાર્યમાં વ્યવસ્થિત છે.

તીર્થંકર ભગવાનની વિદ્યમાનતામાં તે તે શ્રમણ વા શ્રમણીગણોનું પ્રતિનિધિત્વ આચાર્યો દ્વારા તે તે ગણધર ભગવંતોમાં વ્યવસ્થિત છે, અને સર્વ ગણધરોનું પ્રતિનિધિત્વ તીર્થંકર ભગવંતમાં વ્યવસ્થિત છે.

સકળ સંઘનું પ્રતિનિધિત્વ તીર્થંકર ભગવંતમાં વ્યવસ્થિત છે. તીર્થંકર ભગવંતની અવિદ્યમાનતામાં તીર્થપતિ શાસન ધુરંધર આચાર્ય સકળ સંઘના પ્રતિનિધિ છે.

સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર રૂપ ત્રિગુણાત્મક પ્રત્યેક પ્રતિનિધિત્વ અનેકધા પ્રવર્તે છે. એટલે-સમ્યગ્દર્શન રૂપે, સમ્યગ્જ્ઞાન રૂપે, સમ્યગ્ચારિત્ર રૂપે, સમ્યગ્દર્શનાદિક દ્વિક સંયોગે, ત્રિક સંયોગે, તેમજ સમ્યગ્દર્શનાદિકમાંથી કોઇ પણ એકના જ પ્રધાનપણે અને એક યા બેના ગૌણપણે. એમ પણ અનેકધા પ્રતિનિધિત્વ પ્રવર્તે છે.

૨૮. ઉત્તમ-આર્ય ક્ષત્રિય કુળ, વંશ, જાતિ અને દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા શ્રમણલિંગધારી, તીર્થંકર નામ કર્મોદયસંપન્ન મહા સાત્ત્વિક પુરુષો સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી થઈ પ્રથમ દેશના આપે છે, સામાયિક ધર્મ પ્રરૂપે છે, શ્રમણલિંગધારણ કરાવે છે, ત્રિપદી કહી પ્રવચન શ્રુત ઉત્પન્ન કરાવે છે; અને વાસચૂર્ણનો પ્રક્ષેપ કરી યથાયોગ્ય અધિકારીઓને અધિકારો સોંપીને તીર્થની વ્યવસ્થા કરી તીર્થ સ્થાપે છે. સર્વ પુણ્યપ્રભાવાતિશયવાન થઈ ત્રિજગત્પૂજ્ય તીર્થંકર પદ પ્રાપ્ત કરી કેવળી સ્નાતક તીર્થંકર પ્રભુ શ્રુતધરોના કલ્પને અનુસરી સર્વ પ્રકારનો જીવનવ્યવહાર ચલાવવા સાથે સત્પાત્ર ભવ્ય જીવોને પ્રતિબોધિત કરે છે. ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારે તીર્થંકર કલ્પનો અર્થવિસ્તાર છે.

૨૯. એ રીતે ગણધર નામ કર્મોદયસંપન્ન તીર્થંકર પછી ધર્મકથી, તીર્થંકર ભગવંતના અનન્ય ભક્તો, અને ગણ તથા તીર્થની સર્વ જવાબદારીઓ ઉપાડનાર મહાપ્રાજ્ઞ મહાત્મા પુરુષો એવા ગણધરોના કલ્પનો અર્થવિસ્તાર પણ કહેલો જ સમજવો.

૩૦. આર્ય સંસ્કારયુક્ત શ્રેષ્ઠાદિક ઉત્તમ સાધન સામગ્રીઓમાં જન્મ ધારણ કરી ઉત્પન્ન થયેલા, સર્વ વિરત શ્રમણ, શ્રુતપારંગત, દેશ-કાળજ્ઞ, સર્વ સમ્મત, તીર્થતંત્રતત્ત્વજ્ઞ, ધર્મરાજ્યનીતિજ્ઞ, સ્વાયત્ત નૃપતિની જેમ તીર્થ પ્રવૃત્તિમાં બાહ્યગુણપ્રયોજનસમર્થ, પ્રવચનાર્થ તાત્પર્યજ્ઞ,

આચાર્ય પરિષદ્‌નાં સભ્ય થવાને યોગ્ય થાય છે. તીર્થ-તંત્રમાં આચાર્યના પ્રભાવયુક્ત નેતૃત્વમાં રહી નિષ્ણાંત થયા પછી, તીર્થતંત્રને સદોદિત રાખવાને આચાર્યના પ્રકાશમાનતેજ:પુંજમાં પોતાના તેજ:પ્રકાશ ઉમેરવાને સમર્થ વ્યક્તિઓ જ આચાર્ય પરિષદ્‌ના ભૂષણ થઈ શકે છે.

ઈત્યાદિ રીતે ઉપાધ્યાય પરિષદ્ અને આચાર્ય પરિષદ્‌નો સ્પષ્ટ ભેદ સમજી શકાય તેવો છે.

૩૩ ચરણ-કરણસિત્તરીના આરાધક, અને તીર્થના તંત્રને સાપેક્ષ રહી વિવિધ સામાચારી શુદ્ધ એવા જીનકલ્પક અને સ્થવિર કલ્પક, યથાલન્દક અને પરિવિશોધક મુનિઓનું સ્વરૂપ યથાકલ્પ સમજાવેલું સમજવું.

૩૪. આર્ય-અનાર્ય: એ બે વિભાગથી વિભક્ત અનાદિ અનંત માનવ સૃષ્ટિ સર્વત્ર વાસક્ષેત્રોમાં વ્યાપીને નિવાસ કરી રહેલ છે.

શિષ્ટ-જાતિ, કુળ અને ક્ષેત્રોમાં ઉત્પન્ન થયેલા, શિષ્ટ કર્મ અને શિલ્પની મદદથી આજીવિકા ચલાવનારા, અને શિષ્ટ ભાષા બોલનારાઃ એ છ પ્રકારના આર્ય માનવો શિવાયનો માનવ સમુદાય "અનાર્ય" શબ્દથી વ્યવહાર્ય છે.

જે જાતિ, કુળ કે ક્ષેત્રોમાં તીર્થંકર ગણધરાદિક આર્યો -દેવો જન્મ ધારણ કરે છે, યથોચિત જે શિષ્ટ કર્મ-કે શિષ્ટશિલ્પ આચરે છે, અને જે શિષ્ટ ભાષા બોલે છે, તે સર્વથી સંસારસંપન્ન, પવિત્ર સાધન સંપત્તિથી વ્યાપ્ત, મહાન પુણ્ય

તેની ઉત્પત્તિ થાય અને નિત્ય નિવાસ રહે; આજીવિકા ચલાવવા માટેના ઉત્તમ કર્મો અથવા શિલ્પોના જ્ઞાન અને સાધનો અનાયાસે વારસાથી જ પ્રાપ્ત થાય; તથા જેમાં-અનેક રીતે જગત્ કલ્યાણકર પ્રવચનાર્થસંબદ્ધ વિશાળ શબ્દ સંગ્રહ છે, તેવી પવિત્ર શિષ્ટ ભાષા બોલીને સર્વ સંવ્યવહાર ચલાવવાનો સુપ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય. આમ અનેક રીતે આર્ય માનવ પ્રાયઃ મોક્ષ માર્ગની વધારે નજીક જઈ પહોંચે છે.

૩૫. અનાયાસ સુલભ પવિત્ર વાતાવરણ, સંસ્કાર અને સાધન-સામગ્રીવાળા અનુકુળ આર્ય ક્ષેત્રોમાં જ કલ્યાણેચ્છુક આર્ય માનવોએ સ્થાયિ-નિત્ય નિવાસ કરવો જોઇએ.

આજીવિકાનિમિત્તક વ્યવસાય, અત્યન્ત-સ્વાયત્ત નિત્યનિવાસ સ્થાન, અને લગ્નાદિક કૌટુમ્બિક વ્યવહારઃ એ ત્રણ તત્ત્વો સ્થાયિત્વના મુખ્ય અને સબળપ્રેરક હેતુઓ છે.

આર્ય નિવાસ ક્ષેત્રો વિષેના આર્યોના નિવાસના સ્થાયિત્વમાં વિઘાતક પ્રત્યવાયભૂત સર્વ પ્રતિબંધક તત્ત્વોનું સર્વ પ્રકારના યથોચિત પ્રયત્નોથી નિવારણ કરવાનું પ્રત્યેક આર્યનું અનિવાર્ય કર્ત્તવ્ય છે.

આબાળ-ગોપાળ-સ્ત્રી-વૃદ્ધ-દીન-હીન ઈત્યાદિક સર્વના યથાર્થ પ્રતિનિધિત્વ વડે સુસંબદ્ધ એવા આર્ય મહાપ્રજાજનોને સમ્મત, પ્રજાભક્ત અને ધર્મરક્ત એવા ચક્રવર્ત્યાદિક તે તે નિપુણ અગ્રેસર નાયકોને શિષ્ટસમ્મત એવા રાજ્યાદિક

પતિ શાસનનાયક આચાર્યમાં પ્રવિષ્ટ હોવાથી કર્તવ્યવ્યાકુળ-દશામાં તેમનાં તીર્થસાપેક્ષ આદેશો જ સર્વથા શરણભૂત થાય છે, અને તે જ શ્રેયસ્કર બને છે.

૩૭. તત્તત્ક્ષેત્રસ્થ અગારિ સંઘોની ક્ષેત્રમર્યાદામાં રહેલા, રહેતા કે રહેવાના ધર્મારાધન માટેના નાના-મોટા ગમે તેવા સ્થાવર-જંગમ તીર્થનાં સર્વ સાધનો અને તીર્થની સર્વ સંપત્તિઓ-ના, રક્ષણ, વર્ધન, પરિવર્તન, વિઘ્નનિવારણ, યથાયોગ્ય ઉપયોગ વિગેરે પ્રવૃત્તિઓમાં તીર્થનીતિ અનુસાર સર્વ જવાબદારી તત્ત-ક્ષેત્રસ્થ વ્યક્તિ અને સંઘોને શિરે છે.

શક્તિ છતાં સ્વજવાબદારીમાં ઉપેક્ષા કરનાર કોઈ પણ સંઘ, કે તેમાં અંતર્ભૂત કોઈ પણ વ્યક્તિ, તીર્થોપેક્ષાના પ્રાયશ્ચિત્તના ભાગીદાર થાય છે.

તત્તત્ક્ષેત્રસ્થ પ્રત્યેક વ્યક્તિની શક્તિને અભાવે સંઘ-, અને સંઘની શક્તિને અભાવે નિકટવર્તી વ્યક્તિ કે સંઘ, તે બન્નેની શક્તિને અભાવે તત્ત-પ્રદેશની કોઈ પણ વ્યક્તિ કે સમગ્ર સંઘ: તે બન્નેની શક્તિને અભાવે સમગ્ર દેશ-માંની કોઈ પણ વ્યક્તિ કે સમગ્ર સંઘ,-તે બન્નેની શક્તિને અભાવે સકળ શ્રમણસંઘમાંની વ્યક્તિ કે શ્રમણસંઘ-અને છેવટે તીર્થપતિ આચાર્ય, તે સર્વની શક્તિને અભાવે એક કે અનેક ધર્મોપાસક, ધર્મોપાસિકા, શ્રમણ કે શ્રમણી કોઈ પણ-તેની શક્તિને અભાવે ચિરપ્રસ્થાન આર્ય રાજ્ય તંત્ર-તેની શક્તિને અભાવે તત્તત્ક્ષેત્રસ્થ આર્ય પ્રજાજન કે

હૃદયમાં ઉત્પન્ન થતું તત્વજ્ઞાન, તેથી ઉત્પન્ન થતો ચારિત્ર ભાવ, તેથી પ્રવર્તતી સામાયિક ધર્મની આરાધના, તે આરાધના વખતે તે તે પદાર્થોનો કેવા સંજોગોમાં-હેય, જ્ઞેય અને ઉપાદેય રૂપે ઉપયોગ થાય છે ? તે વિગેરે સમજવા સાથે-તેવા સંયમી જીવાત્માઓ સામાયિક ધર્મમાં હમ્મેશને હમ્મેશ સ્થિર રહે, આગળને આગળ વધે એટલે કે તેના શમ, સંવેગ, નિર્વેદ ને વૈરાગ્ય ટકી રહે, એટલું જ નહીં પરંતુ ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિગત થાય, તથા પ્રવચનાર્થ શ્રુત શ્રવણગોચર થતાંની સાથે જ સત્પાત્ર શ્રોતાઓને પરમાર્થનો બોધ કરાવી સામાયિક ધર્મની આરાધના તરફ આકર્ષે-લલચાવે, એવી વિચિત્ર ખૂબી ભરેલી તેની રચના કરવામાં આવી છે.

ચરિત્ર ધર્મ અને શાસનતંત્રની દૃષ્ટિથી ઉત્સર્ગ-અપવાદ, વિધિ-નિષેધ, વિકલ્પ-ભજના વિગેરે વિષયવિભાગ જેમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યો છે.

બાળ, મધ્યમ અને પ્રાજ્ઞ અધિકારી શ્રોતાઓને અનુસરીને વિવેચન પદ્ધતિઓ રાખવામાં આવેલી છે.

અખિલ વિશ્વનું સ્થૂલ-સૂક્ષ્મ ગણિત અને તે ગણિતના નિયમાનુસાર વિશ્વની ત્રિકાળવિષયક સ્થૂલ-સૂક્ષ્મ ઘટનાઓનું વિજ્ઞાન તેમાં સમજાવવામાં આવ્યું છે.

બની ગયેલા, બનતા, અને બનવાના બનાવોની યથાર્થ ઘટના જેમાં સંઘરેલી છે.

છેઃ અંગોપાંગાત્મક છે, ગમિક–અગમિકાત્મક છે, અંગ–પ્રવિષ્ટ, અંગબાહ્ય છે, કાલિક–ઉત્કાલિક છે, ઉત્સર્ગ–અપવાદ રૂપ છે. સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્ચારિત્ર નિરુપણમય છે. દ્રવ્યાનુયોગ, ચરણ–કરણાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ, અને ધર્મકથાનુયોગ રૂપ છેઃ સમ્યક્ત્વ, શ્રુત, દેશવિરતિ અને સર્વ-વિરતિ સામાયિક ધર્મમય છેઃ સામાયિક ધર્મમાં પ્રવૃત્તિ કરાવવાના અપૂર્વ સામર્થ્યયુક્ત છેઃ તાત્પર્યગ્રાહી નિર્ણયાત્મક સિદ્ધાન્ત રત્નોનો સંચય કોષ છેઃ સંત પુરુષોના હિત-ને માટે છે, સત્પદાર્થોના વિવેચનાત્મક છે, માટે સર્વથા સત્ય છે. કેવળીભાષિત છે, માટે કૈવલિક છે. પ્રતિસ્પર્ધિ રહિત હોવાથી અનુત્તર છે, અપ્રતિહત છે સંપૂર્ણ વિશ્વ વિષયોનું પ્રતિપાદક છે, માટે પરિપૂર્ણ છે, વિશ્વતોમુખ છે. સમ્યગ્દર્શનીને પાત્ર શક્તિ પ્રમાણે ગમ્ય છે. અસમ્યગ્દર્શ-નીને અગમ્ય છે. સમ્યક્ છતાં પરપરિગૃહિત થવાથી વિપરી-તાર્થવિબોધ, કે અન્યથા યોજવાથી મિથ્યા થાય છે.

કલ્પ એટલે–સામાચારી, નિયમ, તંત્રયુક્તિ, આચાર, આમ્નાય, વ્યવહારઃ સર્વ અધિકારીઓના ત્રિકાળ વિષયક સર્વ કલ્પો પદ્ધતિસર શાસ્ત્રીય વિવેચનપૂર્વક શ્રુતમાં વર્ણ-વવામાં આવ્યા છે. જેવા કેઃ—

તીર્થકલ્પ, તીર્થંકરકલ્પ, ગણધરકલ્પ, મનઃપર્યાયકલ્પ, અવધિકલ્પ, કેવળીકલ્પ, શ્રુતકલ્પ, આચાર્યકલ્પ, ઉપાધ્યાય-કલ્પ, ગચ્છકલ્પ, ગણકલ્પ, સંઘકલ્પ, કુલકલ્પ, જીનકલ્પ,

વાસ્તુવિદ્યા, શરીરરચનાશાસ્ત્ર, ભાષા, કળા, યોગ, ધ્યાન, સિદ્ધોની વિદ્યા, પ્રતિષ્ઠા, દેવ–માનવ–નારક અને તિર્યંચના આયુષ્ કાય–સ્થિતિ, સાધનસામગ્રી તથા ગુણદોષ, વિગેરે, કષાય, લેશ્યા, જડવિજ્ઞાન, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, સંવર, બંધ, નિર્જરા, મોક્ષ, તત્ત્વજ્ઞાન, દેવસ્વરૂપ, ગુરુસ્વરૂપ, ધર્મસ્વરૂપ, લોકસ્વરૂપ, દ્વીપસમુદ્રજ્ઞાન, ભૂગર્ભ, ભૂનાળ, ભૂપૃષ્ઠ, લોકસ્થિતિ, કાર્ય–કારણ, માનવસ્વભાવ, પ્રાણીસ્વભાવ, તપ, ઉપદેશ, મુનિધર્મ, ગૃહસ્થધર્મ, પુરુષધર્મ, સ્ત્રીધર્મ, આર્યધર્મ, વ્યક્તિધર્મ, સમાજધર્મ, માનવવંશ, પશુ, પક્ષિ, જળચર, સ્થળચર, ચતુષ્પદ, ઉરઃપરિસર્પ, ભુજપરિસર્પ, સ્વર્ગ, નરક, પાતાળ, આકાશ, સિદ્ધિસ્થાન, અરિહંત, સિદ્ધ, શાશ્વત–અશાશ્વત પદાર્થો, દર્શનવિદ્યા, જ્ઞાન પ્રાપ્તિના સાધનો અને નિયમો, ગુરુકુલવાસ, બ્રહ્મચારીધર્મ, ચિત્ર, સંગીત, કાળચક્ર, આરોગ્ય, વ્યાયામ, વનસ્પતિગુણધર્મ, ખનિજગુણધર્મ, જળ, વાયુ, અગ્નિ: ઈત્યાદિ અનેક વિજ્ઞાનો પરિણામે સીધી કે આડકતરી રીતે સામાયિક ધર્મમાં જે રીતે મદદગાર હોય તે રીતે ચોક્કસ નિર્ણયાત્મક સિદ્ધાંતોપૂર્વક દ્વાદશાંગીમાં યથાસ્થાને વ્યવસ્થિત છે.

સામાયિક સૂત્રથી માંડીને લોકબિન્દુસાર પર્યન્તનું સૂત્રાત્મક આ શ્રુત અલ્પાક્ષર છે, છતાં મહાર્થ છે.

સત્ય, અપરુષ, અનિન્દક, સલ્પ, મધુર, હિત, મીત, પથ્ય અને ઉદાર છે. અસંદિગ્ધ, સ્પષ્ટાર્થ, અરાગ–દ્વેષયુક્ત,

સ્થુધર, પ્રથમ ગણધર, શાસનપતિ આચાર્ય, કોઈ પણ આચાર્ય, મુનિ, સ્ત્રી-પુરુષ વ્યક્તિ, કુલ, ગણ, શ્રમણી, પ્રવર્તિની, મહત્તરા, ગણિ, સ્થવિર, ઉપાધ્યાય, તીર્થંકર ભગવાન્, પદ, સૂત્ર, ગ્રંથ, પુસ્તક, દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રના ઉપકરણો, સમવસરણ, ચૈત્યવૃક્ષ, ધર્મચક્ર, વાસચૂર્ણ, તીર્થંકર અર્હત્ ભગવંત વિગેરે પૂજ્ય પુરુષોના માતા-પિતા, ગ્રામ, સ્થાન, તેમના અંગની કોઈ પણ વસ્તુ, ચ્યવન-જન્મ-નિષ્ક્રમણ-જ્ઞાનોત્પત્તિ-નિર્વાણ તથા તેમના જીવનના બીજા પ્રસંગો સાથે સંબંધ ધરાવતા માતાને સ્વપ્નદર્શન વિગેરે કોઈ પણ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ વિગેરે, દર્શનવિશુદ્ધિ, માનસિક ભાવ, પૂર્વધર, તીર્થંકરાદિકના નામ, તેમની પ્રતિમાઓ, તેમના પૂર્વભવો તથા સાંસારિક સ્થિતિ, દર્શનજ્ઞાનચારિત્ર વિશુદ્ધિના ઉત્તેજક પ્રસંગો-મહોત્સવો, ઉદ્યાપના, મહાયાત્રા અને તેમાં અંગ-પ્રત્યંગ રૂપ વપરાતાં સાધનો, પરંપરા, પટ્ટપરંપરા, પદવીઓ વિગેરેમાં જ્યાં અંશતઃ કે સંપૂર્ણ રીતે દર્શનાદિકનો સંબંધ હોય, દર્શનાદિકની મુદ્રા હોય. તે સર્વ **તીર્થ** છે.

-કંપતિત-પાવન તીર્થનો, અયોગ્ય વ્યક્તિઓ અયોગ્ય લાભ ન ઉઠાવે, તેની અપભ્રાજના ન થાય, સદા પ્રભાવના બની રહે અને સત્પાત્ર યોગ્ય વ્યક્તિઓ તેનો સુયોગ્ય લાભ જેમ સુલભ રીતે લઈ શકે, તેવા કોઈ પણ પ્રયત્નો કરવા કરાવવા અને અનુમોદવાનું તીર્થના પ્રત્યેક સભ્યનું સંપૂર્ણ કર્તવ્ય છે.

સ્થળ—તિર્યક્લોકની મધ્યમાં અસંખ્ય દ્વીપ સમુદ્રોની બરાબર વચ્ચે રહેલા જંબૂ નામના દ્વીપના ભારત ક્ષેત્રના દક્ષિણાર્ધ ભાગમાં, ગંગા-સિંધુના વચ્ચગાળાના પ્રદેશમાં આવી રહેલા—સર્વ રીતે સમૃદ્ધ મગધ મંડલને વિષે. **અપાપા** નામની નિષ્પાપા નગરીની બહાર પરિસરામાં શોભી રહેલા **મહાસેન** નામના વનોદ્યાનના એક ભાગમાં દેવાસુરોએ રચેલા **મહાસમવસરણના** મધ્ય ભાગમાં **ચૈત્યવૃક્ષ** નીચે આવી રહેલા સિંહાસન પર બેસીને, દેવાસુર, નર—નારી અને તિર્યંચોની પરિષદો વચ્ચે સ્વયં ભગવાને પોતે જ સકળ સામગ્રી સહિત સાંગોપાંગ આ ધર્મતીર્થ સ્થાપ્યું છે.

કાળ—આ અવસર્પિણી કાળના નવ કોડા કોડી સાગરોપમો વ્યતીત થયા ત્યારે, અને **શ્રી ઋષભદેવાદિક** ત્રેવીશ તીર્થ-પ્રવર્તકોના તીર્થો પ્રવર્તી ચૂકયા પછી, ચતુર્થ આરકનો અંત ભાગ પસાર થાય છે, ત્યારે આજે વૈશાખ શુદિ ૧૧ ના દિવસના પૂર્વાર્ધ ભાગમાં સૂર્યોદય થતાં જ પ્રથમ પોરુષી વખતે તીર્થ સ્થાપ્યું છે. જેની સ્થાપના પછીની આ બીજી પોરુષી પસાર થાય છે.

[वइसाहसुद्धएक्कारसीए पुव्वण्हदेसकालम्मि ।
महसेणवणुज्जाणे अणन्तरं परंपरं सेसं ॥ १ ॥]

ઉદ્દેશ—ભગવાન મહાવીર પરમાત્માએ સ્વયં આચરણ કરી પ્રાપ્ત કરેલો નિરપાય સપ્રતિક્રમણ સામાયિક મહાધર્મ

વિસર્યા વિના સામાયિક ધર્મનું એવી રીતે આરાધન કરો અને એવી રીતે પ્રતિપાદન કરો, કે જેથી કરીને સર્વ સત્પાત્ર પ્રાણીઓને તે સુશ્રદ્ધેય, સુજ્ઞેય અને સુઉપાદેય થાય. તેમ કરતાં કરતાં આ ભૂમંડળ પર ગ્રામાનુગ્રામ અપ્રતિબદ્ધ વિહાર કરો, ભગવાનનું શાસન પ્રવર્તાવો અને જગતમાં મોક્ષ માર્ગ સુલભ કરવા પ્રયત્ન ચલાવો. ગમે તેવા મહાનમાં મહાન્ લાભોની લાલચમાં પડીને કે વ્યામોહજનક પ્રસંગોથી અંજાઈ જઈને તીર્થનિરપેક્ષ ન થઈ જવાય તેની પુરેપુરી સાવચેતી રાખજો.

તીર્થનિરપેક્ષ થવામાં પ્રત્યવાય છે, સંઘનું અપમંગળ છે. ગમે તેવી દુર્ઘટ પરિસ્થિતિમાં પણ સદા તીર્થને આધિનપણે વર્તવામાં સકળ સંઘનું સદા નિરપાય મંગળ છે, કલ્યાણ છે, ભદ્ર છે. એમ વિચારી કલ્યાણેચ્છુક મહાનુભાવ પુરુષોએ અસાધારણ દૃઢતાથી તીર્થનું સેવન કરવું, કરાવવું અને કરનારને મદદગાર થવું, તથા સમર્થ વ્યક્તિઓએ તીર્થની મહાપ્રભાવનાઓ, તેમ જ પ્રત્યેક સઘળે યથાશક્ય પ્રભાવનાઓ પ્રવર્તાવવી જોઇએ.

૪૬. પ્રાણી માત્રના સર્વ પ્રકારના જીવન કરતાં માનવજીવન કેમ બધે સર્વ જીવનોનું કેન્દ્રભૂત એક વિશિષ્ટ જીવન હોય ? માનવજીવન પ્રાપ્ત કરવું ઘણું જ મુશ્કેલ છે, પ્રાપ્ત કરીને પણ માનવજીવનથી ભ્રષ્ટ થયેલો પ્રાણી ફરીથી મહા પ્રયાસે જ માનવજીવન પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

સાધારણ પ્રયત્નશીલ રહી ધ્યાન રૂપ શસ્ત્રાસ્ત્રો ગ્રહણ કરી કર્મશત્રુઓનો એવી રીતે પરાજય કરવો કે જેથી કરીને પ્રાણી હિતકર અને સંસારતારણ સમર્થ સામાયિક ધર્મ દ્વારા વિજયલક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરી યાવત્ નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરે.

૪૭. અનાધનન્ત આ પવિત્ર ધર્મતીર્થનો આશ્રય લઇ સામાયિક ધર્મનું આરાધન કરી અનન્ત જીવાત્માઓ અનન્ત કલ્યાણને પ્રાપ્ત થાય છે, સિદ્ધ થાય છે, બુદ્ધ થાય છે, યાવત્ પરિનિર્વાણ પામ્યા છે.

તમે પણ તેનો આશ્રય લઈ સામાયિક ધર્મનું આ-રાધન કરશો તો ચોક્કસ અનન્ત કલ્યાણ પ્રાપ્ત કરશો, યાવત પરિનિર્વાણ પામશો.

ભવિષ્યમાં પણ જે સત્પાત્ર જીવાત્માઓ તીર્થમાં પ્ર-વેશ કરી સામાયિક ધર્મનું યથાશક્તિ આરાધન કરશે, તે અનુક્રમે સર્વ ઋદ્ધિઓ અને સર્વ સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરી છેવટે અનન્ત કલ્યાણ પ્રાપ્ત કરશે, યાવત્ પરિનિર્વાણ પ્રાપ્ત કરશે અને સર્વ દુઃખોનો અંત કરશે.

એવો શ્રી ભગવાનના પ્રવચનનો અર્થવિસ્તાર છે, એમ હું કહું છું."

[ધાનિકા તું ધોજે મનનું ધોતિયું રે !
રખે રાખતો મેલ લગાર રે !

" અહો શ્રી ગણધર પ્રભુ દેશના આપવાથી વિરામ પામ્યા છે. સર્વત્ર પુષ્પવૃષ્ટિ અને " જય, જય. " શબ્દઘોષણા ઉચ્છળી રહ્યા છે. દેવદુંદુભિનો શ્રુતિમનોહર પ્રઘોષ સર્વત્ર વ્યાપી રહેવા લાગ્યો છે. સર્વ પરિષદો ઉભી થઈ ગઈ છે, અને આખું યે સમવસરણ કહ-કહ થઈ રહ્યું છે.

ભગવાન્ ગૌતમ ઇન્દ્રભૂતિ દેવચ્છંદામાં બિરાજમાન કોટિ દેવગણથી પરિસેવિત ભગવાન્ મહાવીર પરમાત્માની ચરણ સેવામાં હાજર થઈ ગયા છે, અને સર્વ પરિષદો જેમ આવી હતી તેમ સાનન્દાશ્ચર્ય થઇ પોતપોતાને સ્થાને ચાલી જવા લાગી છે. "

" હા. પરંતુ, આપણે ? "

"જેના સર્વાંગમાંથી નિરન્તર સામાયિક ધર્મ વર્ષી રહ્યો છે, એવા પરમાત્મા મહાવીરદેવ રૂપી ધર્મ પુષ્કરાવર્ત મેઘની દેશના-ગર્જના ક્યાં ક્યાં અને કેટલા કેટલા સત્પાત્ર જીવાત્માઓ રૂપી મયૂરોને કેવી કેવી રીતે રોમાંકુરિત કરી હર્ષ-નૃત્ય કરાવે છે ! તે જોઈ કૃતાર્થ થવા આપણે તો તેઓશ્રીની પાછળ પાછળ જ જવાનું છે. "

"બરાબર, બરાબર અમારો પણ એ જ સંકલ્પ છે."

" અહો ! મારાં સર્વ સજ્જનો ! આવો, આવો અને આનંદો.

जन्म-जरा-मरणार्तं जगदशरणमभिसमीक्ष्य निःसारम् ।
स्फीतमपहाय राज्यं शमाय धीमान् प्रवव्राज ॥१५॥
सोऽशुभशमनं निःश्रेयससाधकं श्रमणलिङ्गम् ।
कृतसामायिककर्मा व्रतानि विधिवत्समारोप्य ।१६॥"

तं० सू० भा० का०

"જન્મ, જરા અને મરણુથી પીડિત જગત્‌ને [અસાર તથા] અશરણુ જોઈ, વિસ્તૃત છતાં નિઃસાર રાજ્ય સુખનો ત્યાગ કરી એ મેધાવી પુરુષે શાંતિને માટે પ્રવ્રજ્યા લીધી. [ત્યારે] અશુભાને શમાવનારૂં અને કલ્યાણ માર્ગનું સાધક એવું શ્રમણુલિંગ તેણે, [શ્રી મહાવીરદેવે] ધારણુ કર્યું, તથા સામાયિક કર્મ સ્વીકાર્યું અને વિધિપૂર્વક વ્રતોનો સમારોપ કર્યો.

सामायिकं गुणानामाधारः खमिव सर्वभावानाम् ।
न हि सामायिकहीनाश्चरणादिगुणान्विता येन ॥१॥"

श्रनु० द्वा० सू० वृ०

तस्माज्जगाद भगवान् सामायिकमेव निरुपमोपायम्
शारीर-मानसाऽनेक-दुःखनाशस्य मोक्षस्य ॥ २ ॥

श्रीमन्त हरिभद्रसूरयः

"સર્વ પદાર્થોનો આધાર જેમ આકાશ છે, તેમ સર્વ ગુણોનો આધાર સામાયિક છે. કેમકે સામાયિક વિના સંયમાદિક ગુણો સંભવતા નથી." "માટે જ શારીરિક-માનસિક વિગેરે દુઃખોના નાશરૂપ મોક્ષના પરમ ઉપાય તરીકે ભગવાન મહાવીર દેવે સામાયિકને જ વર્ણવ્યું છે."

जस्स सामाणिओ अप्पा संजमे नियमे तवे ।
तस्स सामाइयं होइ, इइ केवलिभासियं ॥७९९॥
जो समो सव्वभूएसु तसेसु य थावरेसु य ।
तस्स सामाइयं होइ, इइ केवलिभासियं ॥८००॥ आ० नि०

"જે[illegible] આત્મા સંયમ નિયમ અને તપને વિષે સમાહિત છે, તથા જે ત્રસ અને સ્થાવર રૂપ સર્વ પ્રાણીઓ [illegible] ઉપર સમાનતા રાખે છે, [illegible] સામાયિક હોય છે એમ શ્રી કેવલીભગવંતોએ કહ્યું છે."